

Pomurska Obzorja

POMURSKA OBZORJA

Odgovorni urednik	Mitja Slavinec (Univerza v Mariboru, Fakulteta za naravoslovje in matematiko, Slovenija)
Glavna urednika:	Petra Cajnko (Univerza v Mariboru, Fakulteta za naravoslovje in matematiko, Slovenija)
	Milan Svetec (Univerza v Mariboru, Fakulteta za naravoslovje in matematiko, Slovenija)
Tehnična urednica:	Petra Cajnko (Univerza v Mariboru, Fakulteta za naravoslovje in matematiko, Slovenija)
Oblikovanje naslovnice	Tilen Žbona
Vrsta publikacije	E-publikacija (spletna izdaja)
Dostopno na	https://journals.um.si/index.php/pomurska-obzorja

UREDNIŠKI SVET

Damir Josipovič, Albina Nečak Lük, Vesna Kondrič Horvat, Darja Senčur-Peček, Mirjam Sepesy Maučec, Rafael Mihalič, Igor Emri

NASLOV UREDNIŠTVA

Združenje Pomurska akademsko znanstvena unija, Uredništvo revije POMURSKA OBZORJA

Lendavska 15a, SI-9000 Murska Sobota, Slovenija

e-pošta: pazu@pazu.si, <https://www.pazu.si/publikacije-pazu/pomurska-obzorja/>

ZALOŽNIK / PUBLISHED BY

Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba

Slomškov trg 15, 2000 Maribor, Slovenija

e-mail: zalozba@um.si, <https://press.um.si/>, <https://journals.um.si/>

ISSN 2350-6113 (tiskana izdaja)
ISSN 2820-3658 (spletna izdaja)

Članki se referirajo v: Cobiss, dLib.si (Digitalna knjižnica Slovenije)

Članki v reviji niso recenzirani. Revija POMURSKA OBZORJA je strokovna tiskana periodična publikacija Pomurske akademije – PAZU. Glavni namen izdajanja revije je objavljanje strokovnih prispevkov z naravoslovno, tehnično, biotehnično, medicinsko, humanistično in družboslovno vsebino ter tako seznanjati strokovno kakor tudi laično javnost z dogajanjem in novostmi na teh področjih. Posebna pozornost je namenjena objavljanju strokovnih prispevkov, ki bodo obravnavali teme povezane s Pomurjem.

Za dodatne informacije obiščite spletno stran: <https://journals.um.si/index.php/pomurska-obzorja>

Revija POMURSKA OBZORJA ima prosti spletni dostop (Open Access Journal).

© Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba

/ University of Maribor, University Press

Besedilo / Text © Authors, 2024

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva-Nekomercialno-Brez predelav 4.0 Mednarodna.
/ This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 4.0 International License.

Uporabnikom je dovoljeno reproduciranje brez predelave avtorskega dela, distribuiranje, dajanje v najem in priobčitev javnosti samega izvirnega avtorskega dela, in sicer pod pogojem, da navedejo avtorja in da ne gre za komercialno uporabo.
/ This license allows reusers to copy and distribute the material in any medium or format in unadapted form only, for noncommercial purposes only, and only so long as attribution is given to the creator.

Vsa gradiva tretjih oseb v tej knjigi so objavljena pod licenco Creative Commons, razen če to ni navedeno drugače. Če želite ponovno uporabiti gradivo tretjih oseb, ki ni zajeto v licenci Creative Commons, boste morali pridobiti dovoljenje neposredno od imetnika avtorskih pravic. / *Any third-party material in this book is published under the book's Creative Commons licence unless indicated otherwise in the credit line to the material. If you would like to reuse any third-party material not covered by the book's Creative Commons licence, you will need to obtain permission directly from the copyright holder.*

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Prispevke pošljite na naslov uredništva ali po e-pošti na naslov: pazu@pazu.si

POMURSKA OBZORJA

Letnik
11

Številka
20

november 2024

Prispevki	Stran
Inovativnost, digitalizacija in uspešnost organizacije Branko Škafar	1
Zakaj glasba našega, slovenskega Slavka Osterca (1895-1941) ne zveni zgolj pomursko/prekmursko/prleško, pač pa kozmopolitsko? Franc Križnar	13
Ogromne kazni in veliko novih obveznosti glede uvedbe direktive NIS2 Florian de Margan	33
Prehod od naravne k načrtovani rodnosti v Sloveniji: spremembe v tridesetih letih od leta 1991 do 2021 Janez Malačič	43
Interaktivni elementi na prehrambni embalaži Diana Gregor Svetec, Tina Žurbi in Andreja Pogačar	49
Politično-geografska in demografska protislovja vojne v Ukrajini Damir Josipovič	59
Policijsko delo v skupnosti na območju Policijske uprave Murska Sobota – z roko v roki za varen vsakdan Katja Eman, Damir Ivančič in Dejan Bagari	77

Inovativnost, digitalizacija in uspešnost organizacije

BRANKO ŠKAFAR

Ekonomska šola Murska Sobota, Višja strokovna šola
E-pošta: branko.skafar@siol.net

Sprejeto

25. 9. 2023

Izdano

22. 11. 2024

DOPISNI AVTOR

branko.skafar@siol.net

Ključne besede:

inovativnost,
organizacije,
uspešnost,
digitalizacija

Povzetek Vodstva organizacij so pred izzivi kako preživeti v vedno bolj konkurenčnem boju. Biti uspešna in učinkovita organizacija je cilj vsakega vodje. Inovativnost organizacije predstavlja na poti uspešne organizacije en od bistvenih ključev. V prispevku želimo predstaviti kako je z inovativnostjo slovenskih organizacij in v katerih je ta bolj prisotna. Prav tako želimo ugotoviti kako je v slovenskih podjetjih prisotna digitalizacija in kakšna je povezava z inovativnostjo.

<https://doi.org/11.18690/po.11.20.1-11.2024>

Besedilo © Škafar, 2024

1 Uvod

Doseganje poslovne odličnosti je želja vsakega vodstva organizacije. Kako organizacije to dosega je različno. V tem členu želimo izpostaviti pomembnost inovativnosti in digitalizacije. Cilj je tudi, skozi različne raziskave, podati ugotovitve kako je glede inovativnosti in digitalizacije v slovenskih podjetjih ter v katerih organizacijah sta inovativnost in digitalizacija bolj prisotni.

2 Inovativnost

2.1 Inovacije

V literaturi ni enotnega mnenja o tem, kako inovacije nastanejo in kaj je tisto, kar jih vzpodbudi. Nedvomno pa so nezadovoljiva stanja v podjetju in v družbi nasploh eden od vzrokov. V literaturi tudi ne obstaja enotna definicija inovacije. Zelo odmevna je bila Schumpetrova delitev inovacij (Kavaš in drugi 2001, 5) na:

- proizvodne (uvajanje novih izdelkov),
- procesne (uvajanje novih metod proizvodnje),
- tržne (odpiranje novih trgov),
- vhodne (osvajanje novih surovinskih virov),
- organizacijske (uvajanje novih organizacijskih rešitev).

Schumpeter je razdelil inovacijski proces v 3 faze (prav tam, 5):

- invencija (generacija novih idej),
- inovacija (pretvorba novih idej v obliki novih proizvodov in procesov v gospodarske namene),
- difuzija (širjenje).

Med temi fazami inovacijskega procesa ni enostavne linearne povezave, kjer bi invencija avtomatično vodila do inovacije, ta pa do difuzije. V vsaki fazi inovacijskega procesa imamo selekcijo, saj se le nekatere ideje opredmetijo in le nekatere inovacije so tržno uspešne (difuzija) (prav tam, 5).

Na uspešnost in neuspešnost tehnološke (vseh, ne le tehnoloških, op. B. Š.) inovacije vpliva mnogo dejavnikov, ki skupno vplivajo na uspeh in neuspeh. Nobenega od dejavnikov ne moremo obravnavati ločeno, saj so interaktivni in odsotnost katerega od dejavnikov z veliko verjetnostjo tudi pomeni propad inovacije. Med dejavniki, ki prispevajo k uspešnosti inovacije, so najpomembnejši naslednji (Kavaš in drugi 2001, 52):

- tržna naravnost,
- ustrežanje skupnim ciljem organizacije,
- učinkovita izbira projekta in vrednotenja,
- učinkovito vodenje in nadzor projekta,
- vir ustvarjalnih idej,
- organizacija, dovzetna za inovativnost,
- angažiranost enega ali nekaj posameznikov.

OECD opredeljuje inovacijo kot proces spreminjanja ideje v izdelek, postopek ali storitev oziroma proces preoblikovanja ustvarjalnosti v dobiček. Tako poudarja znanstveno-tehnološki vidik inovacije in je preozka, predvsem za storitvena podjetja. Metodologija Oslo (OECD) loči naslednje inovacijske dejavnosti (prav tam, 5-6):

- raziskovalno-razvojna dejavnost,
- nakup strojev in opreme za proizvodnjo tehnološko novih ali izboljšanih izdelkov in proizvodnih postopkov,
- nakup neopredmetenih sredstev v obliki patentov, licenc, blagovnih znamk, modelov ter znanja in izkušenj (know-how),
- industrijski inženiring, industrijsko oblikovanje ter poskusna proizvodnja,
- izobraževanje zaposlenih zaradi uvedbe tehnološko novih ali izboljšanih izdelkov in proizvodnih postopkov,
- trženje novih izdelkov.

Razen v zadnji postavki (trženje) navaja torej ta opredelitev naložbe v pogoje za invencije, ne za inovacije; tudi pri postavki o trženju manjka izrecna omemba, da mora biti uspešno/donosno (op. B. Š.).

Inovacijsko dejavnost lahko povežemo v inovacijsko verigo. Inovacijska veriga je sestavljena iz naslednjih petih glavnih členov (prav tam, 6):

1. temeljne raziskave,
2. usmerjene raziskave,
3. razvoj,
4. tehnološka priprava proizvodnje,
5. industrijska tehnologija (proizvodnja).

Ta veriga se še bolj kot prej navedena opredelitev omejuje na dejavnosti, ki so sicer nujne, a brez uspeha na trgu dajejo morda invencije in potencialne inovacije, ne pa inovacij. Poleg tega daje napačen vtis, da odloča, kaj je inovacija lastnik zamisli, ne odjemalci (op. B. Š.).

Evropska unija (European Commission, 1995) pa ima sledečo definicijo inovacije:

- Inovacija je vsaka koristna novost.
- Inovacija proizvoda je komercializacija tehnološko spremenjenega proizvoda. Tehnološka sprememba nastopi, ko se oblikovalne značilnosti proizvoda spremenijo tako, da nudijo novo ali izboljšano uporabo proizvoda potrošnikom.
- Inovacija proizvodnega procesa se pojavi, ko gre za znatno spremembo v tehnologiji izdelave predmeta. To lahko vključuje novo opremo, novo upravljanje in organizacijske metode, ali oboje (tudi tehnične inovacije).
- Inovacija v upravljanju in kulturi družbe in organizacij.
- Difuzija je način, kako se inovacija širi skozi tržne in netržne kanale. Brez razširjanja inovacija nima gospodarskega vpliva.

Mulej opredeljuje inovacijo z enačbo: Inovacija = invencija X podjetnost X celovitost X vodenje X sodelavci X objektivni pogoji X kultura X odjemalci X zunanji pogoji X

naravno okolje X slučajnosti.

Celovitost je pogoj, da upoštevamo vse bistvene sestavine in povezave v procesu nastajanja in ustvarjanja invencij in njihovega spreminjanja v potencialne inovacije (Mulej 1997, 396).

Vodenje (management) pomeni nekaj drugega (a tudi potrebnega) kot podjetnost, namreč trud doseči popolno in donosno izrabo danih zmogljivosti, ki jih je ustvarila podjetnost iz invencij (prav tam, 397).

Sodelavci so pomembni, ker niti podjetnik niti vodja ne more(ta) znati, vedeti oziroma časovno in telesno zmoči vsega sam(a). Potrebuje(ta) njihovo ustvarjalnost in rutino, ne sme(ta) dopustiti niti sebi niti njim prehoda iz potrebne rutine (spretnosti pri delu) v rutinerstvo (zavračanje vsega novega v imenu starih spretnosti) (prav tam, 397).

Kultura pomeni tisto skupno in prevladujočo podzavest, ki tvori merila, kaj je prav in kaj ne. Če ni usmerjena v podporo inovativnosti, je pogostejše ovira kot prednost, ko smo v sodobnih tržnih razmerah (prav tam, 398).

Tekmeci so pomembni, ker vzpostavljajo tržni pritisk na ljudi kot podjetnike, managerje in sodelavce, da se nenehno trudijo inovirati (prav tam, 398).

Odjemalci so bili »potisnjeni v ozadje«, dokler sta še prevladovala razmerje, da je ponudba manjša od povpraševanja, in opredelitev, da je inovacija ustvaritev nečesa novega, brez drugega dela procesa, v katerem se mora potencialna inovacija dejansko uveljaviti pri odjemalcih, da bi res postala inovacija. Zaradi tega je znanje iz marketinga (blagovnega, finančnega, kadrovskega, tudi marketinga znanja in varovanja znanja itd.) za inoviranje podobnega pomena kot znanje iz izdelovanja izdelkov in storitev. To velja seveda tudi za interne odjemalce (prav tam, 398-399).

Zunanji (objektivni) pogoji zajemajo tiste, na katere posamezen subjekt sam ne more vplivati, a šteje za vplive in pogoje, katere doživlja. Nanje sta se nekoč (zlasti makro) ekonomska teorija in praksa najbolj ali celo povsem osredotočali: investicije, denar, lokacije za gradnjo ipd., pravne norme, naravno okolje, šolstvo, raziskovalne in razvojne institucije, sonaravni razvoj, gospodarsko razvojne pogoje in okoliščine, z njimi povezano spreminjanje vrednot, zavesti in kulture ipd. Vse to je pomembno, a vendarle le del pomembnih pogojev za uspešnost (prav tam, 400).

Naravno okolje bi tudi šteli med zunanje vplive in pogoje, vendar se ekonomska teorija in praksa z njim nista ukvarjali, dokler ni postalo že prepozno (prav tam, 400).

Slučajnosti: Med objektivne pogoje bi smeli glede na mnoge avtorje šteti tudi srečo, naključje, kajti tudi pri najboljšem možnem informiranju je odločanje glede inovacij bolj ali manj informirano ugibanje, pa če ga še tako podpremo z metodami. Je pač treba odločati, ali bo neka invencija postala inovacija, z verjetnostjo povprečno osmih odstotkov (prav tam, 400).

2.2 Okoliščine, zaradi katerih postaja inoviranje vse bolj nujna navada

Gospodarske in družbene okoliščine, zaradi katerih se moramo (tudi) v Sloveniji čim številnejši usposobiti, da bi razumeli, kaj so invencije in inovacije in zakaj so pomembne, ponazarja na kratko zlasti naslednjih nekaj podatkov, sporočil in informacij (Mulej in Ženko 2002, 8-9):

- Invencija je vsaka nova zamisel, ki kaj obeta. Inovacija iz nje nastane, ko jo kdo razvije do uporabnosti in ko jo poleg tega odjemalci sprejmejo, kupijo in uporabijo ter omogočijo avtorju, izdelovalcu in prodajalcu zaslužek, ker jo štejejo za koristno (EU 1996).
- Izmed tistega delčka izmed vseh invencij, ki so po vsebini tehnično-tehnološke in obetajo možnost za industrijsko uporabo ter so tako dognane, da jih patentirajo, torej zaščitijo svojo pravico do morebitne kasnejše koristi od njih, postane inovacija en (1) sam odstotek. Izmed invencij, ki se ne iztečejo v korenite spremembe, ampak v drobne izpopolnitve, uspe sedem (7) odstotkov. Moramo torej ustvariti veliko invencij, da imamo dovolj možnosti uspeti – doseči inovacije in morda tudi njihovo široko uporabo za neki majhen odstotek vseh invencij. Za neuspešnega ne smemo šteti tistega, ki mu poskus (ali tudi več poskusov) kdaj ne uspe, ampak tistega, ki neha poskušati (pravijo v Silicon Valley v Kaliforniji, enem največjih centrov inoviranja visokih tehnologij na svetu).
- Po podatkih revije Fortune iz marca 2000 je v teku 20. stoletja število prebivalcev ZDA zraslo za štirikrat, bogastvo vsakega v povprečju za petkrat, a skupna teža celotnega izdelka ni porasla. To je vpliv inoviranja. Za en kilogram računalniškega čipa Pentium III 800 Hz zasluži proizvajalec več kot 225.000 krat toliko kot za kilogram vroče valjanega železa.
- Pred prevlado ustvarjanja invencij in inovacij nad življenjem od rutine se nihče več ne more skriti, vsaj ne tisti, ki živimo v Evropi. Povezujeta se pač globalizacija (= odstranjevanje meja med gospodarstvi držav na svetu) in lokalizacija (= življenje v domačem okolju, torej različno).
- Pred slabim stoletjem in pol so na Zahodu (in tedaj samo na Zahodu) in Japonski ukinili cehe in s tem dovolili vsakomur, da postane podjetnik, če hoče, in torej poskuša tvegati in uspeti. Od tedaj je ustvarjanje invencij in inovacij usodnega pomena in zato še mnogo bolj v ospredju skrbi gospodarstvenikov. Tiče se tudi vseh drugih, saj jim spreminja življenje. Samo v obdobju 1970 – 1995 je razpon med najbogatejšo (beri: najinovativnejšo) državo sveta in med najrevnejšo, najmanj inovativno, porasel od 150 : 1 na skoraj 500 : 1 (po podatkih Svetovne banke); pred tem je v celotnem stoletju narasel od 3 : 1 na 150 : 1 (Dyck, Mulej idr. 1998, 1999, po podatkih Svetovne banke). Če ne vzamemo za primerjavo skrajnosti, ampak najbogatejših 20 % človeštva in najrevnejših 20 %, dobimo v bistvu zelo podobno sliko: leta 1960 je bila razlika dohodka med njima 30 : 1, leta 2000 pa 75 : 1; tretji podatek pravi, da ima 10 % prebivalstva v rokah 90 % svetovnega kapitala (Predan 2001). Razlike so torej vse bolj nerazumne.
- Skratka, inoviranje je postalo podlaga konkurenčnosti, konkuriranja, kakovosti življenja pri delu in doma, preživetja, razlik.

Svet se torej deli na (Mulej in Ženko 2002, 9):

- Najbolj inovativne družbe, v katerih živi kakšnih 20 % človeštva, in na
- bolj rutinerske družbe s preostalimi 80 % prebivalstva (le-te deloma posnemajo novosti najbolj inovativnih, delno jih zavračajo v imenu ohranjanja tradicije).

Potrebe obstajajo in se spreminjajo. Vsakdo ima vpliv na to, a le kot enega izmed vplivov vseh ljudi in vseh kombinacij njihovih vplivov, posamičnih, skupinskih in skupnih. Zato se vrednote, čustva, (delno) talenti (aktivni, vplivni) sposobnosti in možnosti tudi spreminjajo. V katero smer in kako se vsak zase v njih znajde ipd. – to je odvisno od še ene bistvene človekove lastnosti – ustvarjalnosti (kot tukaj bistvene sestavine talentov). Le-ta omogoča, da človek sposobnosti in vrednote, ki jih ima sam in jih imajo drugi, s katerimi tako ali drugače sodeluje in vpliva drug na drugega, povezuje v nove kombinacije starih lastnosti in nove stvaritve. Le-te so lahko umetniške – nove slike, glasbene stvaritve, romani in druge besedne stvaritve, nove stavbe, ureditve krajev, narave, parkov ipd. – novi športni dosežki, novi družbeni in politični dosežki, pa tudi invencije in inovacije kot novi gospodarsko ali kako drugače koristni dosežki (Mulej in Ženko 2002, 11).

Inovacije, izpeljane iz invencij, so torej vse koristne (in samo koristne!) novosti.

- Po vsebini lahko pomenijo (1) novo vsebino/program poslovanja/delovanja; (2) nove lastnosti izdelkov in proizvodnih postopkov; (3) nove lastnosti organizacijskih vidikov delovanja; (4) nove lastnosti vodenja ljudi v organizacijah in v družbi kot celoti; (5) nove lastnosti metod vodenja in dela (prav tam, 11-12).
- Drugi je vidik razlikovanja njihovih posledic. Le-te so lahko (1) korenite ali (2) drobne.
- Z vidika nastanka so lahko (1) povsem nove, kar je izjemno redko, ali (2) nove kombinacije starih gradiv in/ali zamisli v nove.
- Po dolžnosti avtorjev ustvarjati kaj novega gre za (1) invencije in inovacije znotraj službene dolžnosti ali zunaj službene dolžnosti. Imamo torej vsaj $5 \times 2 \times 2 = 40$ tipov inovacij, praktično pa 20 tipov.

Zgodovinska praksa kaže, da je ustvarjanje invencij in inovacij staro kot človeštvo, morda celo bistvo razvoja in napredka človeštva. V zadnjem stoletju je postalo za napredni del človeštva običajna in nujna podlaga za uspeh pri konkuriranju. V takih organizacijah se je uveljavilo inovativno poslovanje. V družbah, za zdaj omejenih na Severno Ameriko, Zahodno Evropo, Japonsko, Avstralijo, Novo Zelandijo in »štiri male azijske tigre« (Singapur, Tajvan, Hong-Kong, Južno Korejo), se je razširilo v prevladujočo prakso – uveljavila se je inovativna družba. Za zdaj zajema 20 % človeštva, njim koristi bolj kot drugim 80 %, katerim pogosto celo škodi (kolonialni odnos, razlika standarda, vsiljevanje tujih navad itd.) (Mulej in Ženko 2002, 11).

2.3 Splet desetih pogojev za inovativnost upravljanja inovativnega poslovanja

Poslovanje ne postane inovativno samodejno niti ne ostane tako, če upravljanje ni inovativno. Njegove značilnosti, ki so se nam v teku več let pokazale nujne, smo strnili v splet naslednjih deset značilnosti (Mulej in drugi 1994, 63):

1. inovativnost inovacijske politike in kultura družbe in organizacije,
2. inovativnost inovacijskih delovnih ciljev managerjev in vplivnih strokovnih delavcev,
3. usposabljanje mnogih za ustvarjanje, invencijsko-inovacijske procese in ustvarjalno sodelovanje,
4. inovativnost organiziranja invencijsko-inovacijskih procesov,
5. razpoložljivost opreme, kadrovske in finančne pomoči za preskušanje in razvijanje zamisli, ki so videti obetavne invencije,
6. dostopnost informacijskih virov vseh vrst,
7. uveljavljanje invencij, dognanih do ravni potencialnih inovacij, v rednem redu,
8. marketinška priprava inovacije, pa tudi odjemalcev na sprejem potencialne inovacije in tesno sodelovanje vseh tržniških služb, razvoja, raziskav in proizvodnje v ta namen,
9. vrednotenje in nagrajevanje invencij, potencialnih inovacij,
10. pravni in organizacijski red, ki daje prednost ustvarjanju inovacij pred slepim podrejanjem taylorsko-weberskega tipa.

3 Raziskava – inovativnost

Kvantitativna analiza, ki smo jo opravili med večimi slovenskimi naključnimi organizacijami javnega in zasebnega sektorja ter podjetja iz tujine je bila izvedena tako, da je bil izdelan vprašalnik, katerega vprašanja so bila vezana na pomembnost inoviranja za uspešnost organizacije. Odgovorilo je 28 organizacij.

Zanimive so ugotovitve raziskave o inovativnosti in poslovni odličnosti:

59% podjetij izvaja spremembe vsakodnevno.

15% podjetij javnega sektorja je odgovorilo da so inovacije pomembne.

84% podjetij v privatni lastnini je navedlo inovacije kot zelo pomembne za svoje organizacije.

38% podjetij ne vključuje vseh zaposlenih v aktivnosti nenehnega izboljševanja.

75% podjetij smatra, da je za doseganje poslovne odličnosti inovativnost ključna.

Podjetja, ki so navedla inovativnost kot pomembno imajo boljše poslovne rezultate in so uspešnejša.

Iz vsega navedenega izhaja, res na področju javnega sektorja, kjer je rutinerstvo bolj prisotno kot v drugih organizacijah, da je v javnih podjetjih inovativnost manj pomembna (le 15%), v podjetjih v privatni pa pomembna (84%). 62% vseh anketiranih podjetij svoje zaposlene vključuje v aktivnosti nenehnega izboljševanja. Najpomembnejši podatek za naš prispevek pa je, da 75% podjetij smatra, da je za doseganje odličnosti inovativnost ključna.

Na osnovi raziskave navedene je bila opravljena podrobnejša raziskava in sicer o tem katere organizacije so tiste kjer je inovativnost gonilna sila uspešnosti podjetja. Osnovne ugotovitve so sledeče: inovativnost je ključna v tistih organizacijah, ki izvažajo in so vpete v svetovne trge. V kar 95% izvozno orientiranih organizacijah je inovativnost ključna za uspešnost organizacije. V organizacijah, ki delujejo na domačem trgu in v javnem sektorju pa je inovativnost ključna v 34% organizacij.

Zanimivo vprašanje, ki izhaja iz teh ugotovitev je zakaj je v organizacijah, ki delujejo na domačem trgu in javnem sektorju pomen inovativnosti bistveno nižji kot v organizacijah, ki se borijo na tujih trgih? Ali je vzrok v coni udobja? Ali kaj drugega? Zanimiva vprašanja za nadaljno raziskavo.

4 Digitalizacija

Digitalne tehnologije spreminjajo način delovanja organizacij in družbe ter močno vplivajo na naša življenja. Prav vloga digitalnih tehnologij postaja v zadnjih dveh desetletjih vse pomembnejša tudi za poslovanje in ohranjanje konkurenčnosti podjetij, digitalna preobrazba pa ena izmed procesov, ki to omogoča. Digitalno preobrazbo lahko v splošnem opredelimo kot uporabo digitalnih tehnologij v namen poenostavitve poslovanja, povečanja učinkovitosti, zagotavljanja skladnosti z regulativami, znižanja stroškov, spreminjanja načina dela zaposlenih, izboljšanja odnosov s kupci, dobavitelji in partnerji ter korenitega spreminjanja načinov poslovanja oziroma poslovnih modelov. V povezavi s tem mnogi napačno domnevaajo, da sta pojma digitalizacija in digitalna preobrazba enaka. Digitalizacija je zgolj prvi korak k digitalni preobrazbi in vključuje vpeljavo digitalnih dokumentov za spremljanje in vodenje določenega procesa. Faza digitalizacije mora biti zaključena relativno hitro (6 mesecev), naročnik pa se mora zavedati, da s tem postavi temelje za izvajanje digitalne preobrazbe. Če je digitalizacija skupna vsem podjetjem (vsaj v podobni branži), je digitalna preobrazba unikaten izdelek za vsako podjetje, proces, oddelek ali celo delovno mesto znotraj podjetja. Digitalizacija je časovno in stroškovno dokaj predvidljiv proces, medtem ko je digitalna preobrazba neskončen proces, pri katerem je potrebno biti še posebej previden kar se tiče časovnice in proračuna. Za uspešno vpeljavo digitalne preobrazbe pa ni dovolj le uspešna raba digitalnih tehnologij, temveč je potrebno vzpostaviti primerne digitalne kompetence zaposlenih in digitalno kulturo, ki bo digitalno preobrazbo sprejela z odprtimi rokami. Pri tem je pomembna predvsem sposobnost vodstva, da prepozna priložnosti, ki jih ponuja digitalna preobrazba; odprtost za spremembe zaposlenih in poslovni model podjetja, ki mora biti usmerjen k inovacijam ter rasti. Zadnje raziskave tako kažejo, da sta na področju digitalne preobrazbe najbolj ključni prav inovativnost in agilnost organizacij. Ključno vlogo pri digitalni preobrazbi imajo vodje oziroma vodstveni kader, saj morajo poskrbeti za vzpostavitev digitalne miselnosti na vseh nivojih v organizaciji, učinkovito komunicirati in uveljavljati spremembe ter nenazadnje tudi prilagoditi organizacijsko kulturo novi resničnosti. Iz tega vidika je zato pomembno, da odločitev o digitalizaciji in digitalni preobrazbi poslovanja sprejme prav vodstvo podjetja oziroma organizacije (Orehek, 2023,25)

S pomočjo digitalizacije rešujemo sledeče izzive: povečanje učinkovitosti procesov, boljše prilagajanje hitrim spremembam na trgu, zmanjšanje človeških napak, povečanje dobička, zmanjšanje stroškov poslovanja in povečanje produktivnosti zaposlenih, izboljšanje kakovosti storitev in boljša uporabniška izkušnja kupcev (Orehek, 2023). Torej rešujemo izzive ključne za uspešnost organizacije.

5 Raziskava - digitalizacija

Raziskave na slovenskem trgu ugotavljajo, da se v Sloveniji projekti celovite digitalizacije in digitalne preobrazbe poslovanja usmerjajo v prenovu in informatizacijo poslovnih procesov s stališča možnosti informacijske tehnologije, zanemarjajo pa tiste cilje, ki podjetju omogočajo uspešno poslovanje. Raziskava iz leta 2017, ki je preučevala različne poslovne vidike digitalne preobrazbe, kot so strateška vloga, digitalna kultura, digitalna zrelost in organizacijski vidik preobrazbe, je na primer pokazala, da so slovenska podjetja v splošnem digitalno manj zrela kot podjetja v svetu. Brez strategije digitalizacije in digitalne preobrazbe je bilo takrat kar tretjina anketiranih podjetij. Nekoliko bolj optimističen za Slovenijo pa je indeks DESI (angl. Digital Economy and Society Index), ki stopnjo digitalizacije meri na podlagi petih dimenzij: povezljivosti (razširjenost, hitrost in cenovna ugodnost širokopasovnega dostopa), človeškega kapitala (digitalne veščine prebivalstva), uporabe interneta, integracije digitalnih tehnologij (kako podjetja vključujejo ključne digitalne tehnologije) in digitalne javne storitve. Slovenija je v letu 2020 izboljšala svojo uvrstitev in se sedaj uvršča na 16. mesto med 28 državami članicami EU. Slovenija je po vseh delnih indikatorjih rahlo pod povprečjem EU, razen pri uvajanju digitalne tehnologije v gospodarstvu, kar kaže, da "imamo potencial tudi za preskok med digitalno in ekonomsko uspešne države" (Orehek, 2023, 25-26).

Naslednja raziskava, katere originalni naziv ankete je European Manufacturing Survey (EMS) in je največja evropska raziskava proizvodne dejavnosti. Koordinator celotnega projekta je sloviti Fraunhoferjev inštitut iz Nemčije. Poglavitni cilj EMS projekta je pridobiti informacije o rabi proizvodnih tehnologij in informacijsko-komunikacijskih tehnologij (IKT) oz. digitalnih tehnologij, organizacijskih konceptih v proizvodnji in implementaciji najboljših poslovnih praks. Rezultat te raziskave lahko na kratko povzamemo. Rezultati raziskave kažejo, da je uporaba DT in NPT v slovenskih proizvodnih podjetjih zelo raznolika in povezana s kontekstom. Uporaba DT in NPT v slovenskih proizvodnih podjetjih je odvisna od vrste tehnologije in značilnosti proizvodnega podjetja. Ni presenetljivo, da vse izbrane DT in NPT niso enako primerne za vsa proizvodna podjetja v vključenih panogah. Kljub temu so nekatera od vključenih DT koristna ali celo nujno potrebna v vseh proizvodnih podjetjih (npr. ERP ali zbiranje podatkov v realnem času), vendar še vedno niso prisotna v vseh podjetjih. Na splošno smo v zadnjem obdobju opazili tudi majhno povečanje uporabe vključenih tehnologij, obstajajo pa tudi tehnologije, pri katerih je njihova uporaba očitno dosegla vrhunec. Zraven splošne porazdelitev izbranih DT in NPT smo izvedli tudi analizo uporabe glede na značilnosti podjetja, kot so velikost, status proizvajalca originalne opreme ali

dobavitelja, tehnološka intenzivnost panoge, ki ji pripada, itd. Ni presenečenje, da so velika podjetja tista, ki najpogosteje uporabljajo vse vrste obravnavanih DT in NPT. Razlika med malimi in srednje velikimi podjetji je pogosto zelo majhna. Pri pogostosti uporabe vseh tehnologijah prevladujejo podjetja, ki sodijo v skupino srednje in visoko tehnoloških industrij. Očitno so se v zadnjem obdobju tehnologije bolj implementirale v teh podjetjih kot v podjetjih iz nižje tehnoloških industrij. Podjetja smo razdelili glede na to, ali je podjetje proizvajalec končnih izdelkov (OEM) ali dobavitelj. V našem vzorcu je bilo 48 % proizvodnih podjetij OEM in 52 % dobaviteljev (SUP). Delež uvedbe tehnologij je v povprečju višji v proizvodnih podjetjih, ki so sistemski dobavitelji ali dobavitelji delov. Razlaga je, da morajo slovenski dobavitelji uvajati napredne proizvodne tehnologije, da se lahko kvalificirajo za poslovanje z višjimi dobavitelji ali proizvajalci končnih izdelkov. To še enkrat dokazuje, da so slovenski dobavitelji del globalnih vrednostnih mrež, zato morajo napredne proizvodne tehnologije uporabljati za sodelovanje s podjetji na globalnem nivoju. Na podlagi trenutnega stanja razvoja in trendov umetne inteligence lahko trdimo, da bo kmalu nujno, da se podjetja odločijo za uvedbo te tehnologije na vsaj eno ali več področij. Naši rezultati kažejo, da se le majhen delež slovenskih proizvodnih podjetij zaveda pomena in koristi uporabe umetne inteligence pri svojem delovanju. Žal ne razpolagamo s podatki, kaj se je zgodilo v podjetjih ob pojavu klepetalnika ChatGPT, vendar pa vidimo, da največjo oviro predstavlja pomanjkanje usposobljenega kadra, kar je tudi tesno povezano z uspešno implementacijo in vzdrževanjem tehnologije (Izok Palčič, 2023, 29-30).

Zanimiva ugotovitev, ki izhaja iz raziskave je, če jo podrobneje proučimo (ne izhaja iz zgoraj opisanega), da je digitalizacija bolj prisotna v izvozno usmerjenih podjetjih (nekaj čez 60%) in manj v organizacijah, ki so na domačem trgu (okrog 30%). Vsekakor gre za zanimivo ugotovitev, ki je lahko osnova za naslednje raziskave.

6 Inovativnost in digitalizacija

V povzetku članka je zapisano naslednje vprašanje: kakšna je povezava digitalizacije z inovativnostjo? Seveda lahko na osnovi teoretičnih izhodišč in različnih raziskav potrdimo da tako digitalizacija kot inovativnost predstavljata pogoj za uspešnost organizacij.

Vsekakor pa je zanimivo tudi to, kar izhaja iz raziskav, da sta tako inovativnost kot digitalizacija veliko bolj prisotna v izvozno usmerjenih organizacijah. Seveda tudi ostale organizacije napredujejo ampak zelo počasi. Iz tega lahko izluščimo, da sta tako inovativnost kot digitalizacija zelo pomembni na svetovnem trgu, v borbi za posel in nenazadnje obstanek.

7 Sklep

Biti uspešna organizacija je cilj vsake organizacije. Pot je lahko različna. Kljub vsemu pa lahko potrdimo, da sta inovativnost in digitalizacija na tej poti pomembni.

V Sloveniji sta inovativnost in digitalizacija bolj prisotni v izvozno usmerjenih organizacij in tako predstavljata eni ključnih področjih za borbo na svetovnem trgu.

Ključna spoznanja iz raziskave, ki je zajemala študijo strokovne literature, lastno raziskavo in povzete raziskave so, da sta inovativnost in digitalizacija ključni za uspešnost organizacije. V Sloveniji sta bolj vključeni v organizacije, ki so izvozno orientirane in premalo v ostalih. Priložnost za implemetaciji v teh organizacijah je torej velika.

Da bi inovativnost in digitalizacija našli ustrezno mesto v organizaciji je potrebno ustrezno vodstvo organizacije, ki je ključno, pri spodbujanju inovativnosti in uvajanju digitalizacije. Vodstvo organizacije, ki bo to zanemarjalo bo škodovalo svoji organizaciji na poti njene dolgoročne uspešnosti.

Viri in literatura

- Kavaš in soavtorji. 2001. Izboljšanje inovativnosti v Pomurju. Inovacijski management: priročnik za pomurska podjetja in akcijski načrt spodbujanja inovativnosti v Pomurju. Murska Sobota: Regionalna razvojna agencija Mura.
- Mulej, Matjaž. (1997). Obvladovanje inovacij in kakovosti. Ekonomija in poslovne vede – 1.del. Maribor: UM Ekonomsko-poslovna fakulteta.
- Mulej, Matjaž. in soavtorji. (1994). Inovacijski management, I. knjiga, Inoviranje managementa. Maribor: UM Ekonomsko-poslovna fakulteta.
- Mulej, Matjaž in Zdenka Ženko. 2002. Dialektična teorija sistemov in invencijsko-inovacijski management. Maribor: UM Ekonomsko-poslovna fakulteta.
- Oreh, Robert. 2023. Zbornik referatov. Murska Sobota: Pomursko društvo za kakovost
- Palčič, Iztok. 2023. Zbornik referatov. Murska Sobota: Pomursko društvo za kakovost
- Škafar, Branko. 2009. Inovativnost kot pogoj za poslovno odličnost v komunalnem podjetju. Pomurski ekološki center. Murska Sobota.

Zakaj glasba našega, slovenskega Slavka Osterca (1895-1941) ne zveni zgolj pomursko/prekmursko/prleško, pač pa kozmopolitsko?

Sprejeto

19. 10. 2023

Izdano

22. 11. 2024

FRANC KRIŽNAR

Upokojenec, Reteče 127, SI-4220 ŠKOFJA LOKA (Slovenija)

E-pošta: franc.kriznar@siol.net

DOPISNI AVTOR

E-pošta: franc.kriznar@siol.net

Ključne besede:

opus,
170 del,
moški zbor,
samospevi

Povzetek Opus slovenskega glasbenega modernista Slavka Osterca je obsežen. Šteje ok. 170 del in so v času in prostoru slogovno in s tehnično-kompozicijskimi sredstvi obarvani neobarčno, ekspresionistično in neoklasicistično. Čudno je, da se je skladatelj svoji rodni Prlekiji, s tem pa posredno tudi Pomurju in Prekmurju, poklonil z le tremi deli, obdelavami ljudskega gradiva: *moški zbor* (a cappella) *Lepa Vida* (rkp. 1933; tisk 1982) in dvema samospevoma: *Dere sen jas mali bija* (rkp. 1930; tisk 1963) in *Ko bo Turek vmrja* (rkp. 1931).

1 Uvod

Saj že Pomurje, Prekmurje in Prlekija zvenijo tostran in onstran državnih meja med Avstrijo, Hrvaško, Madžarsko in Slovenijo univerzalno. To velja v teh in takih primerih v ljudski kot umetni glasbi omenjenega področja. Tam, kjer je bil rojen in je preživel otroštvo Slavko Osterc, v Veržaju (središče je današnja občina Veržej), še danes velja, da gre za gručasto ravninsko naselje in je središče med Murskim poljem na desnem bregu reke Mure. Veržej je še dandanes največje ne-mestno naselje na desnem bregu reke Mure, ob cestnem in železniškem prehodu čez Muro. Ob njej so prostrani listnati gozdovi, imenovani obmurski logi. S severne strani segajo vse do tega naselja. Ob gozdu pa se proti vzhodu vleče širok pas travnikov. Ti so v mesecu maju posuti z belimi narcisami. V osrednjem delu naselja Varoš prevladujejo kmečke hiše, na severozahodu pa sta še mlajši kajžarski in delavski del Osrednek.

Prlekija, kamor sodi tudi Veržej pa je kulturno območje, ki obsega vzhodni del Slovenskih goric ter Mursko in Ptujsko polje. Poimenovana je po narečni besedi *prle* (= prej). Za Prlekijo je značilno skupno jezikovno narečje v najmanj treh verzijah. Torej je Osterčeva ožja domovina, tisti del severovzhodne Slovenije, ki se po narečnih in še katerih posebnostih njegovega prebivalstva imenuje Prlekija. To je dežela, kjer je doma svojevrstna šegavost. V skladateljevem rojstnem kraju Veržaju, starodavnem trgu ob Muri, o katerem pripovedujejo šaljive zgodbe kakor o Ribnici in Ribničanih (na Dolenjskem), se je zavoljo posebnih pogojev – trdih, dolgotrajnih bojov s Kruci¹ in z Muro, ki je spreminjala strugo in rada poplavlja, pa tudi zaradi (takratne) slabe povezanosti, ki jo je trg imel nekdanj s svojo okolico – razvil razen šegavosti še samosvoj, nekoliko robot značaj Prekmurja.² Osterc je bil pravi otrok tega okolja in nobenega dvoma ni, da so bile tu korenine nekatereh značilnih potez njegove osebnosti, tako samoraslosti, ki ne trpi omejitev in ji je tudi zunanje forme zato prav malo mar, kot krepkega, duhovitega, včasih ostro zasmehljivega humorja. Osterc je bil torej iz kraja, čigar življu pripisuje ljudsko izročilo - gotovo ne brez vzroka – svojevrsten značaj in sposobnost med katerimi sta dovtipnost in čudaštvo na posebnem mestu. Vse to je seveda kako prišlo do izraza v Osterčevi glasbi pa najsi je šlo pri tem za absolutno kot za programsko glasbo; v njegovem publicističnem snovanju in slogu in predvsem v njegovem življenju, iz katerega se je ohranila vrsta anekdot.³

V nadaljevanju tega opusa pa je Veržej povezan z Ljutomerom (središčem Prlekije), Gornjo Radgono, Mursko Soboto in Lendavo. Vse to naj bil morda tudi pedigree Osterčeve (umetne in programske) glasbe? Tudi zaradi njegovih bivanj, šolanj in službovanj v Veržaju, Ljutomeru, Mariboru, Sevnici, Celju, Pragi in Ljubljani, ne moremo razen njegove glasbene svetovljanskosti, le-to iskati s kakšnim posebnim uspehom tudi v odzvenih teh krajih v njegovi glasbi.

1 Lat. kruciati, nem. kurzen so se imenovali Ogrski kmečki uporniki, ki so od 16. do 18. stol. ropali, morili in požigali po Habsburški monarhiji (Wikipedija).

2 Pokorn, D. (1969). Slavko Osterc. *Muzikološki zbornik*, 5, 83.

3 Prav tam.

Slika 1: Pomursko - prekmurska ravnica

Vir: Wikipedija

2 Slavko Osterc: življenje in delo

Modernist, skladatelj in pedagog Slavko Osterc (1895-1941), to je tisti Osterc, katerega mednarodni stiki so bili rezultat njegovih organizacijskih, skoraj bi lahko rekli, diplomatskih sposobnosti: bil je predsednik ljubljanske sekcije *Udruženja jugoslovenskih muzičkih avtorov*, bil je član *ISMC*⁴ in nekajkrat tudi član žirij za festivalske programe, kar je nedvomen dokaz o ugledu, ki ga je imel v mednarodnih glasbenih krogih. Tako si je širil stike, ki so mu omogočali uveljavljanje in vzporejanje slovenskih in drugih jugoslovanskih glasbenih stvaritev v mednarodnem okviru; seveda tudi svojih del. Saj so bila Osterčeve skladbe ne le na sporedih *ISCM*, tako v Firencah 1934, Pragi 1936, Londonu 1938 in Varšavi 1939. V njegovi režiji je šlo za sodelovanje tudi z Madžari v obliki zamenjave koncertov in glasbenih radijskih programov (v Ljubljani, *RA SLO*, 1928) in časopisnih poročil. Osterc je skušal v okviru *Mednarodnega združenja za sodobno glasbo* (*ISCM*, *SIMC*) v letih 1939-1940 navezati stike z uglednim madžarskim muzikologom dr. Denesem Barthom (1908-1993). To je obema preprečila druga (svetovna) vojna in pa skoraj za tem Osterčeva (prezgodnja) smrt.

Skladatelj in glasbeni pedagog Osterc je bil le po rojstvu in pripadnosti Pomurec; sicer pa ena ključnih osebnosti slovenske glasbe 20. stol. Rojen je bil v Veržej, nedaleč od Radencev. Tja, v Veržej, se po otroštvu in osnovni šoli, razen kakšnih počitnic ni več vračal. Poleg tega pa je mlad (komaj v 46. letu starosti) umrl. Bil je veliki ideolog radikalnega glasbenega modernizma na Slovenskem. V tem in v svojih delih je dosledno zastopal načela absolutne kromatičnosti, atonalnosti in atematičnosti. S študijev kompozicije v Pragi (1925-27) se je v Ljubljano vrnil kot goreč zagovornik konstruktivizma in Habove⁵ četrtrtonske glasbe. Zatem je sprejel ekspresionistične pridobitve in izdelal lasten slog. Po eksperimentiranju, ki je v slovensko glasbo vnašalo zmedo, toda v najmlajši skladateljski generaciji iz t. i. Osterčeve kompozicijske šole in v opreki s Škerjančev⁶, naletelo na pozitiven odziv. Morda pa je tudi v njegovi glasbi kaj prleškega ali pomurskega, prekmurskega ali panonskega v orkestrskih *Danses/Plesi* (1935)?

4 Mednarodno združenje za sodobno glasbo (International Society of Contemporary Music = *SIMC*)

5 Češki skladatelj in pedagog Alois Haba (1893-1973)

6 Slovenski skladatelj in glasbeni pisec Lucijan Marija Škerjanc (1900-1973).

Panonska ravnica se razteza geografsko globoko v slovensko Pomurje in Prekmurje. D damo in primerjamo lahko še privzete in prirejene primere ljudske glasbe, v tem našem slovenskem primeru pa še posebej le-te v njeni novi preobleki, v priredbah. Ne vseh, ker jih je preveč, ampak nekaj najbolj značilnih primerov tovrstnega fragmentarnega opusa. Skladatelj in glasbeni pedagog Slavko Osterc je bil le po rojstvu in pripadnosti Pomurec; sicer pa ena ključnih osebnosti slovenske glasbe 20. stol. Rojen je bil 17. jun. 1895. Osterc je svojo skrajno glasbeno radikalnost nekoliko ublažil in postajal vse bolj pristaš jasnejšega razlaganja vsebine. Drugače bi pa težko našli v Osterčevi bolj absolutno naravnani glasbi kot pa ne, kaj bolj ravninskega?

Najprej je končal mariborsko učiteljsko in maturiral (1914) ter kot učitelj služboval v Sevnici, Košakih, Studencih pri Mariboru in v celjski meščanski šoli. V letih 1925-27 je študiral na državnem konservatoriju kompozicijo, instrumentacijo, (glasbeno) oblikoslovje, dirigiranje, estetiko, (operno) režijo, dramaturgijo in četrtronsko glasbo. S praško diplomom se je vrnil v Ljubljano (1927) in postal profesor na *Državnem konservatoriju* (od 1939 → *Glasbena akademija*). Tu je predaval harmonijo, kontrapunkt, kompozicijo, glasbene oblike idr. Najbolj obetavni študenti in diplomanti, ki so izšli iz njegove »šole« so bili Karol Pahor, Pavel Šivic, Marijan Lipovšek, Franc Šturm, Demetrij Žebre, Dragotin Cvetko, Peter Lipar, Primož Ramovš idr.; pravi cvetober slovenske glasbe 20. stol.

To lahko potrdimo po pregledu Osterčeve orkestralne glasbe (*Suita*, 1929; *Ouverture classique* in *Koncert*, 1932; *Koncert* za klavir in pihala, 1933; *Passacaglia* in koral, 1934; *Plesi*, 1935; *Mouvement symphonique*, 1936; *Quatre pièces symphoniques*, 1939; *Mati*, 1940 idr.), komornih zasedb (*I. Silhuete* in *II. godalni kvartet*, 1927-28, 1934; *Štiri karikature* za pikolo, klarinet in fagot in *Oho, zaljubljen sem! Osem Chaplinovih anekdot* za glas in 11 instrumentov, 1927; *Koncert* za violino in 7 instrumentov in *Suita* za 8 instrumentov, 1928; *Štiri Gradnikove pesmi* za kontraalt in godalni kvartet, 1929; *Suita* za violino in klavir in *Kvintet za pihala*, 1932; *Nonet*, 1937; *Sonata* za violončelo in klavir, 1941 idr.), med klavirsko glasbo: *Toccata* in *Arabeske*, 1934; *Aforizmi*, 1936, *Pravljice*, 1937 idr., med *samospevi*, Osterčevimi vokalno instrumentalnimi miniaturnimi so to še: *Usta so mi bila nema* (1924; Alojz Gradnik), *Belokranjske uspavanke* in *Sonce v zavesah* (1925; Mirko Prettnar), *Procesija* (1934; Pavel Golia) idr., med *zbori* še posebej izstopajo: *Familija* (1927; Anton Novačan), *Pesem revolucionarjev* (1929; Tone Seliškar), *Pesem o suhi muhi*, *Tri belokranjske* in *Belokranjske nagajivke* (1930), *Opica in naočniki* (1933; Ivan A. Krylov), *Belokranjska suita*, *Cvetoči bezeg* in *Vstajenje* (1940; Albin Čebular in Tone Seliškar) idr., *kantata Celjska romanca* za tenor, bariton, mešani zbor in orkester (1931; Anton Aškerc), *Magnificat* za mešani zbor in orkester (1932), *Kantat o šahu* za sopran, bariton, bas, tri napovedovalce, predavatelja in klavir (1938) idr.; med Osterčevimi *operami* so: *Krst pri Savici* (1921), *Osveta* (1923), *Kralj Edip* (1922-25), *Iz komične opere* (1928), *Krog s kredo* (1929) in nekaj »minutnih oper« - enodejank: *Saloma*, *Medeja* in *Dandin v vica* (vse tri ok. 1930) ter *baleti*: *Iz satanovega dnevnika* (1924), *Maska rdeče smrti* (1930) in *Iluzije* (1937-41). Pri Ostercu gre za skrajni (takratni) glasbeni modernizem oz. najmodernejši glasbeni slog tistega časa in prostora, saj se je iz Prage vrnil v domovino kot goreč zagovornik konstruktivizma in Habove četrtronske glasbe.

Po eksperimentiranju, ki je v slovensko glasbo vnašalo določeno zmedo – v najmlajši skladateljski generaciji pa naletelo tudi na (pozitivne) odzive – je Osterc v zrelih letih radikalnost nekoliko ublažil in postajal vse bolj pristaš jasnejšega razlaganja vsebin. Preprostejša glasbena govorica v službi iskrene glasbene izraznosti je dala dragocene rezultate. Tudi zato imajo njegova dela pomembno mesto v razvoju ne le slovenske, pač pa tudi južnoslovanske glasbene kulture. Zapustil je ok. 170 del.

Slogovno – tako kot kompozicijsko-tehnično – je šel Osterc svojo pot. Vsekakor pa je možno v iskanju posploševalnih slogovnih koordinat govoriti pri Ostercu o neobaroku Nemca Paula Hindemitha, ekspresionizmu Avstrijca Arnolda Schönberga oziroma še drugega Avstrijca Albana Berga in neoklasicizmu zgodnjega Rusa Igorja Fjodoroviča Stravinskega, kar govori samo v prid našemu skladatelju, saj so bili omenjeni in še nekateri drugi velikani Osterčevi sodobniki.

(Neozdravljivo) Bolan je v komaj 46.-letu v Ljubljani tudi umrl: 23. maja 1941, torej na pragu (2. svetovne) vojne. Pokopan je na ljubljanskih Žalah.

Slika 2: Lépa Vida, ljudska

Vir: Franjo Franjo Kuhač, *Južno-slovenske narodne popevke*, Zagreb 1897; GNI ZRC SAZU

Slavko Osterč:

Lepa Vida.

(o prekmurščem naravnem besedilu
in naplavi)

Minim

Moški glas

Lepa ti da pleje pro- so, na- no, na-

no med gor- ja- mi. Leta ve i- tro ple- je pro- so

Leta i- tro pleje pro- so

no te- pa- no najde ro- so.

no te- pa- no najde ro- so. Dahi, Bog daj, najde bi-

no te- pa- no najde ro- so.

Slika 3: Osterčev začetek rokopisa moškega zbora Lepa Vida (a cappella)

Vir: rkp. 1933; Rokopisna zbirka NUK, Ljubljana

Lepa Vida

Moški zbor (Po prekmurskem narodnem besedilu in napevu) Slavko Osterc

ZKOS Ed. NZ 82/1-2

Slika 4: Tisk Osterčeve Lepe Videw

Vir: NZ, 34/1982, št. 1-2, str. 45-50

3 Neposredna povezava in zven Osterčevega opusa, navdahnjen z njegovo rodno Prlekijo

Po tako univerzalni ali kar svetovljanski glasbi, o čemer včasih pričajo že sami naslovi skladb v številnih tujih jezikih, komajda najdemo le troje del, ki so neposredno povezana s skladateljevo rodno Prlekijo. To so *moški zbor (a cappella) Lepa Vida* na prekmursko narodno besedilo in napev, (rkp. komp. 1933; obj. v *Naših zborih*, 34/1982, št. 1-2, str. 45-50, Ljubljana, 1982)⁷ in dva *samospeva: Dere sen jas mali bija* na prleško besedilo in vižo (za glas pa klavir; rkp. komp. 1930; obj. v zbirki »*Slavko Osterc, Samospevi*«, Ljubljana 1963)⁸ in *Ko bo Turek vmrja* (prleška napitnica; komp. 1931. Posv. Dr. Ivanu Prijatelju. Rkp.).⁹

Zbor Lepa Vida je Osterc napisal v novembru 1933¹⁰ kot obdelavo ljudskega napeva. Skladatelj ga je napisal na prošnjo odbora (Moškega) *Akadskega pevskega zbora* (France Marolt) iz Ljubljane. V svojem zrelem skladateljskem obdobju se je avtor v zborovskem ustvarjanju sicer izogibal melodiki ljudskih pesmi, dasiravno je večino tekstov zanje črpal prav iz njih. Ljudskih pesmi kot skladb sicer ni odklanjal, načelno pa je bil proti njeni uporabi kot vodilni ideji pri skladateljskem delu.¹¹ Njegova obdelava 8-taktnega enoglasnega zapisa *Lepe Vide*¹² je zanimiv in dokaj uspešen poskus druženja preproste, v okviru durove tonalitete in njene funkcionalnosti zgrajene melodije z modernim kompozicijskim stavkom, vendar v Osterčevem zborovskem opusu ne zavzema pomembnejšega mesta.¹³ To je nekako razumljivo, saj zahteva avtor v tem (*moškem*) *zboru* v pevsko zahtevni in prozni fakturi še skrajne obsege glasov.¹⁴ Skladatelj načelno ni rad segal po ljudskih citatih v glasbi. Večkrat pa je za svoje (druge) *zbore* uporabil ljudska besedila. Te in take estetske nazore pa je kot duhovit publicist tudi večkrat utemeljil. Tokrat pa Osterc Vrazov (Kuhačev) citat sprva le harmonizira, kasneje ga obrača, mu dodaja (in odvzema) sorodne glasbene misli in uporablja tudi tuje citate¹⁵ itd. Če gledamo sklada-

7 Pokorn, D. (1970). Bibliografski pregled kompozicij Slavka Osterca. *Muzikološki zbornik*, 6, 87 in tisk v *Naših zborih*, 1982 (informator Mitja Gobec).

8 Pokorn, D. (1970), prav tam, 84.

9 Prav tam.

10 Rkp. 22. 11. 1933. Akademski pevski zbor je takrat pripravljala koncert z naslovom *Slovenska narodna pesem* in je zaprosil vrsto slovenskih skladateljev, da bi sodelovali s svojimi priredbami slovenskih ljudskih pesmi, katerih napeve z besedili jim je predložil (prim. dopisa S. Osterca z dne 26. 10. in 18. 11. 1933 (v. Osterčeva mapa, NUK Rkp. oddelek). Na koncertu je bila izvedena *Lepa Vida* v priredbi Matije Tomca. V. Šegula, T. (1970). Zborovske kompozicije Slavka Osterca. *Muzikološki zbornik*, 6, 67.

11 Prim. Osterc S., Slovenija in slovenska narodna pesem, rkp. str. 3 (v. Osterčeva mapa, NUK Rkp. oddelek; Vegan M., Prof. Osterc o naših mladinskih zborih; v *Učiteljski tovariš*, LXXVIII, 1937/38, št. 27, 2; Osterčeva članka v *Jugoslovani*, I, 1930 št. 108 in v *Ljubljanskem zvonu*, I/3, 1930, 182) V. Prav tam.

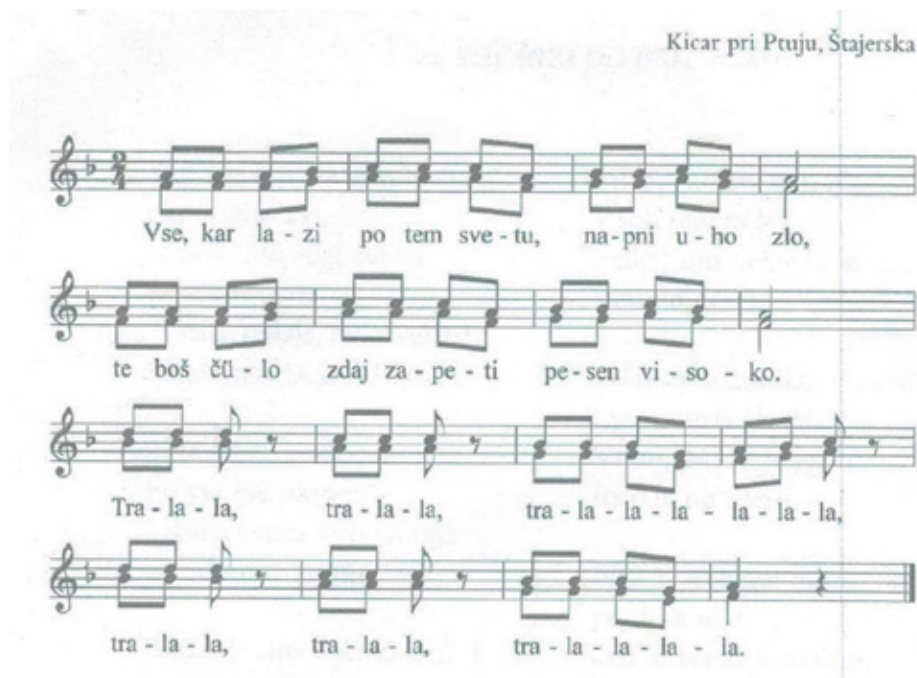
12 Besedilo in napev po zapisu Stanka Vraza sta vzeta iz zbirke *Južnoslovenske narodne popevke/Južnoslovenske narodne pesmi*, Zagreb: 1871 Franja Ksaverja Kuhača (1834-1911). V. Šegula T., prav tam.

13 Odbor APZ takrat ni izbral za izvedbo Osterčevo skladbo, pač pa priredbo Matije Tomca. Tako je Osterčeva *Lepa Vida* ostala neizvedena vse do leta 1982, ko je v tisku izšla v NZ (L. 34/1982, št. 1-2, str. 45-50).

14 V tenorju – skoraj dve oktavi, v basu – pa več kot dve oktavi.

15 Npr. iz *Beraške opere* ameriškega skladatelja nemškega rodu Kurta Weilla (1900-1950), torej Osterčevega sodobnika.

teljev zborovski opus v celoti, *Lepa Vida* ne sodi v vrh mojstrove vokalne ustvarjalnosti. Kljub temu pa vsebuje vse posebnosti, ki so tako tipične za Osterčev tehnično dovršeni in duhoviti glasbeni stavek.¹⁶ Skladatelj pač ne more »iz svoje kože.« Še najbližja sta mu v izvirniku omenjeni Kuhačev napev in besedilo (zapis besedila in napeva kot posnetek GNI ZRC SAZU¹⁷).

Slika 5: Ljudska, *Vse kar lazi po tem svetu ...*

Vir: GNI ZRC SAZU

16 Prim. T. (-omaž) F. (-aganel). (1982). NZ, 34/1982, št. 1-2, str. 2.

17 Prim. GNI, DAT 86-19 v izvedbi ženske vokalne skupine (a cappella; *Lepa Vida pleje proso ...*) v trajanju 2.17 min.

DERE SEN JAS MALI BIJA
Prešška *Prinedil Slavko Osterc (1930)*

Živahno

Klavir *f*

allargando

Glas

Dere sen jas mali bi-ja, te je lušno b'lo, kolca sen po hiš potaka,

Klavir *mp*

varva mački - co. Trala - la, trala - la, tra-la-la-la-la-la-la,

tra-la-la, tra-la-la, tra-la-la-la-la. (Ma-ti so mi

allargando *mp*

Slika 6: Osterčev začetek rokopisa *samospeva Dere sen jas mali bija*

Vir: rkp. 1930; tisk 1963; *Rokopisna zbirka NUK*, Ljubljana

DERE SEN JAS MALI BIJA
Prleška

Priladil Slavko Osterc (1930)

Živahno

Klavir *f*

Glas

Dere sen jas mali bi-ja, te je lušno blo, kolca sen po hiš potaka,

Klavir *mp*

varva mačbi-co. Tra-la-la, tra-la-la, tra-la-la-la-la-la-la,

tra-la-la, tra-la-la, tra-la-la-la-la. (Ma-ti so mi

allargando *mp*

25

Slika 7: Tisk Osterčevega samospeva *Dere sen jas mali bija*
Vir: Samospevi-Slavko Osterc, Ljubljana: 1963, str. 25-26, str. 25-26

Prvi od dveh Osterčevih *samospevov* *Dere sen jas mali bija* je nastal na prleško besedilo in vižo (za glas in klavir; rkp. komp. 1930; obj. v zbirki »*Slavko Osterc, Samospevi*,« Ljubljana 1963). Očitno je nastal na še eno od (štajerskih) variant kratke dvakrat po dve periodi (2-krat 8 taktov = 16 taktov) melodije v 2/4-taktovskem načinu za vsega tri 4-vrstične kitice besedila (*Vse kar lazi po tem svetu*). Tudi za ta napev je ohranjen v notni zapis in tonski posnetek v GNI ZRC SAZU.¹⁸

Drugi od obeh skladateljevih *samospevov* je *Ko bo Turek vmrja* (prleška napitnica; komp. 1931. Posv. Dr. Ivanu Prijatelju. Rkp.).

5285.
45

Iz Slovenskih goric. Dr. Benedikt Negora Lj.

ETHNOGRAF.
SLOV. LI
V
LJUBLJANI

Modrato

Kda de (franček) mija, Te mo ga pokopali, note
vinske gantarje, Kier de mimo teha, Vsaki bude re-ka,
Jo en vinski bratec doma. Cingla, cingla, cingla, cing
Cingla, cingla, Naj se to vince po gr-lu po-cin-glja.

Kda de franček mija
Te mo ga pokopali;
Notri pod vinske gantarje.
Kier de mimo teha,
Vsaki bude re-ka,
Tu je en vinski bratec doma.
Cingla, cingla, cingla,
Cingla cingla, cingla
Naj se to vince po gr-lu po-cinglja.

Odbor za nabiranje

To pesem in napev sem zapisal iz svojega spomina,
našel sem jo tudi v drugih delih Slov. goric.
Zap. Dr. Zemljščak.

Slika 8: Ljudska iz Slovenskih goric

Vir: GNI ZRC SAZU

¹⁸ Prim. prav tam, GNI, M 48.461 v izvedbi enoglasnega mešanega (pevskega) zbora in tamburašev (*Vse, kar lazi po tem svetu* kot »*šaljiva izpoved »pridnega študenta«*) v trajanju 2.34 min.

Z zanosom ♩ = 64 * Ine prilagodimo slavljenču.

Vin-ce le-po, ru-me-no, v gla-žek je na-to-čen, na zdrav-je pi-jem Ja-ne-zu*,

nje-mu je od-lo-čen. na-čen! Le pij, le pij pa dru-ge-ga na-lij! Oj,

saj ga je še več, mo-goče da-nes le-to ne bo-mo več na sve-tu pre-pe-va-li. Ko

bo naš Ja-nez vm-ru, ga bo-mo po-ko-pa-li sre-di naj-lep-ših vin-skih go-ra.

Kdor bo mi-mo pr-šo, vsak si bo-de mi-slo, to je en ve-lik pi-jan-ček bil. Hej!

Slika 9: Ljudska prigodnica *Vince lepo rumeno ...*

Vir: GNI ZRC SAZU

Ko bo Turek^{*)} vmrja ...
 (Pleščka napitnica. - Namesto „Turek“ lahko pride katero drugo
 ind.)

Prva kitica počasi, težko; druga pueno, tretja hitreje, četrta še
 hitreje, pri ponavljanju kar najbolj živo. Na koncu pri besedah „da se
 to vinci...“ zopet široko.
 (Prvi part lahko poje tudi mirono-zbor.)

Ko bo Turek vmrja, ga bojo poko- pa- li

pod te vinske ganta- re. Kdor bo mirono

te- ka, vraki bode re- ka: To se en

Slika 10: Osterčev začetek rokopisa samospeva *Ko bo turek vmrja* (rkp. 1931)

Vir: Rokopisna zbirka NUK, Ljubljana

Kljub otroštvu, mladosti in začetnemu šolanju Osterca doma v Veržaju, kjer je končal pet razredov osnovne šole, je le-tega nadaljeval v Ljutomeru. Tam je opravil dva razreda realke. V Mariboru je bil na učiteljišču (1909-1914), 1914-1919 pa je odslužil vojaški rok na Soški fronti. V ta sklop bivanjskosti sodijo v času njegovega šolanja tudi počitnice doma. Tovrstne (Osterčeve kompozicije) razen navedenih izjem, nič kaj ne zvene niti širše štajersko, kaj šele prleško, pomursko, prekmursko, panonsko. Razen še treh del, ki so ga zaznamovala le še bivanjsko, spodnještajersko, celjsko: scenska glasba *Herman celjski* (glasba k istoimenski drami Antona Novačana; rkp. 1928 v arhivu ljubljanske Drame SNG),¹⁹ *samospev Uspavanja* iz *Hermana celjskega* (bes. Anton Novačan. Rkp. komp. 1928. Posv. Marti Valjalo)²⁰ in *kantata Celjska romanca* za tenor, bariton, mešani zbor in orkester na bes. Antona Aškerc v osmih stavkih (Partitura; rkp. komp. 1930-1931).²¹

Slika 11: Osterčev portret (pred 1941)

Vir: Wikipedija

4 Osterc in njegova muzika danes doma in v svetu ...

Kar nekaj spominov nas nenehno opominja na to, da je navkljub relativno majhnemu skladateljevemu odzivu na rodno grudo in njegovo Prlekijo, še vedno živ in poln. Če je pred desetletji in še za časa svojega življenja s svojim opusom zaradi univerzalnosti in v pretežnih absolutnih glasbenih oblikah in vsebinah prednjačil v tujini, je zdaj tako, da se ga po več kot stotih letih njegovega bitja in žitja, še vedno spominjamo. Poleg formalnih obeležij (ulice, trgi, parki, spominska obeležja, ...) je tu kar precej, ali največ skrbi prav za njegovo muziko. Redno je na repertoarju številnih in kvalitetnih domačih, slovenskih in tujih izvajalcev. Vseh njegovih ok. 170 del pa je obenem tako univerzalnih in svetovljanskih, da je za vsako ceno v njih iskati domovinsko prvinskost, melos domače in ne le prleške grude, ostaja pravi nonsens, nesmisel. Njegova glasbena govorica, ki vedno bolj postaja klasika

¹⁹ V. Šegula T., prav tam, 77..

²⁰ Prav tam, 84.

²¹ Prav tam, 78.

(slovenske) glasbene moderne pa tudi zaradi vseh teh širših dimenzij in pomena, vedno bolj postaja del slovenske glasbene dediščine. In obenem spomin na še eno od epoh v slovenski glasbeni preteklosti, ko smo Slovenci tudi na glasbenem področju držali korak s preostalim evropskim prostorom, ali mu bili morda celo korak pred njim?

O tem nedvomno in še dodatno priča legendarni slovenski ansambel za sodobno glasbo *Slavko Osterc*.²² Poimenoval se je prav zaradi ene prvih ponovnih izvedb Osterčevega 2-stavčnega *Noneta* (1937) in je tudi v tej in taki zasedbi: flavta, oboa, klarinet, rog, fagot, violina, viola, violončelo in kontrabas²³ še najbolj avtentično opravičeval svoje delo in poslanstvo. In s tem ohranjal, vzdrževal kondicijo in kontinuiteto S. Osterca in njegovega dela. Dolg sto letne preteklosti in zavesti o našem S. Ostercu je bil tako več kot izpolnjen. Osterčeva spominska soba je postavljena in odprta v njegovem rodnem Veržaju (1963).²⁴ V bližnjem parku je postavljen kip S. Ostercu avtorja in kiparja Marjana Keršiča (1963).²⁵ na mestu pa, kjer je nekoč stala Osterčeva rojstna hiša (v Veržaju) na Trgu Slavka Osterca 6 pa vgrajena spominska plošča S. Ostercu. To je zdaj hiša njegovega pranečaka. Na fasado hiše so jo pritrdili l. 1995, da bi počastili takratno skladateljevo 100-letnico rojstva.²⁶

Radijska (RTV - RA SLO, Tretji program-program Ars) skupina: Matjaž Jarc, Franc Križnar, Staš Janež et al. je 1996 v radijskem studiu 02 posnela za mednarodno radiofonsko tekmovanje *Prix Italia/Nagrada Italije* radiofonski esej *Osterc po Ostercu-še Osterc?/Osterc after Osterc – Still Osterc?/Osterc apres Osterc – Encore Osterc?* V njem je v slabih 25.-ih minutah predstavila in kombinirano razgradila in nadgradila novo skladateljevo delo na podlagi treh naključno izbranih del *Koncert* za violino in 7 inštrumentov (1927-28), *Suita* za orkester (1929) in *Mouvement Symphonique* za orkester (1936). Njihova digitalna montaža, računalniško skombinirana sintezija pa na koncu s pomočjo dodanega besedila razblinijo porajajoče se glasbene in zunaj glasbene dvome. S temi dejanji je to na koncu koncev nova »skomponirana« Osterčeva skladba. Ali je to zatorej še Osterc po Ostercu?²⁷

22 Ansambel Slavka Osterca (*Ansambel Slavko Osterc*) je bil slovenski komorni orkester, ustanovljen leta 1962 pod vodstvom Iva Petriča (1931-2018). Poimenovan po slovenskem skladatelju Slavku Ostercu, je ansambel, ki je gostoval po Evropi in izvajal dela sodobnih skladateljev, dejavnih v državah nekdanje Jugoslavije. Skupina je v 20-letnem obstoju (1962-1982) naročila in prvič izvedla prek 130 del. L. 2000 je bila preoblikovana z novimi glasbeniki in nadaljuje z izvajanjem novih avantgardnih del. V. Wikipedija.

23 Prim. *Ed. DSS* 411 (1998).

24 Po podatkih *MOMUS*-a se nahaja v občinski stavbi v skladateljevem rojstnem kraju Veržaju (v. *SIGIC-MOMUS*).

25 Prav tam.

26 Prav tam.

27 Prim. spremno knjižico *Slavko Osterc. Ob 100 letnici rojstva*. Ljubljana: RTV Slovenija 1996.

Slika 12: Keršičev spomenik S. Ostercu v Veržeu, v Osterčevem parku danes (postavljeno 1986)
Vir: Wikipedija

Slika 13: Spominska plošča Ostercu v Veržeu, 1995 (Ljubljana)
Vir: SIGIC-MOMUS, splet

Slika 14: Osterc-100 let, radiofonski esej

Vir: Ljubljana: RTV-RA SLO, 1996; orig. hrani avtor

5 Epilog – Zaključek

Ostorobi Prlek med fino ljubljansko gospodo, ostrorezi izganjalec mehkužne glasbe, duhovitež ostrega jezika v prijateljskih družčinah, nevarno ostrih zob, kadar se je lotil nasprotnikov, ostrovidni vzgojitelj in ostroumni skladatelj ostrega zvoka. Vse to in še kaj je bil S. Osterc: brezmejno delaven in samozavesten, do zadnjega pokončnega duha, misli in volje. Bil je pač prišlek s tistega konca dežele, ki dotlej ni rodila prida glasbenikov, scela drugačen kakor so bili vajeni lepoznavski modrijani. Ostercu še na misel ni hodilo, da bi jih poslušal. Imel je svoj prav in vanj je verjel, svoj svet, ki mu ni bilo para na domačem obnebjju, svoj cilj onkraj pogoršne všečnosti, ne zoprvanje ne porog mu nista mogla do živenga. Pa tudi vrniti je znal, z uporom in posmehom.²⁸ Ob njih je z dejanjem in besedo prikrmaril slovensko glasbo iz mrtvega rokava ocvele romantike v strugo evropske moderne, iz domačega zakotja med sape novih dni.²⁹

Zatorej v vsej tej skladateljevi veličini, v številčnem in kvalitetnem, evropsko in svetovno afirmirani Osterčevi glasbi, skorajda ni bilo prostora za morebitno domačijskost, razen za tisti *moški zbor* (a cappella) *Lepa Vida* in dva *samospeva*: *Dere sen jaz mali bija* in *Ko bo Turek vmrja*. Te zagotovo zaznamuje prekmurska pokrajina in njegova Prlekija. Ampak res samo tu in nikjer nikoli več.

Povzetek

Slovenski skladatelj Slavko Osterc (1895-1941), modernist je ob kolegu Mariju Kogoju zagotovo bard med slovenskimi glasbeniki prve polovice 20. stol. Z njima se je slovenska glasba ponovno evropeizirala, z Ostercem pa se celo vzporedila s preostalo svetovno. Tako

28 Loparnik B. (1994-1995). *Slavko Osterc. Ob stoletnici rojstva* (v. Mohorjev koledar. Celje: Mohorjeva družba, 141-42 in *Varia musicologica* 2, 1995, 321-23).

29 Prav tam.

kot v 16. stol. ko je bila to zasluga slovitega J. P. Gallusa, je zdaj Oстерc tisti, ki nosi v tem pogledu zastavo slovenske glasbene nacionalnosti. V številčnem opusu in relativno kratkem življenju je skladatelju uspelo napisati velik opus. Opus, ki je tako po vsebini kot obliki svetovljanski, večinoma absoluten; programski pa le takrat, kadar gre za vokalno ali vokalno inštrumentalno glasbo. Zato je v pretežno inštrumentalnem Osterčevem opusu največ prostora prav za absolutno inštrumentalno glasbo. Ta je po večini kromatična, atematična, atonalna, slogovno pa neobaročna, ekspresionistična in neoklasicistična glasba. Čudno, da se je svoji rodni Prlekiji, s tem pa posredno Pomurju in Prekmurju, poklonil le s tremi deli, obdelavami ljudskega gradiva: *moški zbor* (a cappella) *Lepa Vida* (rkp. 1933; tisk 1982) in dvema *samospevoma*: *Dere sen jas mali bija* (rkp. 1930; tisk 1963) in *Ko bo Turek vmrja* (rkp. 1931). Tu se je povsem spustil na svojo prvinsko domačijskost, saj je obdržal (izvirni) ljudski jezik, prleščino in s tem vehementno dokazal, da je sin svoje dežele.

Če v vrsti Osterčevih del, med katera sodijo dela za orkester, komorne zasedbe, klavir pa še *opere* – tukaj so najbolj izpostavljene kratke, enodejanske, minutne *opere* – *baleti*, *samospevi*, *zbori* idr., izpostavimo *Koncert* za violino in 7 inštrumentov (1927-28), *Suita* za orkester (1929) in *Mouvement Symphonique* za orkester (1936), zagotovo o njegovi svetovljanskosti še nismo rekli vsega. Tako tudi njegovi hommage à Veržej in Osterčeva refleksija na Pomurje in Prekmurje kot so le tri dela, obdelave ljudskega gradiva: *Lepa Vida* in dva *samospeva*: *Dere sen jas mali bija* in *Ko bo Turek vmrja*, vsaj opozorijo na primarno provenienco našega Slavka Osterca. Vsaj v teh delih skladateljev opus zazveni panonsko prostrano in še to: v domačem, izvirnem prleškem jeziku. Tako Osterčev glasbeni opus enakovredno zveni evropsko, svetovljansko kot tudi domače, slovensko, pomursko, prekmursko, prleško. Njegova glasbena dediščina pa ima tako kvalifikacijo evropske, svetovne kot tudi domače, slovenske kulturne dediščine.

Viri in literatura

1. Faganel, Tomaž (2023). Ljubljana. Informator (9. 10. 2023).
 2. Gobec, Mitja (2023). Ptuj. Informator (8. 10. 2023).
 3. Jagodic, Mihaela (2023). Ljubljana. Informator (9. 10. 2023).
 4. Križnar, Franc (1995). Danes Oстерc še ali nikoli več?. V *Dialogi*. december 1995, 31, št. 11/12, str. 65-76.
 5. Križnar, Franc (et al.; 1996). Spremna knjižica *Slavko Oстерc. Ob 100 letnici rojstva*. Ljubljana: RTV Slovenija 1996.
- Kruci (2023). Wikipedia: <https://sl.wikipedia.org/w/index.php?title=Krici&oldid=6062020> (pridobljeno 24. 9. 2023).
- Naši zbori* (1982). L. 34/1982, št. 1-2, str. 45-50.
- Oстерc, Slavko (1930). Članek v *Jugoslovanu*, I, št. 108.
- Oстерc, Slavko (?). Slovenija in slovenska narodna pesem (?; Osterčeva mapa, NUK, Rkp. oddelek.
- Oстерc, Slavko (1930). Članek. V *Ljubljanski zvon*, I/3, 182.
- Osterčeva mapa, NUK, Rkp. oddelek (Ljubljana).
- Pokorn, Danilo (1970). Bibliografski pregled kompozicij Slavka Osterca. *Muzikološki zbornik*, 6, 75-88.
- Pokorn, Danilo (1969). Slavko Oстерc. *Muzikološki zbornik*, 5, 83-91.
- Prlekija (1995). *Enciklopedija Slovenije*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 9. zvezek (Plo-Ps), str. 363-364.
- SIGIC-MOMUS*, Ljubljana (splet).

- Slavko Osterc (2023). Wikipedia: https://.si.wikipedia.org/wiki/Slavko_Osterc (pridobljeno 24. 9. 2023).
- Šegula, Tomaž (1970). Zborovske kompozicije Slavka Osterca. *Muzikološki zbornik*, 6, 67.
- Šivic, Urša (2023). Ljubljana. Informator (10.-13. 10. 2023).
- T. F. (= Tomaž Faganel; 1982). *NZ*, 34/1982, št. 1-2, str.
- Varia musicologica 2. Zbornik ponatisov o življenju in delu Slavka Osterca. Ob stoletnici skladateljevega rojstva* (1995). Izbrala in ur. Katarina Bedina. Ljubljana: Oddelek za muzikologijo Filozofske fakultete v sodelovanju s Slovenskim muzikološkim društvom.
- Vegan, M.(-arica; 1937/38). Prof. Osterc o naših mladinskih zborih. V. *Učiteljski tovariš*, LXXVIII, 1937/38, št. 27, 2.
- Veržej (2000). *Enciklopedija Slovenije*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 14. zvezek (U-We), str. 205.
- Veržej, Wikipedia: <https://si.wikipedia.org/w/index.php?title=Veržej&oldid=5822259> (pridobljeno 24. 9. 2023).

Ogromne kazni in veliko novih obveznosti glede uvedbe direktive NIS2

Sprejeto

31. 10. 2023

Izdano

22. 11. 2024

FLORIAN DE MARGAN

Symbios Funding & Consulting,
Kriegsstr. 85, 761 33 Karlsruhe, Germany,
e-mail: florian.margan@gmail.com

DOPISNI AVTOR

E-pošta: florian.margan@gmail.com

Ključne besede:

Direktiva NIS2,
Varnost omrežij in
informacij,
kibernetska varnost

Povzetek Na tisoč slovenskih podjetij, občin, bolnic, državnih ustanov, čaka kmalu najnovejša kibernetična obveznost imenovana NIS2 (varnost omrežij in informacija ali Network and Information Security). Široko prediskutovana evropska smernica ima za cilj ne-kompromisno posilit kibernetično varnost podjetjem in državnim organom – ustanov v EU kot celote. Stroške, ki ne bodo majhni bodo morale plačati sama podjetja oziroma državne ustanove s potrebnimi tehničnimi, operativnimi in organizacijskimi ukrepi, ki jih bo zahtevala izvedba odloka oziroma navedena smernica.

1 UVOD

Kibernetična varnost je metoda zaščite kritičnih sistemov in občutljivih podatkov pred digitalnimi grožnjami. Ukrepi kibernetične varnosti, znani tudi kot varnost informacijske tehnologije (IT), so temelji za zaščito omrežnih sistemov in aplikacij pred napadi znotraj in zunaj podjetja. Pričakuje se, da bo svetovni trg kibernetične varnosti rasel zaradi vse večjega števila kibernetičnih groženj in kibernetičnega terorizma, ter nevarnosti pripojevanju na internet.

Direktiva NIS2 je najnovejša politika EU, katere navedeni cilj je izboljšanje skupne kibernetične varnosti držav članic EU. Veljati je začela januarja 2023 in od 18. oktobra 2024 bodo morale vse ustrezne organizacije izpolniti nove zahteve, ki jih predpisuje smernica NSI2¹). Kaj natančno pomeni NIS2 in kakšne so njegove morebitne posledice?

Direktiva NIS 2 (*varnost omrežij in informacij - Network and Information Security*) navaja:

- Vsa prizadeta podjetja in organizacije morajo uporabljati pristop k vsem morebitnim kibernetičnim tveganjem, vključno na primer s tveganjem človeškega dejavnika, odpovedjo sistema, zlonamernimi agenti, naravnimi nesrečami, ter tveganja varnostno fizičnih in okoljskih sistemov.
- Uvaja obveznost poročanja o reševanju incidentov in imenovano odgovorno osebo z strani organizacije.
- Imeti mora pripravljene rezervne načrte v primeru kibernetičnega napada, da se aktivnost organizacije lahko nemoteno nadaljuje (*kontinuiteta poslovanja - business continuity*).

Vse te obveznosti bi morale zadevati srednje in velike organizacije, ki delujejo predvsem v energetiki, omrežnih sektorjih, infrastrukturi, zdravstvu (*tudi na primer zdravilišča*), državni upravi, prometu in bančništvu. Ti sektorji so označeni kot kritično pomembni. Ne konča se le pri njih, ampak vključuje tudi poštne in kurirske storitve, predelavo odpadkov, kemično, živilsko in druge industrije in končno, digitalne storitve in raziskave.

2 PREDSTAVITEV NEKATERIH VARNOSTNIH UKREPOV Z STRANI NSI2

Navajam deset pomembnih točk za boljše razumevanje, ki predstavljajo minimalne varnostne ukrepe v okviru novega odloka – smernice EU in sicer t.i. NIS2:

1. Načela analize tveganja in varnosti informacijskih sistemov,
2. Reševanje incidentov,

1 https://finmag.penize.cz/byznys/445084-obri-pokuty-a-tuna-novych-povinnosti-smernice-nis2-nema-ve-svete-obdoby?utm_source=www.seznam.cz&utm_medium=sekce-z-internetu#dop_ab_variant=0&dop_source_zone_name=hpfeed.sznhp.context&dop_vert_ab=0&dop_vert_id=leg0&dop_req_id=iR4CMTMsYBN-202309101106&dop_id=22753060

3. Nprekinjenost poslovanja, kot je varnostno kopiranje in upravljanje obnove po katastrofi, ter krizno upravljanje,
4. Varnost dobavne verige, vključno z varnostnimi vidiki, povezanimi z odnosi med posameznimi subjekti in njihovimi neposrednimi dobavitelji ali ponudniki storitev.
5. Varnost pri pridobivanju, razvoju in vzdrževanju omrežij in informacijskih sistemov, vključno z obravnavanjem ranljivosti in njihovim odkrivanjem.
6. Načela in postopki za ocenjevanje učinkovitosti ukrepov za obvladovanje tveganja kibernetične varnosti.
7. Osnovne prakse kibernetične higiene in usposabljanje za kibernetično varnost,
8. Politike in postopki v zvezi z uporabo kriptografije in kjer je primerno šifriranje.
9. Varnost človeških virov, politike nadzora dostopa in upravljanje sredstev,
10. Uporaba večfaktorske avtentikacije ali rešitev za stalno avtentikacijo, varne glasovne, video in besedilne komunikacije, ter varnih komunikacijskih sistemov v mreži znotraj subjekta, kjer je primerno.

Jasno je, da je seznam precej obsežen – tako zelo, da morda tudi velikim podjetjem ne bo povsem enostavno brezhibno izpolniti vseh točk z lastnimi človeškimi viri. Predvsem pa so odlomki o računalniških omrežjih, informacijskih sistemih in kriptografiji precej zahtevni in za nestrokovnjaka nepregledni. *Česka verzija predloga zakona z vsemi spremljajočimi predpisi ima skupaj 151 strani).*

Posledično lahko NIS2 velja tudi za manjše organizacije z manj kot desetimi zaposlenimi in prometom, nižjim od 2 mil. €/leto, če je njihova dejavnost kakorkoli strateško pomembna. Tu je treba dodati, da so kazni za morebitne kršitve lahko izredno visoke: najvišji znesek upravne kazne, lahko doseže 7 mil. € ali 1,4% celotnega prometa določenega podjetja v zadnjem letu in to tista katera je višja (*píše v predlogu*). Direktiva velja za vsa podjetja, ki delujejo v EU, ne glede na njihov sedež.

Smernica tudi navaja, da bi lahko odsotnost predpisov o varnosti dobavne verige v prihodnosti povzročila poslabšanje položaja poslovnih subjektov, ki delujejo na evropskem trgu, saj ne bi mogli ponuditi enake stopnje varnosti za svoje izdelek ali storitev kot subjekti, ki delujejo v državah, ki so sprejele podobno ureditev. Nesprejetje zakonodaje bi torej lahko povzročilo prisilno zavrnitev dobav slovenskih podjetij s strani tujih kupcev zaradi varnostnih in strateških groženj, ki izhajajo iz dobav podizvajalcev.

Ocenjujem, da bi ti stroški pri uvedbi enega varnostnega sistema stal od 40 do 60 tis. €. Bo to drago, vendar bo to nujna obveznost.

Lahko se vprašamo »ali potrebujemo NIS 2 ?«

Postavlja se vprašanje, v kolikšni meri je direktiva NIS2 (*oziroma nacionalni zakoni, ki izhajajo iz te direktive*) resnično potrebna. Ali ne gre predvsem za zaposlovanje zakonodajalcev in pogodbe za pravno-svetovalni kompleks, kot trdijo nekateri ciniki?

Cybersecurity Ventures s sedežem v Kaliforniji poroča, da bo kibernetični kriminal leta 2023 znašal 8,0 mld. \$.² ENISA (*Evropska agencija za kibernetično varnost*) poroča, da je količina podatkov, ukradenih po kibernetičnih napadih v letu 2021 dosegla več kot 260 terabajtov.³ Po podatkih IBM-a je povprečna cena ene kršitve podatkov 4,45 mil. \$⁴

Tudi če bi bile te številke pretirane, varnostnih ukrepov vsekakor ni vredno podcenjevati. Je pa veliko vprašanje, ali je obsežna in nekoliko okorna direktiva, prenesena v slogu EU v nacionalne zakone, najboljša rešitev. ZDA na primer še nimajo zvezne zakonodaje, ki bi bila neposredno primerljiva z evropsko direktivo NIS2.

V ZDA se kibernetična varnost obravnava na različnih ravneh vlade in med sektorji, vendar ni enotnega zveznega standarda. Nekatere zvezne agencije, kot npr Cybersecurity and Infrastructure Security Agency (CISA), izdajajo smernice in standarde, ki pa pogosto niso zavezujoči. Po drugi strani pa obstaja več zakonov na zvezni ravni, ki obravnavajo kibernetično varnost v določenih sektorjih, kot sta zdravstvo (HIPAA)^{5,6,7} in finančne storitve (GLBA). Pravilo o zasebnosti HIPAA določa zvezne standarde za varovanje zasebnosti osebnih zdravstvenih podatkov in daje pacientom vrsto pravic v zvezi s temi informacijami, vključno s pravicami do pregleda in pridobitve kopije njihove zdravstvene kartoteke ter do zahtevanja popravkov. Nekatere države imajo tudi svoje zakone o kibernetični varnosti, vendar se ti lahko razlikujejo od države do države.

V naslednjih grafih prikazujem nekoliko primerov velikost bodočega globalnega varno-

- 2 Steve MORGAN, (2022), „Cybercrime To Cost The World 8 Trillion Annually In 2023“, Cibercrime Magazine, 17.10.2022, 83 Main Street, Suite 5, Northport NY 11768
<https://cybersecurityventures.com/cybercrime-to-cost-the-world-8-trillion-annually-in-2023/>
- 3 European Union Agency for Cybersecurity, (2022), „ENISA Threat Landscape 2022“, 3.11.2022, <https://www.enisa.europa.eu/publications/enisa-threat-landscape-2022>
- 4 Cassy LALAN, (2023), „IBM Report: Half of Breached Organizations Unwilling to Increase Security Spend, Despite Soaring Breach Costs“, 24.7.2023, Cambridge, IBM Newsroom, <https://newsroom.ibm.com/2023-07-24-IBM-Report-Half-of-Breached-Organizations-Unwilling-to-Increase-Security-Spend-Despite-Soaring-Breach-Costs>
- 5 PrimeFactors, (2016), „HITECH vs. HIPAA: What You Need to Know“, September 2016, Global Industries Served, https://secureframe.com/request-demo/demo-secureframe?utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign=19904721815&utm_content=147606704596-g-eur&utm_term=hipaa%20compliance%20rules&hsa_acc=8812124833&hsa_cam=19904721815&hsa_grp=147606704596&hsa_ad=677158932695&hsa_src=g&hsa_tgt=kwd-370143517917&hsa_kw=hipaa%20compliance%20rules&hsa_mt=p&hsa_net=adwords&hsa_ver=3&gad=1&gclid=Cj0KCQjwm66pBhDQARIsALIR2zCipGyf6d9Bi-ivFLfWlRqnztfJk1ZwYYMnCiVVIDSy5ExRjelz0aAixtEALw_wcB
- 6 U.S. Department of Health and Human Services, „The HIPAA Privacy Rule“, HHS Headquarters, 200, Independence Avenue, S.W. Washington, D.C. <https://www.hhs.gov/hipaa/for-professionals/privacy/index.html>
- 7 https://www.google.com/search?sca_esv=573613501&cs=0&sxsrf=AM9HkKnaDrWMHhtNQrYtXtZzN6ADLezDQg:1697382847396&q=global+security&tbm=i-sch&chips=q:global+security,online_chips:cybersecurity:t7mymCksDXo%3D&usq=AI4_-kQio-mI_kvifZD7My0m-FuT4yk1tQA&sa=X&ved=2ahUKEwjXiqrqt_iBAxU0g_0HHSpMAgQ4Ch-CAigMoAXoECCQFg&biw=1344&bih=723&dpr=1.25

stno kibernetičnega trga po regionih in rast globalnega kibernetičnega trga v milijardah USA \$. Podatki raznih virov se zelo razlikujejo, vendar podajam nekoliko primerov.

Prihodek na trgu kibernetičnih varnosti naj bi leta 2023 dosegel \$166,20 mld. Varnostne storitve prevladujejo na trgu s predvidenim tržnim obsegom \$87,97 mld. v letu 2023. Pričakuje se, da bo prihodek pokazal letno stopnjo rasti (CAGR 2023–2028) v višini 10,48 %, zaradi česar bo obseg trga do leta 2028 znašal \$273,60 mld.

Graf št. 1: Prihodki po segmentu kibernetične rešitve in kibernetični servis (mld. \$)

Vir: statista.com

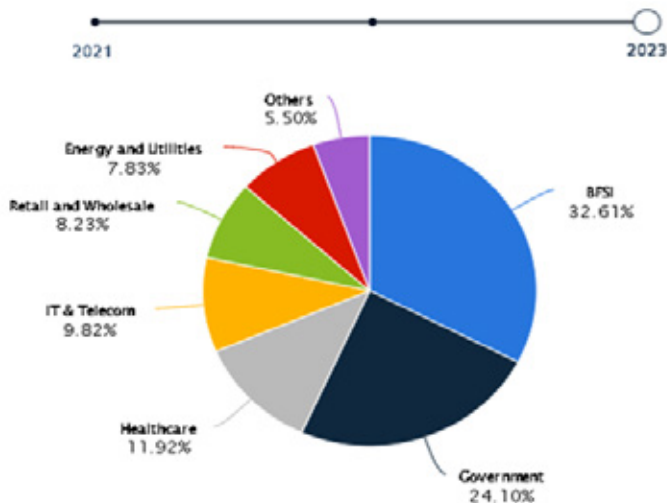
Graf št.2: Globalna kibernetična varnost v mld. USD

Velikost treh kibernetičnih varnosti je bila v letu 2021 ocenjena na \$218,2 mld. in bi naj do leta 2030 dosegla \$431,5 mld., ki bo v letu 2022 do 2030 znašala 11,50 % CAGR⁸.

Velikost svetovnega trga kibernetične varnosti naj bi se povečala s \$172,32 milijard leta 2023 na \$424,97 milijard leta 2030, pri CAGR 13,8 %⁹).

⁸ <https://www.verifiedmarketresearch.com/product/global-cybersecurity-market-size-and-forecast/>

⁹ Fortune Business Insights, <https://www.fortunebusinessinsights.com/industry-reports/cyber-security-market-101165>

Graf št.3: Procentna udeležba kibernetične varnosti po sektorjih (predpoved)

Vir: Statista Market Insights, IX/2023

Iz grafa je razvidno, da bo najbolj potrebna zaščita pred kibernetično nevarnostjo v zavarovalnicah (32,61%) in državnemu aparatu (24,10%). Priporočam z pregledom daljših virov^{10,11,12,13,14}).

Obljuba ali grožnja v imenu NIS2

Kot je običajno pri kompleksnih zakonih in sistemih, se hudič skriva v podrobnostih. Za zdaj ni mogoče ugotoviti, ali je NIS2 nepogrešljivo orodje v boju proti kibernetiski kriminaliteti ali pa bo na koncu bolj kot formalnost, ki ne pomaga in ustvarja le dodatne stroške.

Pri tem je treba omeniti direktivo GDPR, ki ni naredila ničesar za zaščito naših osebnih

10 <https://www.statista.com/outlook/tmo/cybersecurity/worldwide#revenue>

11 <https://www.marketsandmarkets.com/Market-Reports/cyber-security-market-505.html>
<https://www.mckinsey.com/capabilities/risk-and-resilience/our-insights/cybersecurity/new-survey-reveals-2-trillion-dollar-market-opportunity-for-cybersecurity-technology-and-service-providers>

12 Polaris Market Research, (2023), "Report Summary", 30 Wall Street, 8th Floor, New York City, NY 10005, United States
<https://www.polarismarketresearch.com/industry-analysis/cyber-security-market>

13 Spherical Insights LLP, (2023), "Global Cybersecurity Market Insights Forecasts to 2030", East Fountain, Circle Drive, Mason, Ohio 45040, USA
<https://www.sphericalinsights.com/reports/cybersecurity-market>

14 Bharath Aiyer, Jeffrey Caso, Peter Russell, and Marc Sorel, (2023), "New survey reveals \$2 trillion market opportunity for cybersecurity technology and service providers", McKinsey & Company, <https://www.mckinsey.com/capabilities/risk-and-resilience/our-insights/cybersecurity/new-survey-reveals-2-trillion-dollar-market-opportunity-for-cybersecurity-technology-and-service-providers>

podatkov. Samo zapravlja vaš čas s tem, da morate klikati stran od stalnih soglasij za piškotke. Ampak to ni najhujši del. Škoda, da je GDPR postala ovira za napredek pri razvoju novih sistemov, predvsem umetne inteligence. Za povprečnega uporabnika morada ni opazno, a razvijalcem je GDPR varovanje nedokončnih idej. Na koncu je GDPR postal ukrep, ki je podjetjem povečal stroške in odpravil polovico novih prijav ¹⁵¹⁵).

Z rastjo digitalnega gospodarstva se z njim povečuje tudi digitalni kriminal. Narasčajoče število spletnih in mobilnih interakcij ustvarja milijone priložnosti za napade. Mnogi vodijo do kršitev podatkov, ki ogrožajo ljudi in podjetja. Pri trenutni stopnji rasti bo škoda zaradi kibernetičnih napadov do leta 2025 znašala približno \$10,5 mld./ letno – kar je 300 % povečanje glede na raven iz leta 2015.¹⁶⁾

Ob soočenju s temi kibernetičnimi napadi so organizacije po vsem svetu leta 2021 za kibernetično varnost porabile približno \$150 mld., kar je letno rast za 12,4 %. Vendar pa je glede na obseg problema tudi to »prebujanje varnosti« verjetno nezadostno. Raziskava med 4.000 srednje velikimi podjetji kaže, da se bo obseg groženj od leta 2021 do leta 2022 skoraj podvojil. Glede na raziskavo je skoraj 80 % testiranih skupin bilo ogroženih, ki so delovala leta 2021, in več kot 40 % opazovane programske opreme še nikoli ni bilo ogrožene.¹⁷⁾

Ta dinamika kaže na pomemben potencial na razvijajočem se trgu. Trenutno razpoložljive komercialne rešitve ne ustrezajo v celoti zahtevam strank v smislu avtomatizacije, cen, storitev in drugih zmogljivosti. Posledično je današnja vrzel med prodajnim trgom v vrednosti \$150 mld. in potencialnim trgom velika. Pri približno 10-% prodoru varnostnih rešitev danes, skupna priložnost znaša \$1,5 do 2,0 bil. trga (*graf 1*). To ne pomeni, da bo trg kmalu dosegel tolikšno velikost (*trenutna stopnja rasti je 12,4 %/letno od osnove približno \$150 mld. leta 2021*), temveč da tako ogromna delta od ponudnikov in vlagateljev zahteva, da »odklenejo« večji vpliv z strankami z boljšim izpolnjevanjem potreb slabo pokritih segmentov, nenehnim izboljševanjem tehnologije in zmanjševanjem zapletenosti in za kupce lahko predstavlja edinstven trenutek za inovacije v industriji kibernetične varnosti.

3 SPREMEMBA PRI UVEDBI SNI2 JE VEČJA KOT PA ŽE SPREJETA SMERNICA GDPR EU

Na tisoče podjetij se bo kmalu soočilo z novo obveznostjo, imenovano NIS2. Široko

15 Brian Chau, (2023), „*The Costs of Europe's GDPR Regime*“, Pirate wires, 28.8.2023, <https://www.piratewires.com/p/the-costs-of-europes-gdpr-regime>
https://bowtiesecurity.com/webinar-nis2-13062023/?gclid=Cj0KCQjwm66pBhDQARIsALIR2zCLVBPY5DciRh38jbbvlvohGTLiPnrrMJz6mNEBPsJ1zVaOV3Q-Hf0YaAIXiEALw_wcB

16 Bharath Aiyer, Jeffrey Caso, Peter Russell, and Marc Sorel, (2023), „*New survey reveals \$2 trillion market opportunity for cybersecurity technology and service providers*“, McKinsey & Company,

17 McKinsey & Company (2023), „*What is cybersecurity? - Which cybersecurity trends are projected over the next three to five years?*“, <https://www.mckinsey.com/featured-insights/mckinsey-explainers/what-is-cybersecurity>

obravnavana evropska direktiva želi drastično okrepiti kibernetično zaščito podjetnikov in državnih organizacij v EU. Stroške njegovega povečanja bodo nosile družbe same, in sicer s potrebnimi tehničnimi, operativnimi in organizacijskimi ukrepi, ki jih bo zahtevala uveljavitev uredbe. Na kaj se torej pripraviti?

Koga točno bo zajela nova dajatev, še ni jasno; trenutno čaka na vključitev direktive NIS2 slovenski pravni sistem. To je treba storiti z novim zakonom o kibernetični varnosti (NZKB) in izvedbenimi odloki, ki jih moral pripraviti, **recimo** Državni urad za kibernetično in informacijsko varnost (DUKIV). Ocene, koliko podjetij bo nova obveznost prizadela, so torej različne. Odvisno je med drugim od tega, kako DUKIV pristopi k ureditvi. Najmanjši obseg obveznih subjektov določa sama direktiva NIS2, vendar se ta obseg lahko še razširi na državni ravni.

Vvsakem primeru je gotovo, da bodo nova pravila veljala za vse subjekte kritične infrastrukture, izbrane storitve, ki jih določa zakon, pa tudi za večino srednjih in velikih podjetij v ključnih sektorjih (*z več kot 50 zaposlenimi in/ali prometom, ki presega €10 mil./leto*). Vsekakor se bo pa končni krog zavezancev nedvomno razširil, predvsem na manjše organizacije, ki poslujejo v enem od kritičnih sektorjev.

Natančneje, direktiva NIS2 bi lahko prizadela več tisoč slovenskih podjetij. Učinek direktive bo ogromen. Zavedajmo se, da govorimo o tisočih entitetah. Pri največjih lahko investicijski stroški narastejo na nekake milijonov eur, operativni stroški pa na desetine. V primerjavi z NIS2 je z vidika stroškov implementacije tudi GDPR majhna.

Nova pravila bodo veljala tudi za segmente, ki se do sedaj praktično niso ukvarjali s kibernetično varnostjo. Je res, da številne organizacije dolgo časa zanemarljivo svojo kibernetično varnost. Glavna prednost je očitna. Prejeli bodo zunanji impulz, ki jih bo prisilil, da ponovno razmislijo o tej praksi in začnejo bolj varovati svoje premoženje. Tako lahko preprečijo večkrat večje izgube in s tem opozarjam na vse bolj naraščajoče in bolj sofisticirane kibernetične napade.

Študija PwC Global Economic Crime and Fraud 2022¹⁸ s konca lanskega leta je na primer izpostavila, da je skoraj polovica podjetij v zadnjih dveh letih doživela neko vrsto gospodarskega kibernetičnega kriminala. Najbolj ogrožena so podjetja, ki delujejo z tehnologijami, v medijskem prostoru ali telekomunikacijah, je pokazala raziskava med 1300 najvišjimi menedžerji v 53 državah po svetu. Medtem ko število napadenih podjetij v zadnjih dveh letih bolj ali manj ni naraslo (46 %), so izjema tehnološka podjetja, kjer se skokovito povečuje kibernetični kriminal. Skoraj dve tretjini (64 %) podjetij, ki se ukvarjajo s tehnologijo, komunikacijo ali delujejo v medijskem prostoru, priznava, da je doživelo kibernetični napad.

18 <https://www.pwc.com/gx/en/services/forensics/economic-crime-survey.html>
PwC's Global Economic Crime and Fraud Survey 2022
chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.pwc.com/gx/en/forensics/gecsm-2022/PwC-Global-Economic-Crime-and-Fraud-Survey-2022.pdf

V zadnjih dveh letih se podjetja ne le v tujini, ampak tudi v Sloveniji soočajo z največ goljufijami v kibernetnem prostoru, ki so presegle goljufije, ki jih povzročijo stranke na vrhu namišljenega seznama. Ključno je, da se podjetja bolj prožno odzovejo na te spremembe in uvedejo nove postopke in tehnologije, ki jim bodo omogočili boljše soočanje s tovrstnimi goljufivimi dejanji. Sem prepričan, da se bo število napadov v prihodnosti povečalo.

Poleg tega naraščajoče število kibernetičnih incidentov kaže, da še zdaleč ni le to teorija. Čeprav je uvedba novih mehanizmov lahko težavna za podjetja, ki jih bo NIS2 na novo prizadel (*na primer v živilski industriji ali ravnanju z odpadki*), po mnenju strokovnjakov s pripravi ni priporočljivo odlašati. Po mojem pa brez spremembe miselnosti ne gre.

Nova pravila bodo lastnikom podjetij pomagala razumeti, da je lahko kdorkoli tarča napada, da kibernetična varnost ni samoumevna, da so proaktivni ukrepi nujno potrebni, da so s tem povezani stroški vendar ni zapravljen denar, ampak da bodo bogato poplačani v obvladovanih incidentih in izgubah, ki se zaradi uvedbe ukrepov, ki jih zagotavlja smernica SIN2 ne bodo zgodile. Stroške implementacije NIS2 za največje kritične infrastrukturne subjekte ocenjujem na desetine milijonov evrov, operativne stroške pa na nekaj sto tisoč evrov. Ne bo treba vlagati le v strojno in programsko opremo, temveč predvsem v ljudi in organizacijske ukrepe, kar zahteva zahtevnost novih pravil.

3 Zaključek

Za tiste, ki aktivno obvladujejo tveganja in ne podcenjujejo svoje zaščite, lahko NIS2 služi kot dobro merilo. Z vidika celotne družbe bo ta zakonodaja nedvomno prispeval k splošni krepitvi odpornosti slovenske kritične infrastrukture, kar je v interesu države, državljanov in podjetij.

Predvidevam pa, da bodo podjetja nova pravila začela izvajati že v prihodnjem letu, saj je obseg novih obveznosti zelo širok in vpliva tako rekoč na celotno delovanje podjetja, ob dejstvu, da že zdaj primanjkuje strokovnjakov na trgu, ki so sposobni zagotoviti potrebne rešitve. Prepričan sem, da bo poenotenje pravil, ki jih NIS2 prinaša na področju kibernetične varnosti, zelo nujno. Pravočasno obravnavanje kibernetičnih groženj je nujno in pomembno za večjo varnost vseh državljanov in subjektov v Sloveniji.

Viri in literatura

- Bharath Aiyer, Jeffrey Caso, Peter Russell, and Marc Sorel, (2023), “*New survey reveals \$2 trillion market opportunity for cybersecurity technology and service providers*“, McKinsey & Company,
- Brian Chau, (2023), „*The Costs of Europe’s GDPR Regime*“, Pirate wires, 28.8.2023,
- European Union Agency for Cybersecurity, (2022), “ENISA Threat Landscape 2022“, 3.11.2022,
- Cassy LALAN, (2023), „*IBM Report: Half of Breached Organizations Unwilling to Increase Security Spend Despite Soaring Breach Costs*“, 24.7.2023, Cambridge, IBM Newsroom,
- Steve MORGAN, (2022), „Cybercrime To Cost The World 8 Trillion Annually In 2023“, Cibercrime Magazine, 17.10.2022, 83 Main Street, Suite 5, Northport NY 11768
- Polaris Market Research, (2023), “*Report Summary*“, 30 Wall Street, 8th Floor, New York City, NY 10005, United States
- Prime Factors, (2016), “*HITECH vs. HIPAA: What You Need to Know*“, September 2016, Global Industries Served,
- Spherical Insights LLP, (2023), “*Global Cybersecurity Market Insights Forecasts to 2030*“, East Fountain-Circle Drive, Mason, Ohio 45040, USA

Prehod od naravne k načrtovani rodности v Sloveniji: spremembe v tridesetih letih od leta 1991 do 2021

Sprejeto

16. 11. 2024

Izdano

22. 11. 2024

JANEZ MALAČIČ

Ekonomska fakulteta Univerze v Ljubljani
Kardeljeva ploščad 17, 1000 Ljubljana, Slovenija
Elektronska pošta: janez.malacic@ef.uni-lj.si

DOPISNI AVTOR

E-pošta: janez.malacic@ef.uni-lj.si

Ključne besede:

zakonska rodność,
načrtovanje rojstev,
starostno specifična
rodność,
model Coale-Trussell,
prelaganje rojstev

Povzetek Prehod od naravne k načrtovani zakonski rodności je v Sloveniji potekal v skladu z modelom A.J. Coale-a in T.J. Trussell-a do 1990ih let. Raven načrtovanja teh rojstev pa je pri nas zaostajala ne le za Švedsko ampak tudi za Italijo. V obdobju 1991 – 2021 pa je prišlo do velikih sprememb starostno specifične rodności nasploh in zakonske rodności še posebej. Prišlo je do obsežnega prelaganja rojstev v višjo starost. Ta je bila lahko tudi deset ali več let višja. Zato smo morali na osnovi analize zakonske rodności v Sloveniji s pomočjo modela ameriških demografov zavrniti hipotezo, da se je načrtovanje zakonskih rojstev pri nas v obdobju 1991 – 2021 povečalo. Rezultat pa je bolj posledica odsotnosti predpostavk modela kot trdnosti ugotovitve o načrtovanju zakonskih rojstev v Sloveniji.

<https://doi.org/11.18690/po.11.20.43-48.2024>

Besedilo © Malačič, 2024

1 UVOD

Naravno rodnost prebivalstva lahko najbolj enostavno opredelimo kot rodnost prebivalstva, ki ne uporablja nobenih učinkovitih sredstev kontrole rojstev (Henry, 1976). V nasprotju z njo pa prebivalstvo, za katerega je značilna načrtovana rodnost, učinkovito uporablja različna sredstva za zavestno omejevanje rojstev. Naravna rodnost je prevladovala v tradicionalnem, načrtovana rodnost pa prevladuje v modernem režimu obnavljanja prebivalstva (Malačič, 2006, str. 101). V obdobju demografskega prehoda, ki loči ta dva režima obnavljanja, se je hitro širila načrtovana rodnost. Kljub temu pa na ta proces ne smemo gledati kot na linearni, nemoten in izključno enosmerni proces. Zanj je značilnih veliko posebnosti. Zelo se razlikuje že med zakonsko in izven zakonsko rodnostjo. Prav tako pa lahko na osnovi zgodovinskih virov in arheoloških najdb ugotovimo, da so ljudje kot posamezniki, družine in družbene skupnosti v različnih krajih in različnih časih poskušali posegati v proces rodnosti. Pri tem so bili nekateri posegi tudi vsaj deloma učinkoviti in ravno to dela obnavljanje prebivalstva humano. Še posebej so se ljudje in družbe trudili kontrolirati izven zakonsko rodnost. Zato je primerno, da se pri raziskovanju prehoda od nenačrtovane k načrtovani rodnosti osredotočimo na zakonsko rodnost.

V tem besedilu bomo obravnavali samo delček zelo kompleksnega procesa uveljavljanja načrtovanja rodnosti na primeru slovenske zakonske rodnosti v obdobju od leta 1991 do leta 2021. Čeprav se na osnovi agregatnih podatkov o rodnosti zdi, da se je načrtovanje rodnosti v Sloveniji in v razvitih državah že razširilo na celotno družbo, takšnega sklepa ne smemo poenostavljeno in brez temeljitih raziskav sprejeti. Zato smo si pri našem raziskovanju postavili naslednjo hipotezo: »v demografskem razvoju prebivalstev razvitih držav in med njimi tudi Slovenije postaja rodnost vse bolj načrtovana. To še posebej velja za zakonsko rodnost. Zato je osnovna hipoteza tega besedila, da se je načrtovanje zakonskih rojstev v Sloveniji v obdobju 1991 – 2021 povečalo«.

Postavljeno hipotezo bomo v nadaljevanju analizirali in testirali s pomočjo demografskega modela, ki sta ga razvila pred okrog pol stoletja ameriška demografa A.J. Coale in T.J. Trussell (Coale A.J. and Trussell T.J., 1974). Zato bomo v naslednji točki prikazali osnovne značilnosti njenega modela. V tretji oziroma osrednji točki tega besedila bomo analizirali slovensko zakonsko rodnost v obdobju 1991 – 2021 s pomočjo parametrov modela ameriških demografov. Na koncu bomo podali sklepe raziskovanja in navedli uporabljeno literaturo in vire.

2 MODEL RODNOSTI AMERIŠKIH DEMOGRAFOV A.J. COALE-a IN T.J. TRUSSELL-a

Coale in Trussell sta zgradila model na osnovi razlik med naravno in načrtovano rodnostjo ter ob upoštevanju, da se z demografskim razvojem vse bolj uveljavlja načrtovana rodnost. Velika večina prehoda med tema dvema oblikama rodnosti se je v razvitih državah dogodila v času demografskega prehoda. Za današnje svetovne demografske razmere pa lahko rečemo, da v manj razvitih delih sveta ta prehod še zmeraj zelo intenzivno poteka.

Osnovna ideja modela je, da je v procesu prehoda od naravne k načrtovani rodnoti mogoče napovedati način, na katerega se spreminja zakonska rodnot. Ta rodnot se bolj znižuje v višjih starostnih razredih. Njena oblika je odvisna od stopnje prehoda od naravne rodnoti, ki je določena zunaj modela, k vse bolj načrtovani rodnoti. To omogoča zgraditi model, ki bo prikazoval izredno široko paleto zelo različnih oblik in vrednosti zakonske rodnoti prebivalstev razvitih držav in držav v poznih fazah demografskega prehoda.

Avtorja sta izdelala naslednji model:

$$f_a = M * n_a * e^{m * v_a}$$

V modelu pomeni $*$ množenje, a označuje starost, f_a je starostno specifična zakonska rodnot v razredu a ali $a + n$ let, n_a je zunaj modela določena naravna rodnot in v_a ekster-no določeno oddaljevanje zakonske rodnoti od naravne rodnoti. Za petletne starostne razrede od 20 – 24 do 45 – 49 so vrednosti n_a zaporedoma 0,460, 0,431, 0,396, 0,321, 0,167 in 0,024, za v_a pa 0,000, -0,316, -0,814, -1,048, -1,424 in -1,667 (navedeno po Malačič, 2006, str. 103). Starostno specifične vrednosti naravne rodnoti so izračunane kot povprečja za prebivalstva, za katera je zbral podatke L. Henry (Henry, 1961), starostno specifične vrednosti oddaljevanja zakonske od naravne vrednosti rodnoti pa sta izračunala Coale in Trussell ravno tako v obliki povprečij za 43 tipov zakonske rodnoti iz Demografskega letopisa OZN leta 1965.

Model ima parametra M in m . M kaže raven modela in je v osnovi multiplikator, ki določa raven krivulje modela na grafu. Drugi parameter m pa kaže raven kontrole rojstev. Njegova vrednost se giblje med 0,0 in 2,5. Vrednost 0 označuje naravno rodnot, vrednosti med 1,5 in 2,5 pa kažejo že zelo visoko stopnjo kontrole rojstev. Ob upoštevanju vsega navedenega lahko za vsako kombinacijo M in m izračunamo konkretno vrednost f_a . Naravna in zakonska rodnot sta enaki, ko je vrednost M enaka 1 in vrednost m enaka 0. Model je v praksi veliko širše uporaben, kot ga bomo uporabili v tem besedilu. Uporabljamo ga lahko za ocenjevanje starostno specifičnih stopenj rodnoti iz nepopolnih podatkov, letnih vrednosti iz petletnih podatkov, za izravnavanje ali popravljanje podatkov o rodnoti ipd.

3 ANALIZA SLOVENSKE ZAKONSKE RODNOTI V OBDOBJU 1991 – 2021

V obravnavanih treh desetletjih so se dogodile tektonske spremembe na področju sklepanja zakonskih zvez v Sloveniji. Osnovne značilnosti teh sprememb so veliko zmanjšanje števila sklenjenih zakonskih zvez, njihova velika nestabilnost, vse krajše povprečno trajanje in veliko povečanje števila izven zakonskih skupnosti. Pri tem so pravno gledano izven zakonske skupnosti skoraj v celoti izenačene z zakonskimi zvezami. S temi spremembami se tukaj ne bomo podrobneje ukvarjali. Povejmo le, da je glavni rezultat teh sprememb na področju rodnoti velik padec deleža živorojenih otrok v zakonski zvezi med vsemi živorojenimi v Sloveniji. Samo za ponazoritev navedimo, da je bil še leta 1991

delež rojstev v zakonski zvezi v Sloveniji še 73,6 %, v letih 2011 in 2021 pa je padel na 43,2 in 42,3 % zaporedoma (neobjavljeni podatki Zavoda za statistiko RS za leto 1991 in SISTAT).

Zakonsko rodnost v Sloveniji bomo analizirali s pomočjo modela ameriških demografov za leta 1991, 2011 in 2021. Rezultate analize za leto 1991 bomo povzeli po knjigi Demografija avtorja tega besedila. Izračune za leti 2011 in 2021 pa bomo prikazali v posebnih tabelah. Za izračun parametrov M in m potrebujemo starostno specifične stopnje zakonske rodnosti po petletnih starostnih razredih. Kot smo deloma že omenili, smo za leto 1991 uporabili neobjavljene podatke takratnega Zavoda za statistiko. Če jih tukaj navedemo za petletne starostne razrede od 15 – 19, ..., 45 – 49 let, so bile takratne vrednosti zaporedoma 0,456, 0,251, 0,117, 0,041, 0,013, 0,003 in 0,0002 (Malačič, 2006, str. 104).

Navedimo še obrazca za izračun parametrov M in m :

$$M = (f_{20-24} / n_{20-24})$$

Parameter m pa računamo po starostnih razredih in po obrazcu:

$$m_a = \log (f_a / (M * n_a)) / v_a$$

Za leto 1991 je bila vrednost parametra M 0,546, vrednost parametra m pa 1,016. Leta 1981 je bila vrednost m 0,831. Samo za primerjavo navedimo, da je bil m na Švedskem leta 1930 0,6, leta 1960 pa 1,5 (Malačič, 2006, str. 103). V sosednji Italiji je znašal m leta 1971 kar 1,235. Pri tem so vrednosti m izračunane kot povprečja iz vrednosti v starostnih razredih.

Povprečne vrednosti parametra m za Slovenijo do leta 1991 kažejo običajen in pričakovani razvoj za državo na slovenski ravni razvitosti. Vendar je bila raven kontrole zakonske rodnosti v Sloveniji v drugi polovici dvajsetega stoletja ne le precej nižja kot v Švedski, ampak tudi znatno nižja kot v Italiji. Takšne razmere so bile posledica specifičnosti sklepanja zakonskih zvez v Sloveniji in vse večjega naraščanja števila izven zakonskih skupnosti, ki se je v Sloveniji začelo v zadnjih desetletjih prejšnjega stoletja.

Poglejmo sedaj, kaj se je dogajalo v Sloveniji s starostno specifičnimi vrednostmi parametra m in na njihovi osnovi izračunanim povprečjem za obravnavano leto v letih 2011 in 2021. Vsi potrebni podatki in računski postopki za izračun starostno specifičnih vrednosti m so prikazani v tabelah 1 in 2.

Starost (a)	n_a	v_a	f_a	M^*n_a	f_a / M^*n_a	$\log (f_a / M^*n_a)$	m
1	2	3	4	5	6	7	8=7/3
15 - 19	0,411	-	0,349	-	-	-	-
20 - 24	0,460	-	0,257	0,257	1,000	-	-
25 - 29	0,431	-0,316	0,216	0,241	0,896	-0,048	0,152
30 - 34	0,395	-0,814	0,129	0,221	0,584	-0,234	0,287
35 - 39	0,322	-1,048	0,041	0,180	0,228	-0,642	0,613
40 - 44	0,167	-1,424	0,00049	0,093	0,00053	-1,279	0,898
45 - 49	0,024	-1,667	0,00013	0,013	0,0001	-1,989	1,193

Tabela 1: Izračun parametra m za Slovenijo za leto 2011.

Vir: Coale and Trussell, 1974, str. 185-158 in SISTAT, dostop 15. 9. 2023.

Starost (a)	n_a	v_a	f_a	M^*n_a	f_a / M^*n_a	$\log (f_a / M^*n_a)$	m
1	2	3	4	5	6	7	8=7/3
15 - 19	0,411	-	0,264	-	-	-	-
20 - 24	0,460	-	0,234	0,234	1,000	-	-
25 - 29	0,431	-0,316	0,224	0,219	1,023	0,001	-0003
30 - 34	0,395	-0,814	0,141	0,201	0,701	-0,154	0,189
35 - 39	0,322	-1,048	0,049	0,164	0,299	-0,524	0,500
40 - 44	0,167	-1,424	0,001	0,085	0,012	-1,921	1,349
45 - 49	0,024	-1,667	0,00046	0,012	0,038	-1,416	0,849

Tabela 2: Izračun parametra m za Slovenijo za leto 2021.

Vir: Coale and Trussell, 1974, str. 185-158 in SISTAT, dostop 15. 9. 2023.

Parameter M je znašal v letu 2011 0,559 in v letu 2021 0,509. Zadnja vrednost kaže, da se je raven grafa znižala. Veliko bolj nepričakovani pa sta povprečni vrednosti m za obravnavani leti. Ti dve sta bili 0,629 in 0,557 v zaporednih letih in kažeta dve možni razlagi. Ena bi bila veliko znižanje načrtovanja zakonske rodnosti v Sloveniji v zadnjem času. Druga veliko bolj verjetna razlaga pa je, da je prišlo do velikih sprememb v starostno specifični splošni in zakonski rodnosti v Sloveniji in da oddaljevanje v našem primeru zakonske rodnosti od naravne rodnosti v starejših starostnih razredih preprosto ne ustreza več trendom, ki so bili značilni v zadnjih desetletjih prejšnjega stoletja. Mladi so v preučevanem obdobju preprosto prestavili rojevanje otrok v pet do deset ali celo nekaj več let višje starosti, kar velja tako za zakonska kot izven zakonska rojstva. Na ta način pa osnovna predpostavka modela ameriških demografov ne drži več v taki obliki, kot je veljalo v drugi polovici prejšnjega stoletja. Starostno specifične vrednosti parametra m v letih 2011 in 2021 v Sloveniji še zmeraj kažejo naraščajoče vrednosti, vendar so tudi te zelo verjetno prenizke, da bi dobro pokazale, v kolikšni meri je slovenska zakonska rodnost načrtovana.

4 SKLEP

Osnovni sklep, ki sledi iz naše analize načrtovanja zakonske rodnosti v Sloveniji, je, da moramo našo hipotezo zavrniti. Model ameriških demografov v Sloveniji v letih 2011 in 2021 ne kaže povečanja načrtovanja zakonskih rojstev. To pa je najverjetneje posledica prestavljanja rojevanja otrok v starejše starostne razrede, zaradi česar se poruši predpostavljeno oddaljevanje dejanske rodnosti od naravne rodnosti v starejših starostnih razredih.

Viri in literatura

- Coale, A.J. and Trussell, T.J. (1974) Model Fertility Schedules: Variations in the Age Structure of Childbearing in Human Populations. *Population Index* (40), Princeton.
- Henry, L. (1961) Some Data on Natural Fertility. *Eugenics Quarterly*, 8.
- Henry, L. (1976) *Population. Analysis and Models*. Arnold, London.
- Malačič, J. (2006) *Demografija. Teorija, analiza, metode in modeli*, 6. izdaja, Ekonomska fakulteta, Ljubljana.
- SISTAT (2023) Statistični urad Republike Slovenije, Ljubljana.

Interaktivni elementi na prehrambni embalaži

Sprejeto

22. 11. 2023

Izdano

22. 11. 2024

DIANA GREGOR SVETEC, TINA ŽURBI IN ANDREJA POGAČAR

Diana Gregor Svetec, University of Ljubljana, Faculty of Natural Sciences and Engineering Ljubljana, Slovenija,
e-mail: diana.gregor@ntf.uni-lj.si.
Tina Žurbi, Graphic design and consulting, Tina Žurbi s.p., Volčji potok, Slovenija,
e-mail: tina.zurbi@gmail.com.
Andreja Pogačar, DodoPack, d.o.o., Trbovlje, Slovenija,
e-mail: hello@dodopack.com

DOPISNI AVTOR

diana.gregor@ntf.uni-lj.si

Ključne besede:

interaktivna embalaža,
QR koda,
NFC oznaka,
obogatena resničnost,
anketa

Povzetek Interaktivna embalaža nadgradi osnovno informacijsko funkcijo embalaže in ustvarja dvosmerno komunikacijo med uporabnikom in embalažo. Med interaktivno embalažo uvrščamo nosilce za prenos podatkov, kot so 2D kode, radiofrekvenčna identifikacija (RFID), visokofrekvenčna komunikacija kratkega dosega (NFC) in obogatena resničnost (AR). V prispevku je predstavljena interaktivnost, osredotočeno na področje poznavanja in uporabe inteligentnih elementov na embalaži ter njihov vpliv na potrošnika. Raziskava se je osredotočila na prehrambno embalažo. Za pridobivanje podatkov je bila izvedena spletna anketa, dobljene rezultate pa smo statistično ovrednotili. Rezultati so pokazali, da potrošniki poznajo interaktivno embalažo, vendar pa ne uporabljajo njene funkcije pogosto. Največkrat prepoznajo in odčitajo QR kodo, najmanj izkušenj pa imajo z obogateno resničnostjo.

1 Uvod

Potrošniki se danes soočajo z obilico izdelkov. Food Marketing Institute (2019) poroča, da povprečni supermarket ponuja 45.000 izdelkov (SKU), kar je štirikrat več kot pred tridesetimi leti (Stephenson, 2016). Blagovne znamke se morajo bolj truditi, da bi pritegnile kupce, zlasti sredi epidemije COVID-19, ki je spremenila vedenje potrošnikov in zmanjšala zvestobo blagovnim znamkam. 75 % potrošnikov je sprejelo nove nakupovalne vzorce, pri čemer jih 36 % kupuje nove ali alternativne blagovne znamke in izdelke zaradi razpoložljivosti in spreminjajočega se odnosa (Doshi idr., 2020). Embalaža ima namreč le 2–5 sekund časa, da pritegne pozornost potrošnika (Stephenson, 2016; Soars 2009; Colasuonno 2018). Ustvariti mora močno povezavo med izdelkom, blagovno znamko in potrošnikom in ravno pametna embalaža lahko podaljša interaktivnost po samem nakupu in ustvari globlji odnos. Pametno embalažo trenutno uporabljajo številna podjetja, da bi potrošnikom zagotovili boljše informacije o svojih izdelkih in se bolje seznanili z nakupnimi odločitvami potrošnika.

Pametna embalaža, tj. koncept celovite embalaže, združuje prednosti aktivne in inteligentne tehnologije. Tako tovrstna embalaža postaja vse bolj priljubljena, saj ohranja kakovost pakiranega izdelka in omogoča učinkovitejšo sledenje izdelkom ter boljšo in močnejšo komunikacijo med proizvajalci in potrošniki (Vanderroost idr., 2014). Inteligentna embalaža pa je razširitev komunikacijske funkcije embalaže in komunicira s potrošnikom, spremlja pogoje v embalaži ali v neposrednem okolju okoli nje, jih zazna in zabeleži (Restuccia idr. 2010; Realini in Marcos, 2014). Namen inteligentne embalaže živil je prikazovanje in spremljanje svežine živila, podajanje informacij o njegovi kakovosti med transportom in skladiščenjem (Han idr., 2005; Commission regulation n.d., 2009). Inteligentna embalaža ne označuje samo ene vrste tehnologije, ampak nabor različnih rešitev, ki lahko izvajajo specifične funkcije in na ta način informirajo potrošnika o kakovosti in varnosti živila. Združenje aktivne in inteligentne industrije embalaže (AIPIA ang. Active and Intelligent Packaging Industry Association), med inteligentno embalažo šteje vse naslednje tehnologije: senzorje, indikatorje, NFC-oznake, tiskano elektroniko, RFID oznake, sisteme sledenja in nadzora, telekomunikacijske sisteme, rešitve informacijskih tehnologij (programsko opremo), nadzorne in informacijske sistemi za urejanje dobavne verige, elemente proti kraji, zaščito pred posegi in sistemi proti ponarejanju, mobilna trgovina, transport in logistika (AIPIA n.d., 2023). Inteligentne elemente razdelimo po funkciji in sicer na: indikatorje, ki nudijo vizualni prikaz spremembe in podajo stanje pakiranega živila, senzorje, ki omogočajo kvantitativno določitev analizirane snovi v embalaži in na interaktivno embalažo. O interaktivni embalaži pa govorimo, ko embalaža vabi k interakciji z njo in spodbuja k dejavnostim ter omogoči, da se z izdelkom povežete na način, ki ga tradicionalne embalaže ne omogočajo. Kot takšna, potrošniku omogoča, da z višjo stopnjo interakcije z izdelkom razvije globlji odnos z blagovno znamko. Interaktivna embalaža označuje nosilce za prenos podatkov, kot so 2D črtne kode, radiofrekvenčna identifikacija (RFID), visokofrekvenčna komunikacija kratkega dosega (NFC) in obogatena resničnost (AR). Na nosilcih podatkov so lahko shranjeni podatki o shranjevanju, distribuciji in lastnostih pakiranega izdelka (Gregor-Svetc, 2018). Omogočen je učinkovitejši pretok informacij znotraj oskrbovalne

verige. Z integracijo funkcij za pridobivanje podatkov o stanju izdelka/živila in pogojev v okolici izdelka, se komunikacija v oskrbovalni verigi in s potošnikom še nadgradi. Vključi-tev elementov inteligentne embalaže, kot so RFID oznake ali 2D kode, omogoča boljšo sledljivost, zaščito pred krajo in poneverbo ter omogoča interaktivnost (Gregor-Svetec, 2018).

Med najnovejšimi tržnimi trendi se pametna embalaža z uporabo QR-kode pojavlja kot ena najbolj obetavnih tehnologij za izboljšanje informacij za potrošnike in vplivanje na njihovo nakupovalno vedenje (Rotsios idr., 2022). Z uporabo pametnih telefonov se je z možnostjo uporabe QR-kode pojavila dodatna možnost za ustvarjanje večje povezave med potrošnikom in blagovno znamko – ustvarila je premostitev med »offline« in »online« svetom. QR-koda se uporablja za različne namene in omogoča tekstovna sporočila, slike, avdio ali video zapis, povezavo do elektronske pošte, povezavo do iger, zapis dogodka v koledar ali prijava na dogodek, povezava na klic, povezava na možnost nakupa, povezava do aplikacij, prikaza lokacije na zemljevidu, možnost všečkanja na socialnih omrežjih kot je npr. Facebook in aktivnosti na Twitterju, povezava do kuponov, receptov, navodil, podajanja mnenja.

Za komunikacijo v bližnjem polju pa se uporablja NFC tehnologija. Ta prisotna pri trženju, oglaševanju in uporabi na prodajnem mestu za namen gradnje vezi med potrošnikom in izdelkom. Tehnologija NFC lahko hrani veliko več informacij in se lahko zazna na daljši razdalji v primerjavi s črtno kodo (Coatenea idr., 2009). Tehnologijo NFC je mogoče uporabiti v embalaži živil, da potrošnikom zagotovi informacije o izdelku, kot so podatki o hranilni vrednosti, sestavine izdelka in rok uporabnosti. Dandanes so oznake NFC predlagane za različne aplikacije, kot so pametne nalepke za hrano, farmacevtske izdelke in nosljive izdelke.

Obogaten resničnost uporabnikom predvsem omogoča izboljšane in bolj realne izkušnje znotraj fizičnega okolja. AR je opredeljena kot kombinacija resničnih in računalniško ustvarjenih digitalnih informacij, ki obogati uporabnikov pogled na fizični svet in sicer na način, da se združi realno in digitalno okolje na pametni napravi. Uporaba AR postaja vedno bolj priljubljena, zaradi široko razširjene uporabe pametnih telefonov, ki uporabnikom omogoča enostavno uporabo in poveča zadovoljstvo ter samo izkušnjo uporabe (McLean in Wilson, 2019; Bonetti idr., 2019). Vedno bolj pa se z implementacijo uporabe virtualnih okolij kažejo prednosti. Razvija se uporaba v maloprodajne namene za interakcijo s potrošniki (Bonetti idr., 2019, 2018; De Regt in Barnes, 2019; Moorhouse idr., 2018), kot je implementacija AR v realno trgovino, kar vodi do boljšega dožemanja blagovnih znamk in k povečani zvestobi blagovne znamke. Posledično navedeno vodi k vzpostavitvi zaupanja na podlagi večkratnega nakupa izdelkov iste blagovne znamke.

2 Metode dela

Spletno anketo smo zastavili z uporabo spletnega orodja www.mojaanketa.si in preverili razumljivost ter smiselnost pri laični javnosti, strokovnjakih s področja trženja in razvoja prehranskih izdelkov, nato pa prilagodili glede na dodatne pripombe. Anketa je zajemala vprašanja vezano na analizo trga poznavanja QR-kode, uporabe, potencial uporabe v povezavi s prehranskimi izdelki in uporabno vrednost QR-kode. Namen druge spletne an-

kete je bil dobiti informacijo o poznavanju in uporabi NFC-oznake v Sloveniji. Vprašalnik je sestavljalo 13 vprašanj na dveh grafičnih postavitvah embalaže; anketirancem znani (priznana blagovna znamka) in izmišljeni embalaži za dodatno in kontrolno preverjanje informacij. V največji meri nas je zanimalo področje prehrane in dodatno segmentiranje anketirancev pri spletni anketi ni bilo potrebno. Segmentirali pa smo jih glede na spol, starost, stopnjo izobrazbe in geografsko regijo. A je bilo za naš namen najbolj pomembna segmentacija na starost in stopnjo izobrazbe, ker smo si zastavili hipoteze vezano na poznavanje znotraj določene starosti in stopnje izobrazbe.

V tretji anketi smo se osredotočili na potencialne uporabnike obogatene resničnosti (AR) in preučevali njihovo izkušnjo z AR na embalaži. Vprašalnik je bil razdeljen na dva dela: prvi del je raziskoval socioalno-ekonomsko situacijo potrošnikov, drugi del se je osredotočil na dejansko izkušnjo z AR na embalaži. Vprašalnik je vključeval skupno 14 vprašanj, zgrajenih z enozbirnimi vprašanji in 5-točkovno Likertovo lestvico od 1 (slabo/nima potenciala) do 5 (najboljše/velik potencial) ter vprašanja odprtega tipa.

Ker smo želeli zajeti čim bolj raznoliko publiko sem v ta namen anketo razpršili preko elektronske pošte s pomočjo znanih kontaktov, baze kontaktov študentskega referata in preko uporabe socialnih omrežij in skupnosti (Facebook, LinkedIn)

3 Rezultati z razpravo

3.1 Prepoznavnost QR-kode

Raziskava je pokazala, da 97,0 % vseh sodelujočih prepozna slikovni element, ki predstavlja QR-kodo. Odstotek pravilnega poimenovanja (poznavanja) elementa je bil pričakovano nižji, in sicer 84,7 %. 66,7 % spletnih anketirancev je QR-kodo že uporabljalo, 60 % jo je v preteklosti že odčitalo. 25,4 % anketirancev jih je navedlo, da na telefonu nimajo nameščene aplikacijo za odčitanje, 6,9 % ne vidijo prednosti v odčitanju QR kode, 7,5 % jih ne pozna. Poznavanje QR-kode v korelaciji z izobrazbo je pokazalo, da anketiranci s stopnjo izobrazbe 6/2 in višjo najboljše poznajo QR kodo. Vendar to ne pomeni, da udeleženci z izobrazbo pod stopnjo 5 ne poznajo QR-kode, saj jo v tej skupini pozna kar 71,4 % v okviru dane skupine, pri skupini z izobrazbo 5 in 6/1 pa znotraj skupine 75,4 %. Prepoznavanje QR-kode v korelaciji s starostjo kaže, da jo najbolj pozna generacija X (rojeni od 1965 do 1980) – 43,8 %, sledi generacija Y (rojeni od 1981 do 1996) s 35,5 % in »baby boomerji« (rojeni od 1946 do 1964) s 4,9 %.

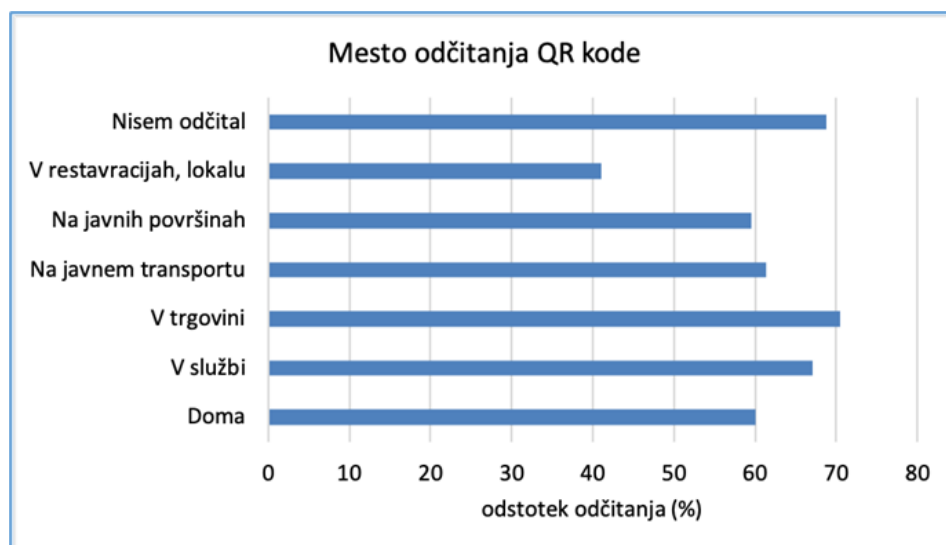
3.2 Prepoznavnost NFC-oznake

Za ugotovitev prepoznavnosti NFC-oznak pa smo anketirance najprej spraševali o slikovni prepoznavi NFC-oznake, nato pa je sledilo vprašanje, ali so seznanjeni, kaj je NFC. Na prvo vprašanje je pozitivno odgovorilo 71,2 %, na drugo pa 53,5 %, kar nakazuje, da poznavanje NFC-oznak ni v tolikšni meri. Vse, ki so pozitivno odgovorili na drugo vprašanje, smo dodatno vprašali še o poznavanju pravilnega pomena besede

NFC. Od vseh, ki so drugo vprašanje potrdili, je bilo pri tretjem vprašanju kar 92,7 %, ki so NFC-oznako pravilno poimenovali (46,3 % od vseh udeležencev spletne ankete). Največ anketiranih ne glede na izobrazbo prepozna NFC oznako, tako med anketiranimi glede na izobrazbo ne obstajajo statistično pomembne razlike v prepoznavanju. Anketiranci z izobrazbo s 6/2 ali več ne poznajo bolje NFC-oznake kot ostali anketiranci z nižjo izobrazbo. Poznavanje NFC-oznake glede na starost/generacijo je pokazalo, da 75,7 % mlajših NFC-oznako prepozna, 58,1 % anketiranih mlajših pa je seznanjenih s pojmom NFC. Velikih razlik pri prepoznavanju in seznanjenosti med generacijama Y in Z ni, pri prvem vprašanju za dve odstotni točki, pri drugem pa za tri v korist generacije Y.

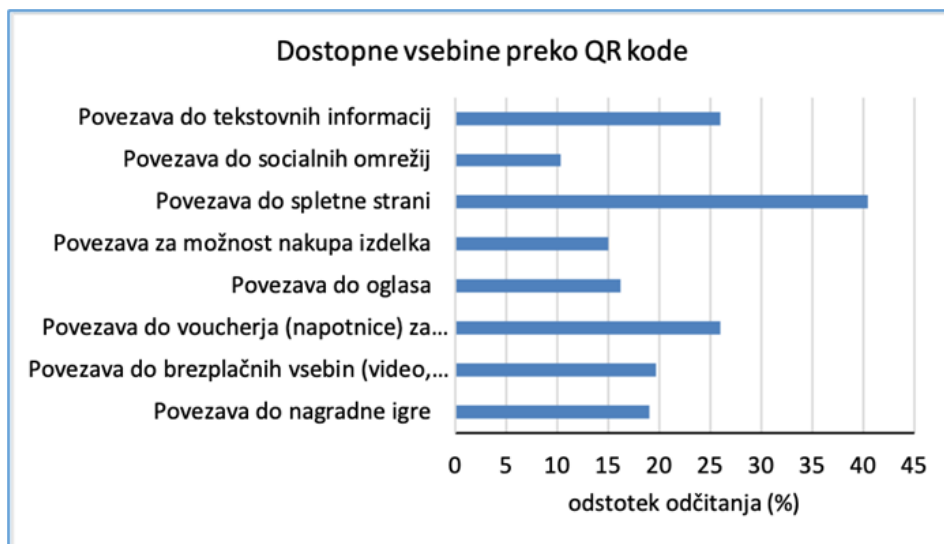
Nosilci QR-kode	zasledili QR-kodo (%)	odčitali QR-kodo (%)
Embalaža prehrabnih izdelkov	60,1	16,2
Embalaža tehničnih izdelkov	67,1	20,2
Letaki	70,5	34,7
Plakati	61,3	23,1
Oglasi	59,5	16,8
Spletne strani	41,0	15,6
Voucherji za vstopnice ali karte	68,8	26,6
Vizitke, kontaktne informacije	43,9	24,3

Tabela 1: Materiali na katerih so anketiranci zasledili in odčitali QR-kodo

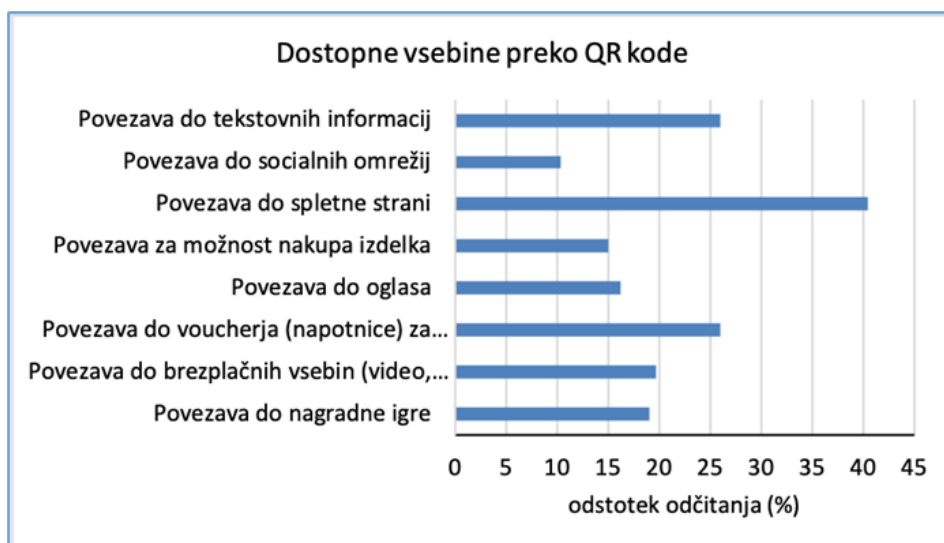
Slika 1: Odstotek odčitavanja glede mesta odčitavanja QR kode

Vir: lasten

Slika 2: Odstotek odčitavanja glede dostopnih vsebin preko QR-kode

Vir: lasten

Slika 3: Odstotek odčitavanja glede na vrsto informacij pridobljenih preko QR-kode

Vir: lasten

3.3 Mediji z inteligentnimi elementi in uporaba

Anketiranci so za najpomembnejšo prednost kode navedli možnost enostavnega in hitrega dostopa. Odčitali bi ga, če bi imeli od njega takojšnje koristi, hitrejši dostop do izdelkov ali kontaktnih podatkov, takojšen popust ali dostop do nagradnih iger. Poudarili so tudi, da zgolj dostop do dodatnega oglaševanja ni motivacijsko gonilo za odčitanje. Če pogledamo različne aplikacije, kjer je bila QR-koda najpogostejše opažena, so to letaki, sledijo kuponi za vstopnice, embalaža tehničnih izdelkov, plakati in prehrambni izdelki.

Največ spletnih anketirancev je QR-kodo odčitalo na letakih, sledijo boni, vizitke in embalaže tehničnih izdelkov ter prehrabni izdelki z le 16,2 % anketirancev. Če primerjamo uporabo QR-kode z dejanskim odčitanjem, je število odčitaj veliko manjše, kar nakazuje, da potrošniki potrebujejo več motivacije, da bi jih zanimala sama aktivnost. Spletni anketiranci so lahko izbrali več možnosti, ko smo jih vprašali glede lokacije odčitaja. Več kot 30,4 % vseh udeležencev v raziskavi je QR-kodo odčitalo doma. Delež spletnih anketirancev, ki so QR-kodo odčitali v službi, je bil 18,7-%, na javnih mestih s 17,1 %, v trgovini ob nakupu s 15,2 %, Omenjeni podatki kažejo na to, da potrošnik potrebuje več časa za interakcijo z izdelkom za aktivacijo odčitaja. Nekateri spletni anketiranci so poudarili, da se jim zdi uporaba oziroma odčitanje QR-kode najprimernejša doma, saj ima v trgovini časovno zamudno. Na podlagi rezultatov, zbranih iz intervjujev, smo ugotovili, da je potrošnik že preobremenjen z informacijami in je dodatna vsebina na embalaži z uporabo QR-kode odveč; poleg tega je bil poudarjen pomen informacijske vrednosti oziroma koristi (ponudi več informacij o izdelku).

Največ spletnih anketirancev je QR-kodo uporabljalo za dostop do spleta, sledijo vsebine, kot so napotnice za vstopnice, besedilne informacije in povezave do brezplačnih vsebin ali nagradnih. Večina anketirancev je izjavila, da bi morala biti vsebina QR-kode koristna in dovolj privlačna, da bi bila motivacija zadostna za dejansko odčitanje. Ker je bilo naše raziskovanje QR-kode namenjeno predvsem za področje prehranskih izdelkov, nas je zanimalo, ali bi vprašane pri nakupu zanimale kakšne dodatne informacije, povezane z izdelkom, in pozitivno jih je odgovorilo kar 83,2 %. Na podlagi spletnih anketirancev (preglednica 20) in intervjuvancev bi bili najbolj pomembni podatki o poreklu, lokaciji izdelave izdelka in sestavinah s tabelo hranilne vrednosti.

3.4 Obogatena resničnost

Anketiranci so ocenjevali izkušnjo uporabe obogatene resničnosti (AR). Na splošno je 39 % vprašanih že imelo izkušnjo z AR, generacije X kar 50 % anketirancev, generacije Z pa 46 %. Prav tako so višje izobraženi imeli več izkušenj (visokošolska in univerzitetna izobrazba 41 %, magisterij in doktorat 50 %), kot nižje izobraženi (poklicna in srednja šola 36%). Prikazano QR kodo na embalaži bi poskenirala približno polovica vprašanih, povprečna ocena od nikoli do vedno je bila 3,2 (včasih). 59 % anketiranih je za skeniranje uporabilo pametno mobilno napravo operacijskim sistemom Android, 38 % pa pametno mobilno napravo z iOS operacijskim sistemom. Mlajši in bolj izobraženi menijo, da ima AR potencial za izboljšanje uporabniške izkušnje, če jo apliciramo na embalažo. Odgovori anketirancev na vprašanje o uporabi AR na embalaži so bili raznoliki. Nekateri so menili, da je uporaba AR na embalaži praktična, zanimiva in ima dodano vrednost za izdelek. Izpostavili so potencial uporabe za podroben prikaz navodil za uporabo ali sestavljanje izdelka. Nekaj anketirancev je izrazilo mnenje, da bi AR lahko privabil več ljudi, če bi bila povezana z dodatnimi informacijami o izdelku ali vsebovala elemente, namenjene izključno za zabavo. Po drugi strani pa so nekateri anketiranci izrazili pomisleke. Izpostavili so, da uporaba AR morda ne bi pritegnila vseh uporabnikov, še posebej, če je glavna ideja oglaševanje. Nekateri so menili, da bi morala biti QR koda dobro vidna in da bi morala vzbuditi zanimanje za skeniranje, z namigi o tem, kaj se skriva za

njo. Nekateri anketiranci so izrazili mnenje, da bi lahko izkušnja z AR na embalaži bila prehitra za starejšo populacijo. Na splošno se zdi, da so anketiranci prepoznali potencial AR na embalaži, vendar so tudi izpostavili potrebo po dodatnem razmisleku o tem, kako najbolje izkoristiti to tehnologijo za izboljšanje uporabniške izkušnje.

4 Zaključek

Interaktivni elementi na prehrabni embalaži, kot so QR-kode, NFC-oznake in obo-gatena resničnost, so postali pomemben trend v prehrabni industriji. Raziskava je po-kazala, da večina potrošnikov prepozna QR-kode in jih že uporablja, poznavanje NFC--oznak je manj razširjeno, najmanj poznana pa je AR. Kljub temu se pametna embalaža z uporabo QR-kode pojavlja kot ena najbolj obetavnih tehnologij za izboljšanje informacij za potrošnike in vplivanje na njihovo nakupovalno vedenje.

Z vidika izobrazbe pa kaže na večje poznavanje QR-kode med vprašanimi z izobrazbo stopnje 6/2 ali več, pri NFC-oznaki pa med stopnjimi izobrazbe ni večjih razlik. Pozna-vanje glede na starost, bi lahko zaključili, da QR-kodo večinoma pozna generacija X , a tudi Z, NFC-oznako pa mlajša in sicer generaciji Y in Z.

QR-kodo potrošniki večinoma odčitajo doma z željo po pribivanju informacije o izvornih surovnih izdelka, medtem ko se NFC tehnologija večinoma uporablja za plačevanje. Kljub prednostim, ki jih prinaša interaktivnost embalaže, je treba opozoriti, da potrošniki potre-bujejo več motivacije za uporabo interaktivnih elementov na embalaži. Potrebno je zago-toviti ustrezno in koristno vsebino, ki bo potrošnika spodbudila k dejanskemu odčitavanju. V prihodnosti lahko pričakujemo nadaljnji razvoj in uporabo interaktivnih elementov na prehrabni embalaži, saj bodo potrošniki vedno bolj zahtevali več informacij o izdelkih, njihovi kakovosti, varnosti in dodatnih vsebinah.

Viri in literatura

- AIPIA, n.d., *Why AIPIA? Intelligent Solutions*. <https://www.aipia.info> 2023
- Bonetti, F., Pantano, E., Warnaby, G., Quinn, L. in Perry, P. (2019). *Augmented reality in real stores: empirical evidence from consumers' interaction with AR in a retail format*. Augment. Real. Virtual Real. Power AR VR Bus. 3–1.
- Colasunno, M. (2018). How much time do we spend in front of a shelf before deciding to buy a product. <https://www.linkedin.com/pulse/how-much-time-do-we-spend-front-shelf-before-deciding-colasunno/?articleId=6466008166395052032>
- Coatană, E., Kantola, V., Kulovesi, J., Lahti, L., Lin, R. in Zavodchikova, M. (2009). *Printed electronics, now and future*. in Y. Neuvo, & S. Ylönen (Eds.), *Bit bang rays to the future* (pp. 63-102). University of Helsinki.
- Commission regulation. Active and intelligent materials and articles intended to come into contact with food, Commission regulation (EC) No 450/2009 of 29 May 2009. *Official Journal of the European Union*, L 135/3.
- De Regt, A. in Barnes, S.J. (2019). *V-commerce in retail: nature and potential impact*. Augment. Real. Virtual Real. Power AR VR Bus. 17–25.
- Doshi, V., Haas, S. in McClain, J. (2020). *Will innovation finally add up for consumer-goods companies?* McKinsey Company. <https://www.mckinsey.com/~media/mckinsey/industries/consumer>

- packaged goods/our insights/will innovation finally add up for consumer good companies/ will-innovation-finally-add-up-for-consumer-goods-companiesf.pdf?shouldIndex=false
- Food Marketing Institute, n.d., *Supermarket Facts*. 2019. <https://www.fmi.org/our-research/supermarket-facts>
- Gregor-Svetec, D. (2018). *Intelligent Packaging*, in: Nanomaterials for Food Packaging. Elsevier, pp. 203–247. <https://doi.org/10.1016/B978-0-323-51271-8.00008-5>
- Han, J.H., Ho, C.H.L. in Rodrigues, E.T. Intelligent packaging, in: J.H. Han (Eds.), *Innovations in food packaging*, Elsevier Academic Press, Oxford, 2005.
- McLean, G. in Wilson, A. (2019). Shopping in the digital world: Examining customer engagement through augmented reality mobile applications. *Comput. Hum. Behav.* 101, 210–224. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2019.07.002>
- Moorhouse, N., tom Dieck, M.C. in Jung, T. (2018). *Technological innovations transforming the consumer retail experience: A review of literature*. Augment. Real. Virtual Real. Empower. Hum. Place Bus. 133–143.
- Realini, C.E. in Marcos, B. (2014). Active and intelligent packaging systems for a modern society, *Meat Sci.* 98, 404–419. <https://doi.org/10.1016/j.meatsci.2014.06.031>
- Restuccia, D., Spizzirri, U.G., Parisi, O., Cirillo, G., Curcio, M., Iemma, F., Puoci, F., Vinci, G. in Picci, N. (2010). New EU regulation aspects and global market of active and intelligent packaging for food industry applications, *Food Control* 21, 1425–1435. <https://doi:10.1016/j.foodcont.2010.04.028>
- Rotsios, K., Konstantoglou, A., Folinas, D., Fotiadis, T., Hatzithomas, L. in Boutsouki, C., (2022). Evaluating the Use of QR Codes on Food Products. *Sustain. Switz.* 14. <https://doi.org/10.3390/su14084437>
- Soars, B. (2009). Driving sales through shoppers' sense of sound, sight, smell and touch. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 37(3), 286–298. <http://dx.doi.org/10.1108/09590550910941535>
- Stephenson, A. (2016). Effective packaging. *Explorer Research*. <https://explorerresearch.com/optimize-your-package/>
- Vanderroost, M., Ragaert, P., Devlieghere, F. in de Meulenaer, B. (2014). Intelligent food packaging: The next generation, *Trends Food Sci. Tech.* 39, 47–62. <https://doi.org/10.1016/j.tifs.2014.06.009>

Politično-geografska in demografska protislovja vojne v Ukrajini

Sprejeto

8. 1. 2024

Izdano

22. 11. 2024

DAMIR JOSIPOVIČ

Damir Josipovič, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, Slovenija,
e-pošta: damir.josipovic@guest.arnes.si

DOPISNI AVTOR

damir.josipovic@guest.arnes.si

Ključne besede:

vojna v Ukrajini,
rusko-ukrajinska raz-
mejitev,
rusko narodno vprašanje,
ukrajinske migracije,
etničnost

Povzetek Današnji rusko-ukrajinski konflikt ima daljšo predzgodovino kot posledico geopolitične umestitve Ukrajine in Rusije v mednarodni prostor po razpadu Sovjetske zveze, ki je dosegla vrhunec z izbruhom prve vojne leta 2014, po kateri je Rusija enostransko anektirala polotok Krim. Notranja nasprotja v Ukrajini so se stopnjevala s konfliktom v Donbazu, kjer je bilo leta 2015 doseženo krhko premirje, a je izven kontrole osrednje oblasti ostala približno tretjina gosto poseljenega ukrajinskega Donbaza. 24. februarja 2022 je prišlo do nove, a tokrat mnogo širše vojne, ko se je v Ukrajini neposredno, s svojo vojsko in tehniko vmešala Rusija. Namen prispevka je prikazati ključne geopolitične, politično-geografske in demografske vzroke in ozadje za današnjo vojno. Prispevek zato analizira konstitucijo ukrajinske državnosti, jezikovno in etnično ter demografsko strukturo Ukrajine, s poudarkom na vzhodnem delu države. Osrednja teza prispevka je, da je današnja vojna predvsem posledica nerešenega ruskega narodnega vprašanja iz časov razpada Sovjetske zveze.

1 Uvod

*»Kdor nadzoruje zgodovino,
nadzoruje tudi prihodnost«
(George Orwell, 1984)*

Kot smo vajeni iz zgodovine, se vedno vzpostavi sosledje določenih dogodkov, ki izživajo ravnanja dveh nasprotnih strani, kar se v končni fazi lahko izteče v oborožen konflikt in vojno. Današnji rusko-ukrajinski konflikt, ki mu Ukrajina pravi agresija zoper njeno celovitost, Rusija pa »specialna vojaška operacija«, na teritoriju suverene sosednje države, ima sicer daljšo zgodovino. V prvi vrsti gre za spor, konflikt, spopad in vojno glede geopolitične umestitve Ukrajine v mednarodni prostor po razpadu Sovjetske zveze. Z razpadom nekdanjega socialističnega bloka so se poti posameznih post-socialističnih držav križale na polju načina političnega upravljanja države. Rusija kot glavna naslednica nekdanje velesile je dolgo iskala način, kako naj se umesti v mednarodni prostor. Ukrajina po drugi strani je v desetletjih po razpadu Sovjetskega bloka nihala med prorusko in prozahodno držo vse do izbruha prve vojne leta 2014, po kateri je Rusija enostransko anektirala polotok Krim. Notranja nasprotja za Rusijo največje evropske države so se stopnjevala s konfliktom v Donbazu, kjer je bilo leta 2015 doseženo krhko premirje, a je posledično izven kontrole osrednje oblasti ostala približno tretjina gosto poseljenega ukrajinskega Donbaza v velikosti ozemlja Slovenije. Številne kršitve premirja so v začetku leta 2022 pripeljale do nove, a tokrat mnogo širše vojne, ko se je v Ukrajino neposredno, s svojo vojsko in tehniko vmešala Rusija.

Namen prispevka je prikazati ključne geopolitične, politično-geografske in demografske okoliščine, s pomočjo katerih je mogoče lažje razumeti današnjo vojno. Prispevek zato analizira konstitucijo ukrajinske državnosti, jezikovno in etnično ter demografsko strukturo Ukrajine, s poudarkom na vzhodnem delu države. Osrednja teza prispevka je, da je današnja vojna glede na območje in obseg ozemlja pod ruskim nadzorom v Ukrajini predvsem posledica reševanja nerešenega ruskega narodnega vprašanja iz časov organiziranega in relativno mirnega razpada Sovjetske zveze. Pri spodletelem hitrem ruskem pohodu na Kijev je namreč postalo jasno, da bo Rusija svoje sile umaknila iz severno ležečih območij, s tem pa se je odrekla zaščitni glavnega mesta Rusije Moskve, ki bi ga dosegla s povečanjem tamponskega območja v severni Ukrajini. Tak razvoj opozarja na strateški cilj Rusije, da prepreči Ukrajini vstop v zvezo Nato, s katero bi se zaveznitvo Moskvi približalo na vsega 350 kilometrov. Razvoj premikov frontne črte po dveh letih vojne kaže na počasne, metodične premike kljub vojaški premoči Rusije in prepričanost ruskega vrha, da bo dosegel načrtane strateške cilje – uničenje ukrajinske vojske in preprečitev članstva v Natu.

Ob prvi obletnici¹ tragične vojne v Ukrajini so se spopadi nadaljevali z vso silovitostjo

¹ Članek je nastal na osnovi predavanja na 20. jubilejni konferenci PAZU novembra 2022 in bil dopolnjen s podatki do 11.1.2024. Delo je sicer nastajalo v okviru raziskovalnega programa P5-0081 in raziskovalnega projekta J5-3118, ki ju financira ARRS.

ob vsej frontni črti, ki je bila na dan 24. februarja 2023 dolga 943 kilometrov. Na začetku leta 2024 je frontna črta podobno dolga kljub poletni ofenzivi, ki jo je sprožila Ukrajina in je trajala vse do jeseni 2023. Ruske sile nadzirajo okupirano ozemlje v velikosti okrog 114.000 km². Ob Krimu, ki je bil enostransko anektiran leta 2014, ruska stran nadzoruje tudi večino Donbaza (skoraj vso Lugansko regijo in večino Donjecke regije) ter Zaporožsko in Hersonsko regijo. Ukrajina, za Rusijo druga največja evropska država, od svoje površine 603.500 km² v mednarodno priznanih mejah leta 1991 tako nadzoruje približno 490.000 km², kar je manj od velikosti Francije in Španije.

Medtem ko je Luganska regija skoraj v celoti pod ruskim nadzorom (Ukrajinci nadzorujejo le nekaj naselij vzdolž reke Žrebec ter strateško pomembno naselje Bilohorovka pri Lisičansku, vključno z gozdnim območjem ob reki Donec v skupni izmeri okrog 500 km²), je približno 40 odstotkov Donjecke regije (11.000 km² ali približno polovica Slovenije) še vedno pod ukrajinskim nadzorom. Od leta 2014, ko so proruski uporniki prevzeli nadzor nad glavnim mestom regije, milijonskim Donjeckom, se je lokalna ukrajinska uprava preselila v Kramatorsk na severozahod regije. Kramatorsk je imel pred vojno okrog 147.000 prebivalcev, kar je šestkrat manj kot Donjeck (909.000), vendar je Kramatorsk hkrati tudi najpomembnejše središče konurbacije s skupno več kot 500.000 prebivalci. Gre za venec velikih mest od Bahmuta in Kostjantinivke preko Družkivke in Kramatorska do Slovjanska. V slednjem se je tudi pričel oboroženi upor proti osrednji ukrajinski oblasti leta 2014, po majdanskih protestih, a so upornike ukrajinske vladne sile postopno prisilile v umik na jugovzhod industrijske regije Donbaz, kjer so po podpisu minških sporazumov (Minsk 1 in Minsk 2) leta 2015 vzpostavili razmejitve tako, da sta obe glavni mesti upornih regij Donjeck in Lugansk skupaj z okrog 30 odstotki teritorija Donbaza (v velikosti ene Slovenije oziroma okrog 20.000 km²) začasno pripadli proruskim separatistom. Glede na to, da je po skoraj dveh letih vojne skoraj celotna Luganska regija pod nadzorom proruskih sil², je stanje mnogo bolj napeto v nekoliko manjši, a bolj obljudeni Donjecki regiji. Tam je ruska stran že dlje časa v zimski protiofenzivi in s premočjo v artileriji ter municiji postopno potiska položaje ukrajinske vojske. Zaradi konfiguracije reliefa in poselitve, številnih industrijskih kompleksov in požrtvovalnega odpora Ukrajincev ruska stran napreduje zelo počasi, pri tem pa je uspela zasedi najprej mesto Soledar severno od strateško pomembnega industrijsko-prometnega vozlišča Bahmut, nato pa še slednjega. Medtem ko se ukrajinski vojaki krčevito borijo, da bi se obdržali na vzodno od kanala med Časiv Jarom in Bahmutom (rusko Artjomovsk), ruska stran stopnjuje ofenzivo na Avdiivko severno od Donjecka, kjer poskuša s podobno taktiko zapiranja klešč s treh strani obkoliti izredno dobro utrjeno mesto, ki je imelo pred vojno okrog 30.000 prebivalcev. V južnem in jugovzhodnem delu donješke regije je ruska stran uspela v celoti zasedi tudi Mariinko, medtem ko ji Vuhledarja kljub številnim naskokom ni uspelo osvojiti.

2 Proruske sile v Ukrajini sestavljajo proruske milice samooklicanih donjecke in luganske republike, vključno z zasebno vojsko Wagner, ki se je po poskusu puča in smrti njenega poveljnika preoblikovala, posebnimi čečenskimi odredi Ahmad, drugimi enotami, ter redno vojsko Ruske federacije v Ukrajini.

V harkovski regiji hkrati ponovno poteka bitka za Kupjansk, ki ga je zaradi oslavljenih ruskih sil ukrajinska vojska med jesensko protiofenzivo uspela zasesti že leta 2022 ter prodreti globoko v zaledje reke Oskol. Ta je strateško pomembna in dobro utrjena, zato ruska stran ne upa ponoviti napake z začetno megalomansko akcijo, ko je raztegnila svoje relativno maloštevilne sile na več tisoč kilometrov treh strani Ukrajine. Ne glede na izid spopadov v Donbazu, kjer trenutno bolje kaže ruski strani ob velikih izgubah obeh, ostaja vprašanje, do kod namerava ruska stran prodirati. Glede na to, da ni prestopila na desni breg reke Oskol niti v severnem delu, kjer ozemlje nadzoruje, verjetno namerava osvojiti le Donbaz z manjšim pasom ozemlja harkovske regije vzdolž reke Oskol. Ni pa jasno, kaj namerava storiti na južnem delu bojišča, v zaporoški, hersonski, mikulajivski in odeški regiji, saj prav te regije omogočajo Rusiji kopenski stik s polotokom Krim (regiji Herson in Zaporizžja), medtem ko je kopenski dostop do Pridnjestrja v Moldovi možen le preko regij Mikulajiv in Odesa).

Če so vojaški cilji ruske strani v politično-geografskem in geografsko-teritorialnem smislu nejasni, pa je mnogo več jasnosti glede vzrokov za zadnjo vojno. V tem smislu se v zahodni javnosti oblikujeta predvsem dva vodilna, delno izključujoča se narativa. En zagovarja rusko invazijo na Ukrajino kot posledico norosti in megalomanije ruskega predsednika v želji po obnovitvi sovjetskega imperija, drugi pa kot izsiljeno reakcijo Rusije zaradi širitve Nata globoko v notranjost nekdanje Sovjetske zveze in posledičnega ogrožanja ruske varnosti. Pri tem je potrebno jasno poudariti, da večina zastopnikov ene in druge strani obsoja vsako obliko vojaške agresije kot nesprejemljivo, hkrati pa pravico Ukrajine kot napadene države do obrambe ozemlja šteje za legitimno (Hedges 2022, 5). Seveda geopolitični konflikt med Rusijo in Zahodom, zlasti zvezo NATO, ni od včeraj. V bolj zaostreni obliki ga spremljamo od leta 2008. Iz ene od brzojav poslane februarja tistega leta iz Moskve na sedež koordinacije Nata in EU lahko beremo naslednje:

»Prizadevanja Ukrajine in Gruzije za članstvo v Natu se ne dotikajo le odprtega živca Rusije, temveč povzročajo resne pomisleke glede posledic za stabilnost v regiji. Ne le, da to Rusija dojema kot obkolitev in prizadevanje za omajanje vpliva Rusije v regiji, temveč se boji tudi nepredvidljivih in nenadzorovanih posledic, ki bi resno vplivale na ruske varnostne interese. Strokovnjaki nam pravijo, da je Rusija še posebej zaskrbljena, da bi močne delitve v Ukrajini glede članstva v Natu, z veliko etnično-rusko skupnostjo, ki je proti članstvu, lahko pripeljale do razkola, ki lahko vključuje nasilje ali v najslabšem primeru privede do državljanske vojne. V tem primeru bi se morala Rusija odločiti, ali bo posredovala; odločitev, s katero se Rusija ne želi soočiti« (vir: Hedges 2022, 13–14).

Za razliko od teh dilem si v tukajšnjem prispevku zastavljamo drugo vprašanje in sicer, kateri so temeljni vzroki za nastanek konflikta med Ukrajino in Rusijo ter naposled vojne širokih razsežnosti. Ker sta ruska agresija in izbruh vojne neposredno povezana z razmišljanji in odločitvami vrha ruske države, na čelu s predsednikom Putinom, ki svoje poteze pogosto išče v zgodovinskih utemeljitvah (Roberts 2023), v ta namen analiziramo konstitucijo ukrajinske državnosti, jezikovno in etnično ter demografsko strukturo Ukrajine,

s posebnim poudarkom na vzhodnem delu države. Osrednja tukajšnja teza je, da je današnja vojna predvsem zastarala posledica nerešenega ruskega narodnega vprašanja iz časov razpada Sovjetske zveze. Vse odlej je Ukrajina balansirala med proevropskim zahodom Ukrajine in proruskim vzhodom, z Evro-Majdanom pa se je po strmoglavljenju predsednika Viktorja Janukoviča nedvoumno v celoti usmerila k evro-atlantskim integracijam. Za kljubovanje taki ukrajinski zunanji in notranji politiki Rusija pod dolgoletnim Putinovim predsedovanjem ni našla druge poti rešitve, zato je sprožila smrtonosno vojno.

2 Kratek geopolitični pregled – od regij do mogočne države

V času treh desetletij po razpadu Sovjetske zveze in odstopu Gorbačova ter šibke Rusije pod Jelcinom ni bilo motivacije reševati težave dominantnega naroda v nekdanjem imperiju, ki je iz privilegiranega mesta postal dvajset-milijonska manjšina v državah naslednicah Sovjetske zveze. Reševanje narodnega vprašanja Rusov in ruskogovorečih po republikah nekdanje Sovjetske zveze je hkrati osrednje vprašanje geopolitične izpostavljenosti ruskega glavnega mesta Moskve, ki je od najbližje zunanje meje Rusije oddaljena vsega 350 km. Če Rusija iz preventivnih razlogov ni selila glavnega mesta daleč v notranjost Sibirije ali v Pouralje, je s tem pokazala tudi na dolgoročno željo njene težiščne prezence v Evropi. Evropske države je hkrati štela za šibkejše od azijskih gigantk Kitajske in Indije, ki bi jo lahko v Sibiriji ogrozile. Obenem pa je imela edini dostop do toplih morij na Črnem in Azovskem morju, kjer pa je bila po razpadu Sovjetske zveze ob razviti zlasti vojni mornarici izrazito zreducirana na le slabih 400 kilometrov črnomske obale. To so lahko hudi in travmatični učinki na percepcijo zagotavljanja varnosti Rusije, ki je bila skozi vso hladno vojno obremenjena in obsedena z varnostjo napram Zahodu. Zato si je bilo nemogoče predstavljati, da bi lahko Rusija dopustila inkorporacijo črnomske flote v Sevastopolju na Krimu v okvir Nata in s tem tveganje razkritja vojaških skrivnosti. Tako lahko razumemo tudi relativno mirno zasedbo Krima s strani Rusije in njene vojske v oporiščih na Krimu leta 2014, čeprav je jasno, da je Krim lažje dostopen s severa, kakor pa preko morske ožine med Azovskim in Črnim morjem.

Aneksija Krima je med drugim privedla do prvih mednarodnih sankcij zoper Rusijo, hkrati pa tudi do gradnje železniškega (odprt decembra 2019) in cestnega mostu (odprt maja 2018) iz Kerča v rostovski regiji na Krim. Rusija je s priključitvijo Krima rešila nekaj problemov, a odprla več novih: vojaški kompleks in njegove skrivnosti je zaščitila pred vpogledom z Zahoda, močno si je razširila dostope do mednarodnih voda v Črnem morju in tam spet pričela dominirati, hkrati pa si je priključila tudi polotok s skoraj dvema milijonoma prebivalcev.

A leto 2014 je bilo dinamično tudi zaradi Donbaza, kjer je bil upor zoper kijevsko vrhuško podžgan tudi z uspešno aneksijo Krima. A regija Donbaz je mnogo trši oreh kot Krim, saj tam ni bilo etnično-ruske pač pa le rusko jezikovna večina. Hkrati je šlo za ozemlje dvakrat večje od Krima in s štirikrat več prebivalci, kjer so sicer prevladovali prebivalci z ruskim maternim jezikom, a med njimi so bili številni rusko govoreči Ukrajinci lojalni Ukrajini. Za povrh tam Rusija ni imela tako neposrednih in odprtih

geostrateških problemov, kar se je izkazalo tudi v enostranski razglasitvi neodvisnosti dveh regij, Donjecka in Luganska, ki pa ju niti Rusija ni priznala. Za Rusijo je sicer tudi to območje zelo zanimivo, vendar na drugačen način kot Krim, veliko vlogo v začetnem odporu do priključitve Donbaza Rusiji pa je bilo dejstvo, da niti s priključitvijo Donbaza Rusija ne pridobi enostavnega kopenskega dostopa do Krima.

Po bolj ali manj uspešno zaključeni inkorporaciji Krima v Rusko federacijo kot posebne regije ter še enega mesta s posebnim statusom (Sevastopolj), se je Rusija lahko bolj posvetila Donbazu. Podpirala je proruske upornike in separatiste, ter kot sopokroviteljica sodelovala pri mirovnih pogajanjih v Minsku v letih 2014 in 2015. Po doseženem premirju in razmejitveni črti, ki je s tamponskim pasom razdelila ukrajinsko in prorusko stran, si Rusija s tretjino ozemlja Donbaza ni mogla geostrateško pomagati, saj je severna polovica Luganske regije ostala pod nadzorom ukrajinskih sil. S tem se razdalja med dvema sosednjima državama (Ukrajino in Kazahstanom) v »mehkem ruskem trebuhu« ni zvečala. Gre za območje geopolitične ožine med Luganskom in strateško pomembnim Volgogradom – vrati v Azijo. Zračna razdalja med ukrajinsko in kazahstansko mejo je tam le okrog 460 kilometrov, kar je za največjo državo po površini na svetu zelo malo in je primerljivo z dolžino črnomske obale Rusije. Povrh vsega gre še za stepski svet, ki na vzhodu prehaja v polpuščavo, in ki je zato vojaško-strateško zelo izpostavljen. Poleg tega ima Rusija le preko tega mehkega trebuha dostop do strateško pomembnih regij severnega Kavkaza s številnimi manjšinami in do Kaspijskega ter Črnega in Azovskega morja. Gre za regije Rostov, Volgograd in Astrahan ter dveh posebnih okrožij Stavropol in Krasnodar. Slednji segata že v območje Kavkaza s kopico avtonomnih republik kavkaških narodov (Adigejcev, Čerkezov, Ingušev, Čečenov, Dagestancev, Karačajcev, Balkarov, Kabardincev, Osetincev in Kalmikov). K tem moramo prišteti še območja avtonomnih republik, ki niso več pod kontrolo gruzinske vlade (Abhazija, Južna Osetija), saj jih je Rusija priznala in jim nudi vojaško zaščito. Pri tem je za Rusijo bolj pomembna obmorska Abhazija, preko katere si je še za 200 kilometrov razširila *de facto* nadzor nad obalami Črnega morja in zožila gruzinski manevrski prostor ob Črnem morju (Slika 1).

Zato se postavlja realno vprašanje, kateri so bili razlogi za drugo rusko intervencijo v Ukrajini. Obe strani za vojno krivita druga drugo. Rusija trdi, da je Ukrajina zbrala 70.000 vojakov v Donbazu za obračun s samooklicanimi republikama, zato je sama ob mejo z Ukrajino razporedila 120.000 vojakov za zaščito ruske manjšine v Donbazu. Le nekaj tednov pred izbruhom vojne so mediji poročali o ugotovitvah ameriških obveščevalcev, da je Rusija izvedla obsežne premike in skoncentrirala velike vojaške sile ob meji z Ukrajino in da to verjetno pomeni vojaški napad na Ukrajino. Ker do vsebine obveščevalnih podatkov nimamo dostopa in ker njihove vrednosti ne moremo oceniti, si bomo pomagali s posrednimi metodami, ki nas bodo pripeljale do potrditve ali zavrnitve teze o vzrokih ruskega napada na Ukrajino februarja 2022. Zato so pomembne še druge okoliščine, ki nam lahko z alternativne plati razsvetlijo ozadje dogajanja. Prva taka okoliščina je zagotovo prošnja Ukrajine za sprejem v zvezo Nato. Če bi Rusija izvedla tak napad na Ukrajino po tem, ko bi se slednja včlanila v zvezo, bi tvegala

**Slika 1: Meje Ukrajine in zgodovinske regije:
Nova Rusija, Mala Rusija, Bela Rusija ter »Mehki trebuh Rusije«**
vir: predelano po: Cigale 1871

aktivacijo 5. člena pogodbe, na osnovi katerega je to vojna napoved vsem članicam zveze (Clapp, Verhelst 2022). Ta vidik je zagotovo eden ključnih, saj se je obetalo hitro članstvo Ukrajine, izpostavljenost Rusije pa s tem toliko večja. Drugi vidik, kateremu se bomo posvetili v nadaljevanju, pa je postopno upadanje števila rusko govorečih v Ukrajini, močno izseljevanje in asimilacija v novo ukrajinstvo s strani etničnih Rusov in Ukrajincev z ruskim maternim jezikom. Posebno na udaru je bil vzhodni in južni del Ukrajine, najbolj pa regija Donbaz.

3 »Ruski« eksodus iz Donbaza in upravne spremembe

Donbaz, sploh pa Donjecka regija, je najbolj urbanizirani del Ukrajine. Tik pred razpadom Sovjetske zveze je po popisu iz 1989 imel 8,169.000 prebivalcev, nato je sledilo veliko izseljevanje. Do popisa leta 2001 se je število prebivalcev zmanjšalo za 803.000 na 7,366.000 prebivalcev. Donjecka regija je v pičlem desetletju izgubila 486.000, Luganska pa 317.000 ljudi. Relativna izguba je bila večja v Luganski regiji (-12,5 odstotka), ki je po številu prebivalcev dvakrat manjša od Donjecke regije (-10,1 odstotka). Ker je Ukrajina zavračala z izvedbo popisa, rednega popisa leta 2011 ni bilo, hkrati pa je bila znana dramatično visoka emigracija iz države. Po zmagi proruskega predsednika Viktorja Janukoviča leta 2010 prav tako ni prišlo do popisa, konec njegovega

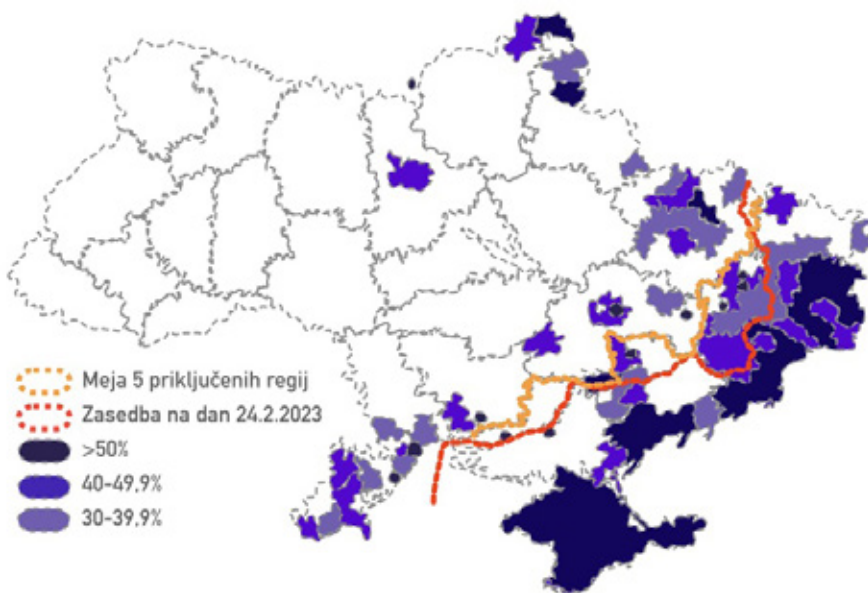
mandata pa je pomenila Majdanska revolucija in posledično prva vojna v Donbazu leta 2014. Vojna se je končala z enostransko odcepitvijo avtonomne republike Krim, ki ga je anektirala Ruska federacija in s podpisanim mirovnim sporazumom leta 2015, a so se nenehno dogajale kršitve premirja tako, da se vsebina sporazumov iz Minska (1 in 2) dejansko ni uresničevala³.

Tik pred drugo vojno, ki se je pričela februarja leta 2022, je imel Donbaz 6,162.000 prebivalcev. To je za četrtno ali 2,007.000 ljudi manj kot leta 1989. Zmanjšanje ustreza velikosti prebivalstva Slovenije. S še vedno visoko skupno gostoto prebivalstva (116 prebivalcev na km²) je v Donbazu opazna razlika med demografsko bolj ogroženim Luganskem napram Donjecku. Gostota prebivalstva je v Lugansku v 30 letih upadla s 108 na 79, medtem ko je v Donjecku z 200 upadla na 152 ljudi na kvadratni kilometer.

Upravna razdelitev Ukrajine je zapletena in se je v zadnjih desetletjih večkrat spremenila. Če pogledamo administrativne spremembe v Donbazu, ta po popisu iz leta 2001 ni bil samostojna upravna enota. Razdeljen na dve regiji (oblasti) obstaja bolj kot ekonomsko-geografski pojem. Sicer pa so se v zadnjih 20 letih upravne enote v Ukrajini precej spremenile. Največja posebnost administrativne ureditve v Ukrajini je obstoj množice mest omejenih na lastno majhno, a gosto poseljeno urbano območje. Kjer je urbanizacija močna, je tudi število teh »mestnih svetov« (*miskrada*) veliko. Naslednja posebnost je razdelitev regij (*oblasti*) na okrožja (*rajoni*). Pri tem so lahko središča teh rajonov hkrati tudi središča lastnih mestnih območij. Takšna ruralno-urbana dvojnost zlasti v Donbazu učinkuje kot nekakšna ločnica med rusko in ukrajinsko govorečimi, kjer predvsem na redkeje poseljenem podeželju Donbaza ukrajinsko govoreči prevladujejo, v močno urbaniziranih mestnih središčih pa je lokalna večinska koncentracija rusko govorečih na zelo majhnem prostoru, kar vpliva na prostorsko percepcijo razširjenosti ukrajinskega oziroma ruskega maternega jezika (Slika 2).

Na sliki 2 lahko vidimo, da so koncentracije prebivalstva z ruskim maternim jezikom najvišje na Krimu, Donbazu, Harkovu, Odesi, Sumiju, Zaporožju, Dnjepropetrovsku, Miku-lajivu in v Budžaku (Besarabija). Z mejo petih regij enostransko priključenih Rusiji lahko lažje razumemo cilje Rusije pri namerah zaščite rusko govorečih v Ukrajini, saj predstavlja nekakšen kompenzacijski pristop, ko je število oseb z ruskim maternim jezikom izven petih regij v približnem ravnovesju s številom ukrajinsko govorečih v njih. Hkrati lahko vidimo, da ciljno območje petih regij ruske sile ne nadzorujejo v celoti. Prav zato je mogoče pričakovati, da je cilj ruske »specialne vojaške operacije« doseči to mejo. Poleg tega lahko iz zemljevida tudi razberemo, da poteka ob Azovskem morju kontinuirani pas močno rusificiranega območja, ki je ruski strani, deloma tudi zaradi začetnega presenečenja ter napadov s treh strani, omogočil vzpostavitev »kopenskega mostu« s Krimom.

3 Po besedah nekdanje nemške kanclerke Angele Merkel (v imenu Nemčije sopolisnice Minškega sporazuma), ki jih je podala v intervjuju za nemški časnik Die Zeit decembra 2022 (Zeit 51/22) in jih je potrdil tudi François Hollande (podpisnik v imenu Francije), je bil sporazum že takrat zgolj kupovanje časa za Ukrajino in njeno oboroževanje za ponovno priključitev zasedenega dela Donbaza.

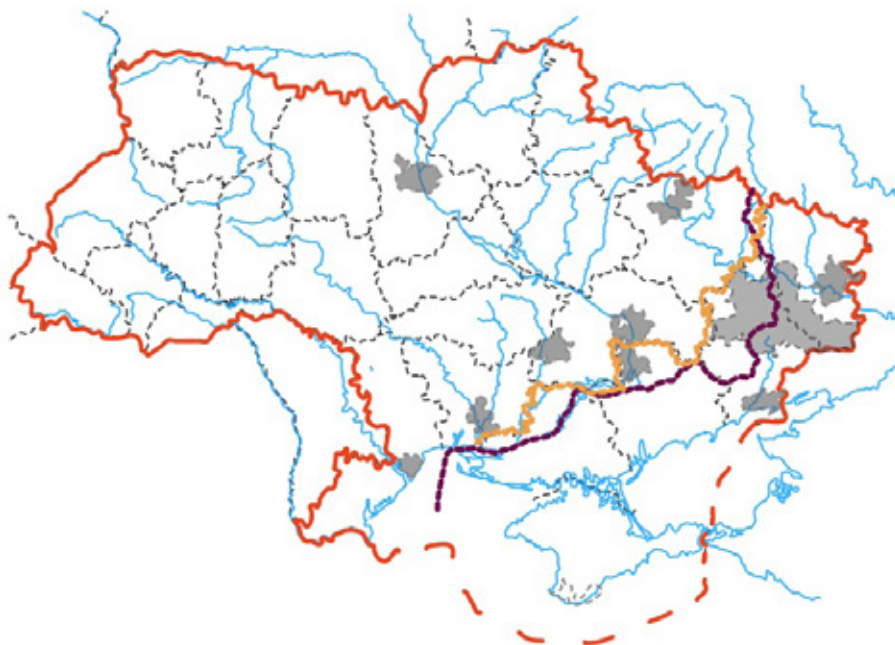

Slika 2. Območja večje koncentracije prebivalstva z ruskim maternim jezikom v Ukrajini

vir: Ukrstat 2001

Glede upravno-geografske ureditve dodajmo, da sta pred 20 leti v Donbazu imeli obe regiji po 18 rajonov, skupno torej 36. Mest je bilo skupno 88, v Donjecki regiji 51 in 37 v Luganski, od tega je bilo nacionalnega pomena 42 mest, in sicer 28:14 v korist Donjecke regije. Mestnih rajonov v okviru mest je bilo skupno 25, od tega le štirje v Luganski regiji, urbanih naselij pa je bilo 241, od tega 109 (45 odstotkov) v Luganski regiji. Ruralnih (vaških) občin je bilo dvakrat več – skupno 457, od tega 204 (45 odstotkov) v Luganski regiji. Vseh vaških naselij Donbaza je bilo 1916, od česar je na Lugansko regijo odpadlo 792 delov naselij (41 odstotkov), preostanek (59 odstotkov) pa na Donjecko regijo (vir: Ukrstat 2001).

Spremembe upravno-geografske ureditve do leta 2022 so bile velike. Predvsem so se rajoni združevali v večje rajone, nenavadna izločitev mest iz rajonov, torej od svojega zaledja, pa je ostala. Tako je bilo v Donbazu skupno le še 16 rajonov s po 8 v vsaki regiji. Mesta in mestna naselja so ostala po številu praktično enaka, le v Donjecki regiji je eno »mestno naselje« napredovalo v rang »mesto«. Izginila je delitev na nacionalno pomembna mesta. Na podeželju so se ukinile vaške občine, veliko vasi pa se je združilo, tako da se je skupno število ruralnih naselij znižalo za 1,1 odstotka. Nova razdelitev na »upravne rajone« definira po dva rajona v vsaki regiji, torej skupno štiri, ki imajo delež urbanega prebivalstva pod 60 odstotki. V Luganski regiji sta to oba severna rajona (Svatovski in Starobilski) s po 47 in 39 odstotki urbanega prebivalstva. V Donjecki regiji pa sta to oba južna rajona med Mariupoljem in Donjeckom (Kalmiuski in Volnovaški) s po 59 in 47 odstotki. Sicer pa Donbaz do zadnje vojne ostaja poleg mestnega rajona Kijev najbolj urbanizirano območje v državi (vir: Ukrstat 2022).

Slika 3: Najbolj urbanizirana območja Ukrajine z več kot 90 % mestnega prebivalstva
vir: Ukrstat 2022

4 Demografija Ukrajine – nizka rodnost in intenzivna emigracija

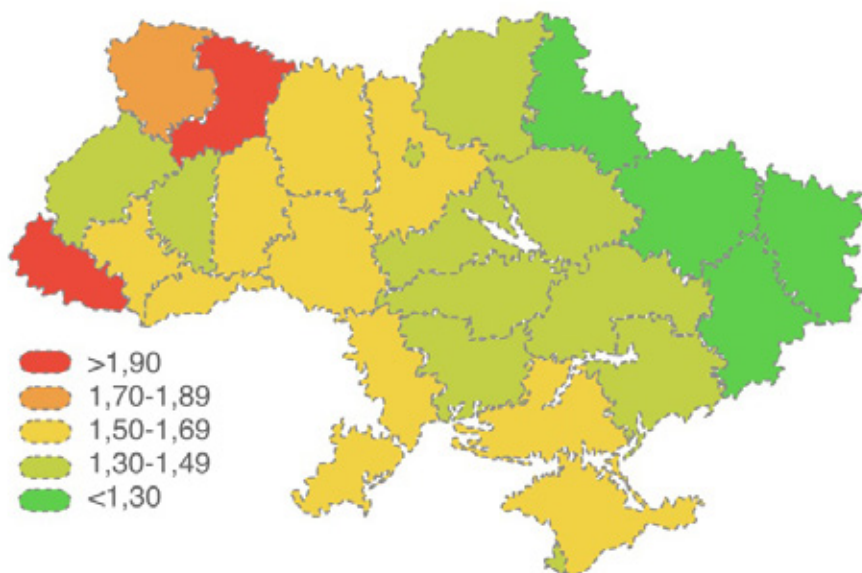
Ukrajino je od razpada Sovjetske zveze močno zaznamovalo močno izseljevanje iz države ob hkratnem znižanju rodnosti. Medtem ko je imela v času razpada Sovjetske zveze še vedno relativno visoko stopnjo celotne rodnosti (1,85 otroka na žensko v rodni dobi), je bila ta v Ukrajini že takrat najnižja med vsemi sovjetskimi republikami (Josipovič 2004, 12-13). V prvem desetletju po razglasitvi suverenosti je celotna rodnost strmoglavila na 1,2. Od nekdanjih sovjetskih republik je bila nižja le še v Latviji (1,1), od preostalih evropskih držav pa v Španiji (1,1). Obdobje padca Berlinskega zidu in železne zavese je prineslo globoke družbeno-gospodarske spremembe, ki so se preko psihološko-eksistencialnih dejavnikov neposredno odrazile na izrazitem odlaganju in opuščanju rojstev. Leta 2000 je tako celotna Evropa postala demografski depresijski lijak, saj razen Albanije in Turčije nobena država ni dosegala stopnje enostavne reprodukcije prebivalstva, kar predstavlja meja 2,1 otroka na žensko v rodni dobi (Josipovič 2004, 11-19).

Ukrajina po celotni stopnji rodnosti ostaja na repu evropskih držav tudi po letu 2000. Leta 2016 je bila celotna rodnost v Ukrajini (1,5) še vedno nizka, kar ob eni najvišjih stopenj urbanosti (70 odstotkov mestnega prebivalstva) ne preseneča. Zato pa je imela Ukrajina z 71 leti eno najkrajših pričakovanih trajanj življenja v Evropi, s tem pričakovano nižji delež starejših od 65 let (16 odstotkov), zato pa navidezno ugodnejši indeks starosti. Ukrajina je v vrhu držav po upadu števila prebivalcev v obdobju 1990–2016 z letno povprečno izgubo 0,5 odstotka skupnega števila prebivalcev. Ob nizki nataliteti (10

rojenih na 1000 prebivalcev) k temu največ prispevata izseljevanje in visoka mortaliteta (15 umrlih na 1000 prebivalcev).

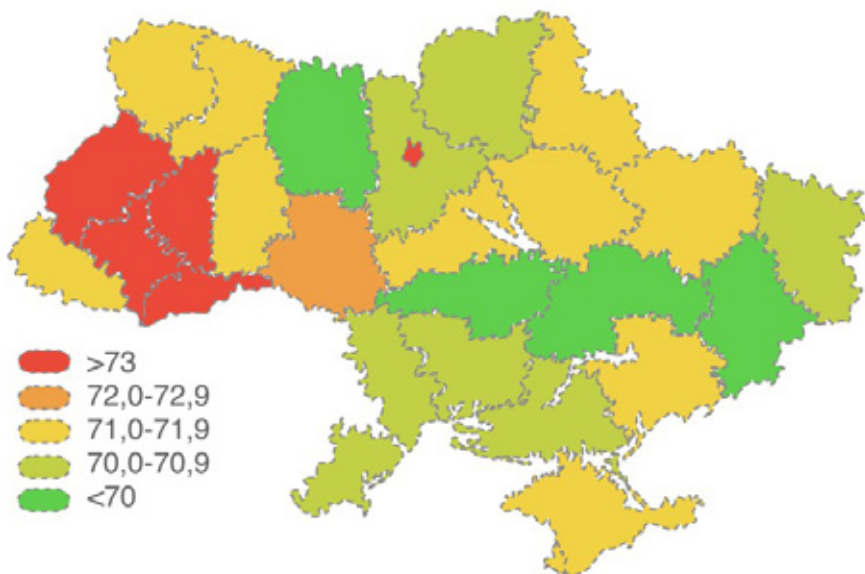
Negativna sta tako skupni kot naravni prirastek. Samo razlika med številom rojenih in številom umrlih v Ukrajini na letni ravni predstavlja izgubo več kot 200.000 ljudi. Tudi smrtnosti dojenčkov in otrok sta visoki. Na 1000 živorojenih jih kar 8 umre tekom prvega leta starosti. V Sloveniji v povprečju umre le dva – torej štirikrat manj. Enako visoka je tudi smrtnost otrok – v starosti od 1–5 let jih na 1000 umre kar 9 (v Sloveniji npr. le dva). To kaže na slabše socialno-demografske razmere, ki so npr. v Moldaviji še slabše (16 umrlih otrok do dopolnjenega 5. leta starosti), v Ruski federaciji pa le malo ugodnejše (8 umrlih otrok). Tudi razmere v drugih postsovjetskih državah so slabše kot v zahodni ali srednje-vzhodni Evropi (Fischer Weltalmanach 2019). Vsi ti podatki kažejo na upravičenost van de Kaajeve (1987) razvrstitve držav nekdanje Sovjetske zveze v 4. sekvenco druge demografske tranzicije v Evropi (Josipovič 2004, 11, 14).

Da bi razumeli spremljajočo vlogo demografskih dejavnikov pri genezi konflikta v Ukrajini, se bomo ustavili pri dveh sinteznih demografskih kazalnikih, in sicer celotni stopnji rodnosti in pričakovanem trajanju življenja ter kazalniku negotovosti, in sicer stopnji samomorilnosti, ter jih primerjali po ukrajinskih regijah.

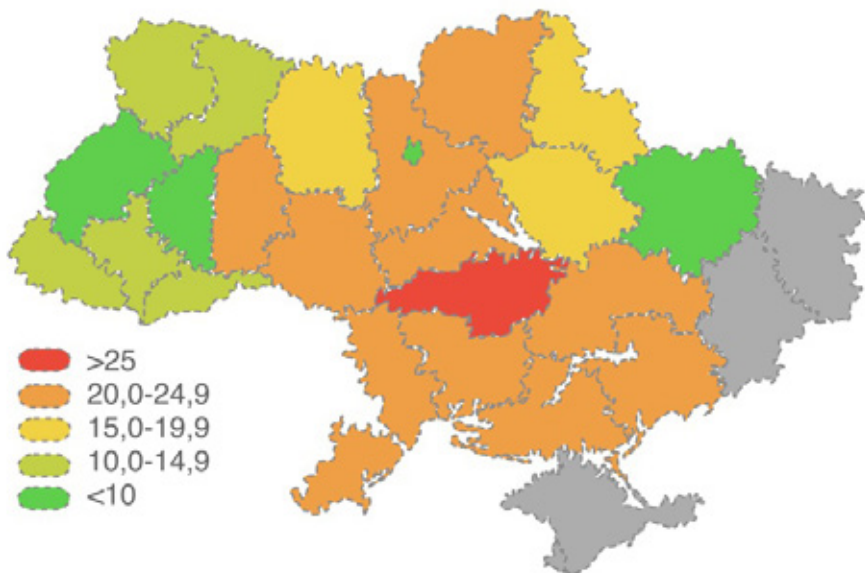
Slika 4: Celotna rodnost v Ukrajini leta 2017

vir: Ukrstat 2022

Slika 5: Pričakovana življenjska doba v Ukrajini leta 2017

vir: Ukrstat 2022

Slika 6: Stopnja samomorilnosti v Ukrajini leta 2017 na 100.000 prebivalcev

vir: Ukrstat 2022

Kot je razvidno iz slik 4–6, so v splošnem izbrani demografski kazalniki za vzhodni del Ukrajine manj ugodni kot za zahodni ali osrednji del. Rodnost merjena s kazalnikom celotne rodnosti (povprečno letno število rojenih otrok na žensko v rodni dobi) kaže izrazito nižje vrednosti na vzhodu države, kjer izstopa prav Donbaz s še dvema vzhodnima regijama ob ruski meji (Harkov in Sumi). Tamkajšnja celotna rodnost po zadnjih zbranih podatkih za leto 2017 ne dosega niti 1,3 otroka na žensko (vir: Ukrstat 2022). Po drugi strani imajo zahodne regije rodnost blizu samoobnovitvenega nivoja (2,1 otroka na žensko), zlasti regiji Zakarpatje in Rivne (nad 1,9 otroka na žensko). Sicer pa je rodnost v Ukrajini na splošno nizka in se podobno kot v Sloveniji vrti okrog 1,5 otroka na žensko (Ukrstat 2022).

Pričakovana življenjska doba je izrazito višja na zahodu Ukrajine, kjer presega 73 let, medtem ko je na vzhodu okrog 70 let, najnižja pa prav v regiji Donjeck z 69 leti povprečne pričakovane dolžine življenja (Ukrstat 2022). Pričakovana življenjska doba je sintezni kazalnik, ki zaobjema več posamičnih kazalnikov in njihovih sprememb v zadnjem obdobju, pri čemer je še posebej pomemben kazalnik starostno-specifičnih stopenj smrtnosti. Nanj močno vpliva denimo morbiditeta. To je umrljivost, ki izvira iz nepričakovanih primerov smrti, kot so nesreče ali samomori. Samomori so hkrati tudi dober pokazatelj družbenih razmer, razvojnih perspektiv ter psihološke obremenitve prebivalstva. Zemljevid 6 prikazuje zadnje razpoložljive podatke o samomorilnosti v Ukrajini za leto 2017. Zaradi vojnih razmer v Donbazu in aneksije Krima podatki za te tri regije niso na voljo. Zato pa so podatki za ostale regije zelo samoizpovedni. Po samomorilnosti prednjači regija Kropivnicki (nekdanji Kirovograd), ki letno dosega več kot 25 samomorov na 100.000 prebivalcev – Slovenija denimo dosega povprečje okrog 400 samomorov letno oziroma 19 samomorov na 100.000 prebivalcev. Tudi sicer so regije osrednje Ukrajine nadpovprečne po stopnji samomorilnosti (več kot 20 samomorov na 100.000). Nekoliko preseneča nizka samomorilnost v regiji Harkov, pričakovano nizka pa je na zahodu Ukrajine, kjer ne dosega niti 10 samomorov na 100.000 prebivalcev (Ukrstat 2022).

5 Geopolitični in vojaški cilji ob prvi in drugi obletnici vojne

5.1. Kaj je cilj ruske in kaj ukrajinske strani?

Trenutno obstajata dva narativa:

1. Ukrajinski: z Rusijo se lahko pogajamo le o razmerju med obema državama in (morda) o potencialnem članstvu v Natu in EU; ter (morda) o statusu rusko govoré tretjine ukrajinskega prebivalstva. Predhodna zahteva Ukrajine je, da se Rusija umakne iz zasedenih predelov.
2. Ruski: z Ukrajinci smo se želeli pogovarjati, a so od parafriranega osnutka sporazuma iz Carigrada marca 2022 po zagotovilih zahodnih zaveznikov o vojaški pomoči odstopili; Rusija je pripravljena na pogajanja, a jih Ukrajina zavrača. Sprememba jeseni 2023: Rusija se s trenutnim vodstvom Ukrajine ni pripravljena več pogajati, temveč nadaljuje s programom specialne vojaške operacije (demilitarizacija in denacifikacija Ukrajine).

To pomeni: z Ukrajino se ne bomo pogovarjali, dokler ne dosežemo strateških ciljev: osvoboditi celotnega Donbaza in zaščititi rusko govorečih v Ukrajini.

To nadalje pomeni: »osvoboditev« izpod ukrajinske vojske celotnega Donbaza (Lugansk, Donjeck) ter še Hersona in Zaporožske regije, ki so enostransko formalno priključene k Rusiji in jih Rusija od oktobra 2022 obravnava kot svoj državni teritorij. Ali ta pozicija (legalno) Rusiji omogoča prekranje administrativnih meja regij? Verjetno da – in to je predmet pogajanj. Npr. Hersonsko in Zaporožsko regijo na desnem bregu Dnjepra prepusti Ukrajini, priključi pa hkrati še ozemlje vzhodno od Oskola v Harkovski regiji.

5.2. Ali se lahko Rusija na tej točki ustavi?

Vkolikor Rusija ne bo dosegla prekinitev ukrajinskega obstreljevanja ruskega ozemlja na območju Kurska in Belgoroda, obstaja verjetnost, da bo po končani operaciji »Donbaz« nastopila operacija »zaščitni tampon«, s katero bo Rusija sprožila ofenzivo na območju ukrajinskih obmejnih regij Harkov, Sumi in Černihiv. Vkolikor Rusija zasede celotno regijo Harkov, obstaja nevarnost, da bo želela priključiti še milijonski Dnipro (Dnjepropetrovsk) ter tričetrtil milijonsko Zaporožje do reke Dnjeper (na njenem 120 kilometrskem toku v smeri S-J) in s tem priključiti še okrožje Pavlograd za skrajšanje administrativne meje. Meja bi se tako »poravnala« z zahodno mejo harkovske regije.

5.3. Problem Odese in ukrajinskega izhoda na Črno morje ter vprašanje Pridnjestrja

Za sedaj izgleda, da se je Rusija teritorialno zadovoljila z ukrajinskim ozemljem vzhodno od spodnjega Dnjepra. Tudi v samem mestu Herson ni imela ruske večine, temveč le večino rusko govorečih, za razliko od Mariupolja, Melitopolja, Berdjanska, Dnipra, Zaporožja, Mikulajiva in Odese. Predvsem pa Rusija vse do jeseni 2023 ni imela dovolj usposobljenega vojaštva, da bi dosegla Odeso preko utrjenega Mikulajiva in tako vzpostavila teritorialni most do Pridnjestrja, ki je pod rusko kontrolo in kjer je po poročanju ruskega MORF za »eno leto« municije ob le 5-7 tisoč ruskih vojakih. MORF še poroča, da so prišli do obveščevalnih podatkov, po katerih naj bi Ukrajina vstopila v Pridnjestrje z območja Moldavije in Ukrajine ter zasedla skladišča sovjetske municije in orožja. Zanimivo je, da rusko in ukrajinsko prebivalstvo Pridnjestrja medsebojno sodeluje še iz časov odpora Moldavcem, saj niso želeli ostati v moldavski samostojni državi, danes pa sta Ukrajina in Moldavija zaveznici, zato ni mogoča niti priključitev Pridnjestrja Ukrajini. Rusija bi lahko preprečila ukrajinsko-moldavsko akcijo v Pridnjestrju le z vojaško intervencijo. Slednjo lahko izvede:

1. Preko Hersona, Mikulajiva in Odese, kar se zdi povsem nerealno, saj se je ruska vojska umaknila na levi (vzhodni) breg Dnjepra;
2. Obstaja sicer možnost, da bi Rusija pustila Odesi izhod na morje, ter forsirala Akkerman (Bilhorod-Dnistrskij) in pokrajino Budžak, ter si tako zagotovila alternativni dostop do Pridnjestrjske enklave.
3. Tretja možnost je preko Kačjega otoka v bližini izlivnega mejnega kraka reke Donave (Sulina) in invazije na območje Bolgrada ter Akkermana (Bilhorod-Dnistrskij),

kjer je etnično pestra struktura (Bolgari, Gagauzi, Rusi, Ukrajinci, Lipoveni, Romuni, Judje) z večino proruskoo orientiranih prebivalcev. Vendar je tudi ta »akcija« težko izvedljiva, saj bi ruske sile potrebovale podporo zračnega mostu s Krima ter oskrbno funkcijo za pristajanje ladij na skalnatem Kačjem otoku (Zmijnji otrov). Obala Bužjaka (Budžaka) – južni del Besarabije – je limanskega tipa z globoko položenimi lagunskimi zalivi, ki segajo vse do moldavske meje. Limanski tip obale nudi zelo slabe možnosti za pristajanje in sidranje ladij (plitvo, peščeno, se stalno zasipava z muljem). Vendar: Ukrajina je s slovensko pomočjo napotila ladjo z žitom iz Črnomořska južno od Odese v Afriko s 30.000 tonami žita (za Kenijo 25.000 in za Etiopijo 5.000 ton žita) še pred pomorsko blokado Odese (vir: STA 19.2.2023). Februarja 2023 so ruske sile razstrelile edini most v Budžak, ki povezuje Ukrajino z Dobrudžo v Romuniji, tako da mora sedaj Ukrajina komunicirati z regijo Budžak preko enklave Palanka v Moldovi. Kot pristanišče za izkrcanje bi lahko ruska stran uporabila Bilhorod Dnistrskij (nekdanji Akkerman), ki pa je v dosegu artilerije iz Odese, pa tudi ukrajinska stran bi takemu podvigu prizadejala hude izgube v živi sili in tehniki. Zavzetje Budžaka s forsiranjem ob podpori zračnega mostu je zato zelo zahtevno, če ne celo neizvedljivo brez kopenske povezave za rusko stran.

6 Zaključek: Izgledi Ukrajine v prihodnosti – vojaško in demografsko opustošenje države

Ukrajina je kompleksna država. Njene meje se v zelo majhnem deležu naslanjajo na kakršnekoli zgodovinske razmejitve. Oblikovanje ukrajinskih meja je v pretežni meri sledilo specifičnemu pristopu k urejanju narodnega vprašanja v Sovjetski zvezi, ki ga je utemeljil Lenin. Ključno merilo je bilo dialektološko načelo razdelitve med glavnimi »ruskimi« govori, opredeljenimi kot velikoruski, maloruski (ukrajinski), beloruski ter rusinski. Tak pristop »naravnega prava« je imel svoje paralele tudi v etničnem opredeljevanju Slovencev. Vendar s to razliko, da se je napram Hrvatoma kljub temu uporabilo načelo zgodovinske, oziroma imperialne razmejitve in ne etnične meje. V primeru razmejitve med velikoruskim in maloruskim pa je meja skoraj v celoti sledila dialektalno-jezikovnim razmerjem iz časa okoli leta 1900. Lahko bi rekli, da je bil tak pristop »pravičnejši«, kajti v nasprotnem bi razmejitve po zgodovinskih mejah potekale po nekdanji rusko-turški meji na spodnjem Dnjepru, ali pa po Bugu, Dnjestru, ali Prutu napram Romuniji, na zahodu pa po nekdanji avstro-ogrski meji Galicije in Bukovine. Oblikovanje meja Ukrajine po leninističnem načelu je pomenilo tudi absorpiranje prevlade nacionalno zavednejšega ukrajinsko-rusinskega prebivalstva na zahodu in precej rusificiranega osrednjega in zlasti vzhodnega dela Ukrajine. Priključitev obsežnih, do II. svetovne vojne poljskih predelov z močnim nacionalističnim gibanjem pod vodstvom Stepana Bandere Sovjetski zvezi je bilo leta 1956 ponovno balansirano s priključitvijo izrazito ruskega Krima Ukrajini.

V stoletnem obstoju Ukrajine, sprva kot za kratek čas neodvisne nato pa kot sovjetske republike, so se njene meje mnogokrat spremenile. Prva formacija samostojne republike sega v leto 1918, ki pa je bila skupaj z Rutenijo/Galicijo leta 1922 prostovoljno vključena v Sovjetsko zvezo. Odtlej se je meja Ukrajine spremenila še leta 1939, po tem pa je ostala

enaka do zatrtja Banderinega upora in priključitve Krima leta 1956 v času vladavine Hruščova. Nato do razpada Sovjetske zveze leta 1990 in mednarodnega priznanja neodvisnosti 1991 zunanjih mejnih sprememb ni bilo več.

V času Sovjetske zveze so se zvrstili številni, za demografijo in etnično strukturo pomembni dogodki. Najprej zlasti gladomor (*holodomor*) in postopna industrializacija ter urbanizacija in z njima povezano priseljevanje še posebej Rusov iz notranjosti Rusije. Priselitve so se vršile v večja mesta in zlasti v vzhodni in južni del Ukrajine. Obsežna jezikovna rusifikacija je povzročila, da je bila ukrajinsščina postopno izrinjena na podeželje. Ob masovni urbanizaciji Donbaza pa se je demografsko težišče povsem usmerilo v veliko konurbacijo med Slavjanskom, Severodoneckom, Luganskom in Donjeckom. Utrjevanje edinosti med Rusi in Ukrajinci je prineslo tretjinski delež heteroetničnih porok, kjer je po pravilu ruščina izpodrivala ukrajinsščino. Poleg tega se je izoblikoval še specifičen, regionalno različno razširjen sociolekt »suržik«, ki so se ga posluževali zlasti nekdanji govorci ukrajinsščine, in se z njim postopno zbliževali z ruščino. Med etničnimi Ukrajinci zlasti na vzhodu Ukrajine prevladujejo Ukrajinci z ruskim maternim jezikom, kar pomeni predvsem dvoje: po eni strani gre za rusificirano prebivalstvo, ki še ohranja etnično ukrajinskost, po drugi pa za etnične Ruse živeče v Ukrajini in v skladu s tem regionalno opredeljene, kot živeče »v krajini« (*U krajini*). Rusko-ukrajinska dihotomija se je po osamosvojitvi Ukrajine stopnjevala do mere, ko so se volilci na predsedniških volitvah obnašali v skladu s proukrajinsko oziroma prorusko držo. Zato so bili izidi vselej zelo tesni, država pa volilno razklana. Ukrajinski vzhod in jug (ter občasno Zakarpatje z Rusini in znatno madžarsko manjšino) je do leta 2014 in aneksije Krima ter vojne v Donbazu po pravilu volil proruske kandidate.

Ukrajina je bila od prvega modernega popisa leta 1913 relativno gosto poseljena dežela z izjemnim kmetijskim potencialom v coni černozejstva. V današnjih mejah je imela že takrat 35,2 milijona prebivalcev. Do leta 1939 je prebivalstveno kljub gladomoru narasla na 40,5 milijona prebivalcev v današnjih mejah. Druga svetovna vojna je podobno kot prva pobrala strahovit krvni davek in prebivalstvo Ukrajine, ki je že bilo v njenih sedanjih mednarodno pravno priznanih mejah, je do leta 1959 naraslo komaj na 41,9 milijona prebivalcev. V šestdesetih letih do leta 1970 sledi najhitrejša rast vsled industrializacije, deagrarizacije in urbanizacije. Ukrajina pridobi 5,2 milijona prebivalcev in ima skupno že 47,1 milijona ljudi. To obdobje označuje relativno visoka rodnost (nad 2 otroka na žensko v rodni dobi), efekt momenta prebivalstva in vrhunec priseljevanja v Ukrajino iz drugih sovjetskih republik. Sedemdeseta leta kažejo znake prebivalstvenega umirjanja (1979: 49,8 milijonov prebivalcev) in pričetek povratnih migracij v Rusijo. V osemdesetih letih se trend selitev v Rusijo še nekoliko poveča, skupno prebivalstvo Ukrajine pa naraste na najvišje število (1989: 51,7 milijonov prebivalcev). Tik pred razpadom število Rusov doseže vrhunec s skoraj 12 milijoni ali eno četrtino. Sledi razpad ter novo izseljevanje, tokrat podprto z znižano rodnostjo in povišano smrtnostjo. Do leta 2001 se prebivalstvo Ukrajine skrči za 3,5 milijone na 48,2 milijona ljudi, upade zlasti število Rusov, ki se izselijo ali pa postopno prehajajo v ukrajinsko etnično opredelitev.

Prav upadanje ruske etnične in jezikovne opredelitve v Rusiji je bilo dodaten prožilec stopnjevanja ukrajinsko-ruskega konflikta in ob geostrateških dejavnikih glavni katalizator vojne. Da bi to lahko razumeli, smo morali opraviti preračune na zamišljeno območje, ki si ga je Rusija enostransko priključila. Gre za pet regij (Krim, Lugansk, Donjeck, Zaporožje in Herson), ki so imele leta 2001 skupno 12,9 milijona prebivalcev, med katerimi je bilo 57 % oseb ali 7,3 milijona ljudi z ruščino kot maternim jezikom. Ruščino kot materinščino je poleg tega navedlo še 5,8 milijona ljudi v takoimenovani sekundarni coni ruščine, ki jo predstavljajo štiri regije (Harkov, Dnjepropetrovsk, Mikulajiv in Odesa) s skupno 10,2 milijonoma prebivalcev. V celotnem preostanku Ukrajine zunaj navedenih devetih regij je bilo oseb z ruskim maternim jezikom še 1,4 milijona. Če primerjamo območje, ki ga je Rusija enostransko priključila, ugotovimo, da je neruskega prebivalstva približno toliko, kolikor je rusko govorečega prebivalstva v preostanku Ukrajine. To lahko pomeni, da je ruska stran imela v vidu etnično ravnotežje ali pa načrt takoimenovane »humane izmenjave ljudi«, s katero bi nadomestili prebivalstvo, ki bi se preselilo v notranjost Ukrajine. Delno temu pritrjuje tudi struktura ukrajinskih beguncev po državah, saj jih je v letu 2022 od približno 8 milijonov kar 3 milijone našlo zatočišče v Rusiji (vir: UNHCR 2022). Ob še vsaj toliko notranje razseljenih je opustošenost vzhodnih in južnih predelov Ukrajine tragična. Z gotovostjo lahko sklenemo, da je danes od posledic vojne in prisilnih selitev prebivalstvo Ukrajine skrčeno na obseg izpred prve svetovne vojne (okrog 36 milijonov). Leta 2011 niso opravili rednega popisa, zato so podatki pomanjkljivi in manj zanesljivi. Ne glede na to pa lahko upoštevamo uradne ocene, ki so bile izdelane tik pred izbruhom zadnje vojne (1.1.2022), ko so ocenili skupno ukrajinsko prebivalstvo na 44 milijonov ljudi.

Tudi neizvedba zadnjega rednega popisa iz leta 2011 tako pod prozahodnim kot pod proruskim predsednikom države kaže, da sta se obe strani bali potencialnih slabih rezultatov za to ali ono opcijo. Zato lahko tudi neizvedbo popisa s strani proruskega predsednika Janukoviča lahko štejemo kot potrditev teze, da je bil ruski napad na Ukrajino tudi posledica bojazni, da bi se rusko prebivalstvo preveč skrčilo in da invazija ne bi mogla računati na dovolj široko podporo lokalnega prebivalstva v proruskih regijah. V delu Ukrajine, ki je pod rusko okupacijo, nahajamo tudi številne manjšine Bolgarov, Grkov, Moldavcev, Albancev, Tatarov, Gagauzov, Karaimov in drugih, katerih število ni nezamisljivo in ki so prav tako široko navajale ruščino kot materni jezik svojih pripadnikov.

Zaključimo lahko, da je vsaka vojna iracionalno nepredvidljiva, zato se stvari dejansko odvijajo zelo drugače, kakor pa so bile morda zamišljene ali načrtovane s strani tistih, ki so jih sprožili. Posledice so vselej katastrofalne, kar izjemno opiše nekdanji vojni dopisnik iz Jugoslavije, Iraka in drugih vojnih prizorišč, Chris Hedges:

»Zgodaj sem se naučil, da vojna tvori lastno kulturo. Hitenje v bitko je mogočna in pogosto smrtonosna odvisnost, zakaj vojna je droga, ki sem jo zaužival več let. Poganjajo jo mitopisci – zgodovinarji, vojni dopisniki, filmski oblikovalci, romanopisci in država – vsi, ki so prevzeti z lastnostmi, ki jih vojna pogosto ima: razvnetost, eksotika, moč, zmožnost, da se dvigne nad naše majhne posta-

je v življenju, v bizarni in fantastični univerzum groteskne in temačne lepote. Dominira v kulturi, izkrivlja spomin, skvari jezik in okuži vse okoli sebe, celo humor, ki postane prežet s kiselkasto perverzijo madežev krvi in smrti. Temeljna vprašanja o pomenu ali brezpomenskosti našega mesta na planetu se razgaljajo, ko gledamo, kako tisti, ki nas obdajajo, potonejo v najnižje globine. Vojna izpostavlja našo sposobnost za zlo, ki preži nedaleč pod površjem v nas vseh. In zato je o mnogih vojnah tako težko razpravljati, ko se enkrat končajo.» (Chris Hedges 2002, 11).

Viri in literatura

- Cigale, M. (1871). Rusija. V: Atlant 2005, (ur. Orožen Adamič idr.). Založba ZRC, Ljubljana.
- Clapp, S. & Verhelst, A. (2022). A comparative analysis of Article 5 Washington Treaty (NATO) and Article 42(7) TEU (EU) - December 2022. European Parliamentary Research Service. Strasbourg.
- Roberts, G. (2023). Why Putin Went to War? Interview with Historian Geoffrey Roberts by Flemming Rose, Editor-in-chief of Frihedsbrevet. <https://frihedsbrevet.dk/historiker-derfor-gik-putin-i-krig> (8.1.2024)
- Hedges, C. (2002). War Is a Force That Gives Us Meaning. Public Affairs, Perseus Books Group, Cambridge.
- Hedges, C. (2022). The Greatest Evil is War. Seven Stories Press, New York.
- Hersch, S. (2023). How America Took Out the Nord Stream Pipeline. <https://seymourhersh.substack.com/p/how-america-took-out-the-nord-stream> (28.2.2023)
- Josipovič, D. (2004). Geografski dejavniki rodnosti v Sloveniji. Založba ZRC, Ljubljana.
- Kaa, D. van de (1987). The Second Demographic Transition in Europe. Population Bulletin, 1–49.
- STA 19.2.2023. <https://www.dnevnik.si/1043007375/slovenija/s-pomocjo-slovenije-v-afriko-ladja-z-ukrajinskim-zitom> (6.3.2023)
- Ukrstat 2001. Ukrajinska državna statistika. Kijev
- Ukrstat 2022. Ukrajinska državna statistika. Kijev.
- UNHCR 2022. Ukraine report. UN, New York.
- Zeit 2022. Angela Merkel und Russland. 22. december 2022. <https://www.zeit.de/2022/53/angela-merkel-russland-krig-wladimir-putin> (29.12.2023)

Policijsko delo v skupnosti na območju Policijske uprave Murska Sobota – z roko v roki za varen vsakdan

Sprejeto

19. 1. 2024

Izdano

22. 11. 2024

KATJA EMAN, DAMIR IVANČIČ IN DEJAN BAGARI

Katja Eman, Univerza v Mariboru, Fakulteta za varnostne vede, Ljubljana, Slovenija,

e-pošta: katja.eman@fvv.uni-mb.si

Damir Ivančič, Policijska uprava Murska Sobota, Murska Sobota, Slovenija,

e-pošta: damir.ivancic@policija.si

Dejan Bagari, Policijska uprava Murska Sobota, Murska Sobota, Slovenija,

e-pošta: dejan.bagari@policija.si

DOPISNI AVTOR

katja.eman@fvv.uni-mb.si

Ključne besede:

policijsko delo v skupnosti,

varnost,

ruralno okolje,

urbano okolje,

Policijska uprava Murska

Sobota

Povzetek Policijsko delo v skupnosti predstavlja enega izmed novejših (nikakor pa ne več tako zelo novih) načinov zagotavljanja varnosti. Namen prispevka je predstaviti rezultate raziskave na območju Policijske uprave Murska Sobota, kjer smo izvedli intervjuje z vodji policijskih okolišev v ruralnih in urbanih predelih Pomurja. Dobljeni rezultati potrjujejo predhodne ugotovitve, da v urbanih območjih približno dve tretjini prebivalcev ne pozna vodje policijskega okoliša in je zato tudi medsebojno sodelovanje med prebivalci in policijo slabše kot na podeželju. V zaključku razpravljamo o možnostih za izboljšavo ugotovljenega stanja v Pomurju.

<https://doi.org/11.18690/po.11.20.77-90.2024>

Besedilo © Josipovič, 2024

1 Uvod

Urbanizacija predstavlja enega glavnih fenomenov 21. stoletja, saj v mestih v tem trenutku živi več kot polovica svetovnega prebivalstva. Stanje v Sloveniji je nekoliko drugačno, saj sta namesto t. i. hitre urbanizacije zanjo značilna suburbanizacija in primerjalno majhen delež prebivalcev, ki živi v mestih. Delež mestnega prebivalstva že od osemdesetih let prejšnjega stoletja ni presegel 50 % (Vlada Republike Slovenije, 2021). Glede tega Nurse (2013) opozarja na dvojno dogajanje pri selitvah iz ruralnih v urbana okolja ter obratno. Tehnologija na kmetijah je že zmanjšala potrebo po kmetijskih delavcih, saj so orodja, stroji in kmetijske storitve nadomestile »delovno silo« – kmete. S tega vidika lahko predvidevamo odseljevanje prebivalcev iz podeželja v mesta, kjer so višje plače, dostopnejša delovna mesta (razvoj znanosti in tehnologije), urejena infrastruktura in središča zdravstvenih, šolskih, kulturnih, športnih in drugih socialnih ustanov. Po drugi strani pa so v urbanih okoljih življenjski standardi (najemnina, hrana in javna prometna infrastruktura) višji, kar poleg drugih dejavnikov (kriminaliteta, gosta poseljenost in zapuščene zgradbe), spodbuja ljudi k odseljevanju iz mest na podeželje. Eurostatova (2018) tipologija urbano-podeželsko potrjuje nizko stopnjo urbanizacije v Sloveniji v primerjavi z drugimi državami EU. Večina slovenskega prebivalstva (44 %) živi v redko poseljenih (ruralnih) območjih. Druga največja skupina so tisti, ki živijo v (primestnih) območjih s srednjo gostoto (35,5 %). Le 19,5 % ljudi pa živi v gosto poseljenih (urbanih) območjih. Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj (OECD) celotno Slovenijo uvršča med podeželska območja, statistične regije pa v pretežno podeželske regije in zmerno podeželske regije. K pretežno podeželskim regijam spadajo pomurska, podravska, koroška, spodnjeposavska, notranjo-kraška, goriška in jugovzhodna Slovenija, ki pokrivajo 11 889 km² oz. 58,65 % ozemlja (Statistični urad RS, 2022).

Pomurje je pokrajina, ki velja za najbolj kmetijsko regijo v Sloveniji, kar ji omogočajo njene geografske značilnosti, predvsem nižinska razprostranost, lega ob reki Muri in ugodna subpanonska klima. V zadnjem desetletju se kriminološko preučevanje (t. i. ruralna kriminologija) usmerjeno obrača od urbanega v ruralno okolje in opozarja na posebnosti življenja na podeželju tudi z vidika varnosti, kriminalitete in policijskega dela. Pomurje leži na severovzhodnem delu Slovenije in meji na severu z Avstrijo, na vzhodu z Madžarsko in na jugu s Hrvaško. Sodi med turistično privlačnejše regije v Sloveniji, saj letno tu prenoči več kot 900.000 turistov, kar predstavlja 9,0 % vseh, ki obiščejo Slovenijo. Policijska uprava (PU MS) Murska Sobota varuje 64 km notranje meje z Avstrijo in 102 km notranje meje z Madžarsko ter 61 kilometrov meje s Hrvaško. Območje PU Murska Sobota meri 1.337 km² ali 6,6 % celotnega ozemlja Slovenije. Na tem območju v 27 občinah prebiva 114.540 prebivalcev (5,4 % celotnega prebivalstva Slovenije) in deluje 8.801 poslovnih subjektov (4,1 % vseh poslovnih subjektov v Sloveniji) (SURS, 2023). Teritorialno je območje razdeljeno na 346 naselij, ki so upravno organizirana v 27 občinah, od katerih ima Murska Sobota status mestne občine. Na lokalni ravni v okviru PU Murska Sobota deluje 5 območnih in 3 področne policijske postaje (PP). Sedeži območnih PP so v Murski Soboti, Lendavi, Gornji Radgoni, Ljutomeru in Gornjih Petrovcih.

Poleg zgoraj omenjenih posledic urbanizacije, je le-ta privedla tudi do razlik v družbenih interakcijah in naravi kriminalitete v urbanem in ruralnem okolju. Raziskave Barclaya, Scotta in Donnermeyerja (2016), Adamsa in Serpe (2000), Glaeserja in Sacerdote (1999), Buneia, Rona in Chessa (2014), Harknessa (2017), Sacca, Johnsa in Arnolda (1993) so pokazale, da je stopnja kriminalitete v urbanih okoljih precej večja kot v ruralnih okoljih. Vzroki za višjo stopnjo kriminalitete v urbanih okoljih izhajajo iz posebnih družbenih procesov, družbenih struktur in oslabiljenega družbenega nadzorstva (Sacco, Johnson in Arnold, 1993). Posledično se prebivalci teh skupnosti počutijo manj varne, so manj zaupljivi in imajo bolj negativni pogled na skupnost, v kateri živijo. Na drugi strani je za prebivalce ruralnih okolij značilna višja stopnja socialne kohezije, neformalnega nadzorstva in bolj urejena okolica (Bunei, Rono in Chessa, 2014; Harkness, 2017). Glavne razlike med prebivalci urbanih in ruralnih skupnosti so vidne v: 1) medsebojnih stikih (pogostost in zaupanje), 2) deljenju skupnih interesov, 3) občutku pripadnosti in 4) poznavanju ostalih prebivalcev (Wirth, 1938). Hkrati so v urbanih okoljih izrazitejši težave povezane z brezposelnostjo, stanovanjsko problematiko, kriminaliteto in kulturnimi trenji (Rebernik, 2008). Številne razlike med urbani in ruralnimi skupnostmi se odražajo tudi v kriminološkem raziskovanju in se nedvomno lahko odražajo tudi v razlikah pri policijskem delu v lokalni skupnosti.

Policijsko delo v skupnosti (PDS) predstavlja enega izmed novejših (nikakor pa ne več tako zelo novih) načinov zagotavljanja varnosti. Pri njem izstopa poudarek na sodelovanju med državljani in policijo, skupno identificiranje varnostnih problemov in njihovo reševanje. Pri delu v ruralnih okoljih, se policija sooča s posameznimi izzivi in težavami, kot so geografska oddaljenost med kraji/osebami in težja dostopnost območja. Navedeno vpliva na pravočasnost obravnave prijavljenih dogodkov, daljši odzivni čas, pomanjkanje finančnih virov in kvalificiranega kadra ter pomanjkanje in ustreznost okolju prilagojenih preventivnih programov. Donnermeyer in Dekeseredy (2013) opozarjata, da je glavna razlika med subjekti zagotavljanja varnosti v urbanih in ruralnih okoljih ta, da se slednji z varnostnimi izzivi soočajo z veliko manj resursov in institutov pomoči, ker so partnerske povezave slabo organizirane, prebivalci pa so pogosto nepripravljeni sodelovati s formalnimi institucijami družbenega nadzorstva. Mawby (2011) ter Yarwood in Wooff (2016) rešitev problema nezaupanja v sistem formalnega družbenega nadzorstva na podeželju vidita v prostovoljnih skupinah, kot so prostovoljni gasilci, kulturna in turistična društva in alternativnih oblikah pomoči kot so nevladne organizacije, ki pa so na teh območjih redko prisotne. Nedorog tega se je izkazalo, da se policijska dejavnost razlikuje glede na geografske kriterije, natančneje urbanizacijo okolja, saj je delo policistov v urbanih mestih velikokrat zelo ozko specializirano v primerjavi z ruralnim podeželjem. Zato nas je zanimalo, ali je tudi na območju Pomurja PDS lažje izvajati na podeželju, kjer se ljudje med seboj poznajo in je stopnja socialne kohezije velika, kot pa v mestih, kjer je poleg velikega števila prebivalcev prisotna tudi velika fluktuacija dnevnih migrantov, ki se iz primestnih ali vaških okolij vozi-jo v mesta v službo ali v šolo, ter turistov. Namen prispevka je predstaviti rezultate raziskave na območju PU Murska Sobota, kjer smo izvedli intervjuje z vodji policijskih okolišev v ruralnih in urbanih predelih Pomurja. Sledeč smernicam ruralne kriminologije smo rezultate analizirali in oblikovali predloge za izboljšavo.

2 Policijsko delo v skupnostih v urbanih in ruralnih okoljih

PDS je ena od oblik policijske dejavnosti, kjer so v ospredje postavljeni partnersko sodelovanje med državljani in policijo, skupno identificiranje varnostnih problemov in njihovo reševanje. Slovenska policija pri opredelitvi policijskega dela v skupnosti na svoji spletni strani (Policija, n. d.) poudarja, da se morajo »pomena policijskega dela v skupnosti ob vsakem stiku z občani zavedati vsi policisti in kriminalisti, ne glede na to, kakšno delo in na kateri ravni ga opravljajo.

Nosilec policijskega dela v skupnosti v policijskem okolišu je vodja policijskega okoliša (VPO). Območje policijskih postaj je razdeljeno na policijske okoliše, pri čemer ima vsak okoliš svojega VPO, območje okoliša pa sovпада z lokalno skupnostjo oziroma občino (Modic et al., 2014). Leta 1996 je bila izvedena reorganizacija slovenske policije, pri čemer je bila ena od sprememb na lokalni ravni večji poudarek na preventivi z VPO (Žaberl, 2004). VPO je v policiji odgovoren za zadeve, ki se tičejo lokalne skupnosti in je neka »vez« med prebivalstvom in policijo. Njihove naloge so naravnane predvsem preventivno. VPO sodeluje s prebivalstvom in drugimi v lokalni skupnosti, ki jih zanima problematika v lokalni skupnosti, predava v šolah in vrtcih, sodeluje pri odkrivanju storilcev kaznivih dejanj (KD) in kriminalnih žarišč, daje nasvete, navodila in opozorila občanom glede KD in prekrškov, vrača najdene predmete in obiskuje žrtve KD. VPO je torej glavni akter, ki spodbuja preventivo in pozna problematiko okoliša, kjer deluje (Žaberl, 2004).

Pri PDS (in na splošno) je zelo pomembno, da se preventivni in represivni ukrepi izvajajo na visoko profesionalni ravni. Navedeno pomeni, da je treba delo opravljati ne le strokovno, ampak tudi etično, humano, pravično in se izogibati konfliktom, česar se v slovenski policiji zelo dobro zavedajo in tudi uresničujejo v praksi. Integriteta policistov in spoštljivi medsebojni odnosi, tako znotraj kot navzven, morajo biti na prvem mestu. Policisti morajo vedeti, da se zaupanje ljudi lahko izgubi že z majhnimi napakami. Pri opravljanju nalog se je treba zavedati temeljnega poslanstva policije – *»to protect and to serve«* (varovati in služiti ljudem).

Slovenska policija, kot temeljna avtonomna državna institucija, zagotavlja varnost na lokalni ravni in se v skupnosti trudi vzpostaviti partnerski odnos z lokalno skupnostjo ter ga ohranjati. Prepoznana je kot primarna institucija formalnega družbenega nadzorstva. Zaznava policije je odvisna od okolja in skupnosti v kateri policija deluje ter od zgodovinskega razvoja posameznega območja (Meško, 2020), še posebej podeželskega, kjer tradicija igra pomembno vlogo. V majhnih podeželskih skupnostih je občutek varnosti večji tako med prebivalci kot tudi med policisti, na kar pa vplivajo različni dejavniki; od zaznave uspešnosti dela policije, učinkovitost njihovega delovanja, občutek stanja varnosti, do ocene sodelovanja policije z ruralnimi prebivalci in medosebne kompetence policistov (Meško, 2020). Policisti v ruralnih okoljih delujejo na geografsko večjem območju z manjšim številom zaposlenega kadra (policistov na policijskih postajah). Zaradi teh razlogov se policija spopada z izzivi kadrovskega načrtovanja in usposabljanja policistov, saj na področju kriminalitete primanjkuje virov za strokovno opravljanje dela, tako osebja kot finančnih sredstev.

Ruralna policijska dejavnost tako pomeni izvajanje policijskega dela v ruralnem okolju, poimenovanem podeželje. Vključuje vse oblike splošno znanih oblik policijskega dela, le uporaba teh oblik se lahko deloma razlikuje od urbanih območij. Modernizirano policijsko delo v ruralnem okolju sestoji iz policistov in prebivalcev, ki pomagajo policiji pri ohranjanju demokratičnega nadzorstvenega vtisa varnosti v socialni koheziji ruralnega okolja (Yarwood, 2003).

Slovenski policisti na podeželju imajo odzivni čas interventnega ukrepanja, zaradi oddaljenosti nekaterih ruralnih okolij, pogosto daljši. Posledično ruralni prebivalci poročajo o večji zaskrbljenosti zaradi neodzivnosti policije. Pomoč, ki je na voljo oškodovancem, je tudi slabše organizirana v ruralnem okolju, saj je na voljo manj preventivnih sredstev. Poleg tega pa policija v ruralnih okoljih, zaradi tesnih povezav med prebivalci, težje zagotavlja anonimnost prijaviteljev in zaščiti žrtve pred maščevanjem (Grote in Neubacher, 2016). Policisti na podeželju so običajno prizanesljivejši in mileje ukrepajo, kar je razvidno predvsem v primerih, ko so tudi sami del podeželskega okolja (živijo v tem kraju). Posledično pa uspešno opravljeno delo in varnost v soseskah zaznavajo bolj pozitivno. Ugotovitve tudi kažejo, da imajo policisti, ki delujejo v ruralnih okoljih enostavnejša varnostna stališča (Eman in Bulovec, 2021).

Policijska dejavnost je v Sloveniji močno odvisna od okolja, v katerem policisti delujejo. Policija mora upoštevati svojevrstne lastnosti ruralnega okolja, naravo ustrezno organiziranega in operativnega policijskega dela (policisti morajo obvladati vsa področja policijskega dela – »splošni strokovnjaki«), pri tem pa se soočati z edinstvenimi izzivi in težiti k reševanju problemov, ki se na podeželju pojavljajo (preiskovanje KD in boj proti kriminaliteti). Njihov glavni cilj je izboljšati kakovost življenja ljudi na podeželju v smislu zmanjševanja ogroženosti in varnostnih pojavov (preventivni projekti in represivno delo). Policisti morajo zato v postopkih ravnati zakonito, zaupanja vredno in pošteno (nepristranskost, nevtralnost in objektivnost). Poleg zaznave kriminalitete in nereda, na zaznavo učinkovitosti policije vplivata tudi prisotnost (patruljiranje, prisotnost policije v policijskih avtomobilih itd.) in vidnost policije na podeželju (dejanski učinek prisotnosti policije na podeželju je zmanjšanje kriminalitete). Ugotovitve tudi kažejo, da policisti, ki delajo na podeželju, bolj pozitivno dojemajo varnost in občutek varnosti v soseskah, njihovi pogledi pa so bolj enotni (Meško in Eman, 2022).

Raziskave (Meško, 2021; Eman in Bulovec, 2021, 2023; Eman, Ivančič in Bagari, 2019, 2021, 2022) o policijskem delu v skupnosti na slovenskem podeželju so potrdile ugotovitve Jonesa in sodelavcev (2016), da majhnost, medsebojno poznavanje in povezanost zmanjšujejo strogost delovanja policije. To, da so del podeželskega okolja, ker v njem živijo, vpliva na presojo policistov in njihovo odločanje, praviloma pri manjših kršitvah. Nedvomno pa zaupanje in spoštovanje prebivalcev do policije pomembno vpliva na njihovo pripravljenost sodelovati s policijo. Ker je kriminalitete v ruralnih okoljih manj, je manj tudi zaposlenih policistov in posledično je njihovo delo drugačno. Obvladati morajo vsa področja policijskega dela in ker so posamezna KD redka, določenih preiskav ne opravljajo pogosto (to zanje ni vsakodnevna rutina). Posledično jim preiskovanje

redkih KD vzame več časa. Policisti v ruralnih okoljih se odzovejo na skoraj vse, čeprav veliko stvari ne sodi na njihovo področje dela. Prav tako se večkrat soočajo s težavami pri vzdrževanju socialne distance, kar sta ugotovila že Smith in McElwee (2013). Dodatno ugotavljamo, da ruralna okolja predstavljajo problem, kar zadeva prikritosti posameznih KD, kot so družinsko in spolno nasilje (še posebej nasilje nad ženskami in nasilje nad starostniki) ter tudi pridelava in proizvodnja prepovedanih drog.

V Sloveniji imajo prebivalci ruralnih območij praviloma s policisti (in obratno) dober in odprt odnos ter so z njimi pripravljeni sodelovati. Veliko policistov živi v vaških okoljih, kjer se ljudje med seboj zelo dobro poznajo in imajo veliko stikov. Prav zaradi tega je odnos med vaščani in policisti še bolj oseben in pristen. Vaščani zelo radi sodelujejo tudi z upokojenimi policisti iz njihovih krajev, ki so potem vezni člen med prebivalci in policijo. Veliko policistov živi v vaških okoljih, zato so policisti v primerih zaznane kriminalitete še toliko bolj zavzeti pri odpravljanju negativnih pojavov. Poleg tega policisti v vaških okoljih zelo dobro poznajo ljudi s katerimi imajo pogoste stike. Zaradi zaupanja ljudi policisti lažje prihajajo do potrebnih informacij in podatkov, ki so pomembni pri preiskovanju KD. Ravno takšno sodelovanje in odnos ljudi do policistov v ruralnem okolju daje smisel policijskemu delu v skupnosti.

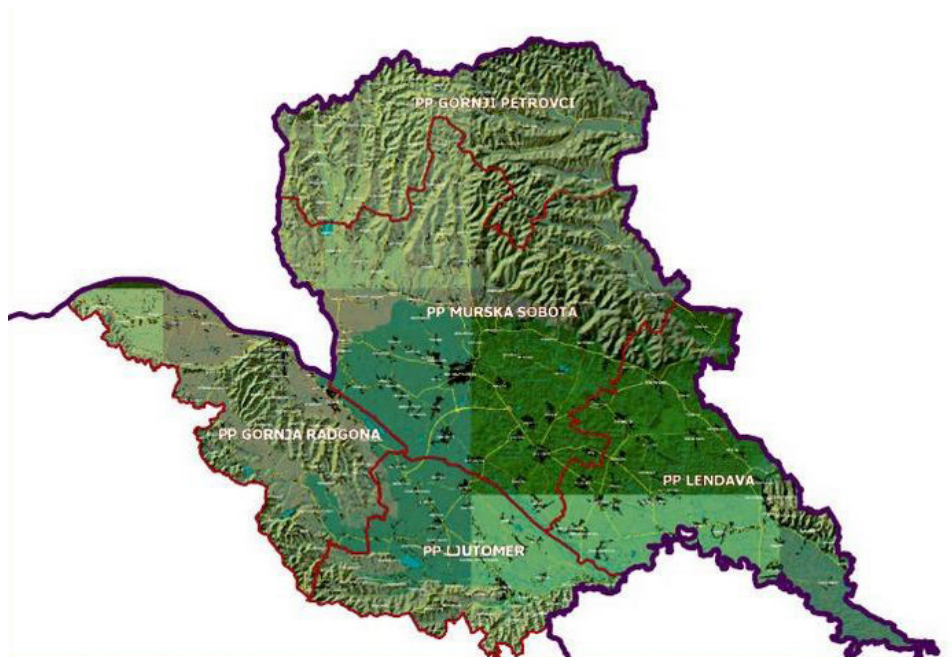
Mawby (2011) poudarja, da mora policija kot organizacija svoje pripadnike usposobiti, podkovati z znanjem, da bodo ruralne prebivalce z »zrelim«, profesionalnim in vestnim odnosom uspešno spodbujali k sodelovanju z njimi in h grajenju njihovega skupnega sodelovanja. Pripadniki policije se morajo ustrezno vesti in pogovarjati, poleg tega pa morajo tudi pomirjati in reševati konflikte na ravni razumljivi prebivalcem podeželja. Bistvenega pomena je sodelovanje policije s posamezniki (vaščani), institucijami (šolami, zdravstvenimi domovi ipd.) in mnogimi drugimi pripadniki podeželske skupnosti, ki želijo s skupnimi močmi preprečevati kriminaliteto in zmanjšati strah pred kriminaliteto na podeželju. V prihodnosti bo še vedno potrebno reševati probleme glede vloge in položaja policije na podeželju ter njenih pooblastil in ukrepov, ki jih le-ta opravlja za zagotavljanje ruralne varnosti. Ključnega pomena sta interes in pripravljenost policistov za PDS. Brez ustrezne motivacije in odgovornosti ne pridemo do pravih rezultatov. Vsi zaposleni se morajo zavedati strokovnega vodenja nalog. Javno sodelovanje s policijo mora temeljiti tudi na skupnem reševanju problemov in medsebojnem zaupanju na podeželju in v mestih, pri čemer so človekove pravice in zasebnost prebivalcev ključnega pomena (Meško, 2022).

3 Raziskava

3.1 Policijsko delo v skupnosti na območju PU Murska Sobota

Območje PU Murska Sobota se razprostira na severovzhodnem delu Slovenije in obsega tri meddržavne meje: na severu z Avstrijo, na vzhodu z Madžarsko in na jugu s Hrvaško. Na območju, ki meri 1.337 km², v 27 občinah oziroma 346 naseljih prebiva 121.824 prebivalcev. Na lokalni ravni v okviru PU Murska Sobota deluje pet območnih in tri

področne PP. Sedeži območnih PP so v Murski Soboti, Lendavi, Gornji Radgoni, Ljutomeru in Gornjih Petrovcih. Področne PP na območju PU Murska Sobota so Postaja prometne policije Murska Sobota in PP za izravnalne ukrepe Murska Sobota. Prav tako PU Murska Sobota deluje na svojem območju v okviru policijskih pisarn Rogaševci, Hodoš, Dobrovnik in Razkrižje. Na njenem območju sta madžarska narodnostna manjšina in romska skupnost. PP Murska Sobota je razdeljena na pet policijskih okolišev. Na območju mestne občine Murska Sobota naloge opravljata dve VPO, na vseh ostalih okoliših v Pomurju pa po eden. Tako ima PP Murska Sobota skupno šest VPO. PP Lendava ima pet policijskih okolišev. PP Gornji Petrovci, PP Gornja Radgona in PP postaja Ljutomer imajo po tri VPO.

Slika 1: Policijske postaje na območju Policijske uprave Murska Sobota.

Vir: PU Murska Sobota

Rezultati preteklih študij na območju Pomurja so pokazali, da prebivalci policiji zaupajo in da so zadovoljni z njenim delom. Med anketiranimi je bil izkazan tudi visok občutek varnosti, so pa povedali, da ponekod premalo poznajo VPO-je (Bren in Bagari, 2013), kar velja predvsem za urbana območja (Eman, Ivančič in Bagari, 2019). Pomurska policija je v preteklosti uspešno implementirala model policijskega dela v skupnosti in ga izredno dobro izvaja ter s tem zelo pripomore k varnejši lokalni skupnosti. »Odgovornim za varnost v lokalni skupnosti v MO Murska Sobota je uspelo najti ustrezno kombinacijo in sodelovanje med policijskim delom v skupnosti, nadzorom in preprečevanjem kriminalitete ter sodelovanjem mestne občine, redarstva in občanov« (Petek in Eman, 2018, str. 95). Prav tako so Eman, Ivančič in Bagari (2019) identificirali posebnosti izvajanja policijske dejavnosti v ruralnih območjih Pomurja.

3.2 Rezultati

V maju 2023 smo izvedli 14 intervjujev z VPO iz petih PP na območju PU Murska Sobota: PP Murska Sobota, PP Gornja Radgona, PP Gornji Petrovci, PP Ljutomer in PP Lendava. Postavili smo jim šest kratkih vprašanj o njihovem delu kot VPO. Rezultati študij so podrobneje predstavljeni spodaj v tabelah 1 in 2. Zbrane odgovore opravljenih intervjujev smo analizirali z metodo analize vsebine (ang. content analysis).

Že takoj na začetku se je potrdila navedba o prekrivanju urbanega in ruralnega v slovenskem prostoru. Razmejitev med ruralnim in urbanim je tudi na območju PU Murska Sobota velikokrat težka oziroma zabrisana. Tako v Murski Soboti, ki ima edina status mestne občine, kot tudi v Ljutomeru in Lendavi, so policisti poročali, da delajo v ruralno-urbanem okolju, saj so središča omenjenih naselij pokrita z blokovskimi četrtni in dajejo vtis urbanih središč, ki pa pravzaprav to niso. Na območju PP Gornji Petrovci in PP Gornja Radgona je šlo za izrazito ruralno območje.

Policijska postaja	PP Murska Sobota	PP Ljutomer	PP Gornja Radgona	PP Lendava	PP Gornji Petrovci
Št. sodelujočih VPO	6	2	2	3	1
Doba dela kot VPO	10 let, 19 let, 8 let, 4 leta, 10 let, 24 let	6 let, 2 leti	10 let, 2 leti	8 let, 10 let, 14 let	13 let
Delo VPO v urbanem ali ruralnem okolju	3 x ruralno 2 x urbano 1x urbano-ruralno	1x ruralno okolje 1x urbano-ruralno okolje	2 x ruralno okolje	2 x ruralno okolje 1 x urbano-ruralno okolje	ruralno okolje
Kakšen delež prebivalcev v okolišu kot VPO poznate?	40% 15 % 25%	50%	30% 70%	35% 50%	80%

Tabela 1: Osnovni podatki o VPO in PP

vir: lasten

Iz tabele 1 je razvidno, da VPO z najdaljšim delovnim stažem na tem delovnem mestu dela že 24 let, najkrajši delovni staž VPO pa znaša 2 leti. Temu primerno se razlikuje tudi delež poznavanja prebivalcev s strani VPO. Analiza odgovorov je pokazala, da na uspešno opravljanje dela VPO pozitivno vpliva delovna doba na tem položaju, saj z leti narašča tudi delež poznanih prebivalcev kot tudi medsebojno zaupanje. Kot pozitivno se je izkazalo tudi, da VPO na tem istem območju ali v njegovi neposredni bližini tudi sam živi. To lepo prikazuje izjava enega od VPO ruralnega območja: »Glede na čas opravljanja dela v policijskem okolišu ter moje aktivno delo izven službe (predsednik gasilskega društva, član lovske družine itd.), bi lahko trdil, da me na mojem območju kot policista VPO-ja pozna cca 70 % prebivalcev.« Gasilstvo, lovstvo in druge interesne skupine na podeželju združujejo ljudi in krepijo socialno kohezijo.

Policijska po- staja	PP Murska Sobota	PP Ljutomer	PP Gornja Radgona	PP Lendava	PP Gornji Petrovci
Prednosti dela VPO v rural- nem okolju	- Ljudje so bolj odprti, »domači«, gostoljubni in bolj cenijo policista. - Bolj umirjeno delo. - Lažje vključevanje v lokalno skupnost in prijaznejši medsebojni odnosi. - Ljudje zaradi osamljenosti velikokrat potrebujejo samo kakšen pogovor, nasvet in se vse reši. So bolj domači in preprosti, kar je včasih tudi slabost. - Medsosedska pomoč. - Bolj sproščeno delo. Ljudje se med seboj poznajo, bolj sodelujejo. - Ljudje te bolj poznajo, se ti bolj približajo in si želijo sodelovanja s policijo. - Tudi ljudje med seboj se bolj poznajo. Več je tudi sodelovanja z drugimi ustanovami (občina, krajevne skupnosti, šole, vrtci, društva, obrtniki, lovci, gozdarji, ...). Lažje zbiraš obvestila in jih tudi pridobiš, saj ljudje še vedno cenijo policijo kot ustanovo. Veliko bolj ima policist v ruralnem okolju pokrit okoliš in si lahko lažje ustvari svoj ugled med občani in ugled same policije kot ustanove. - Delo po osnovnih šola se razlikuje. Otroci so v majhni šoli bistveno drugačni kot v kakšni mestni šoli. Nekako se čuti socialna razlika, otroci niso tako zelo povezani med sabo kot v naselju. - Prebivalci se v ruralnem območju počutijo bolj varno. - Večja poznanost prebivalcev med sabo na splošno in manjše število prebivalcev. - Policist v večji meri pozna veliko prebivalcev in je tudi s strani le-teh takoj seznanjen s kakršnimi koli spremembami (s tujci, novimi priselenci oz. drugimi operativnimi zadevami, ki so pomembne za delo policije). To sodelovanje je pomembno tudi za pridobitev kakršnih koli drugih informacij za delo policije - Lažje pridobiš pomembne podatke za delo policije, ker se ljudje med seboj boljše poznajo in tudi sami posredujejo podatke VPO. - Ljudje se med seboj poznajo, so bolj odkriti in pripravljeni sodelovati s policijo, zato je delo lažje.				
Slabosti dela VPO v rural- nem okolju	- Če je teren velik, rabiš več časa, da spoznaš teren in ljudi. - Manj možnosti sodelovanja s strokovnimi službami. - Hitro širjenje informacij. - Ljudje so pri osebnih stvareh bolj občutljivi in zaščitniški. - Gre za okoliše velike razsežnosti in manj policije na tem območju. - Večja razpršenost hiš in ljudi ter v zadnjem času vse manj družbenih stikov na splošno.				
Prednosti dela VPO v urba- nem okolju	- Hitreje spoznaš okoliš in prideš s točke A na točko B. - Veliko dostopa do pomoči strokovnih služb. - Večja obiskovanost in povpraševanje po preventivnih dejavnostih. - Imaš veliko dostopa do pomoči, hitreje se rešujejo problemska vprašanja z vseh področij. - Manjši okoliš, večje število policistov na terenu. - Prednosti dela v urbanem okolju je dostopnost institucij s katerimi policija sodeluje, več je policije na takem območju.				

Slabosti dela VPO v urbanem okolju	- Ljudje so bolj »zaprti« in nedostopni (sosed sosedu ne pozna), zato je sodelovanje med policijo in prebivalstvom nekoliko težje, nedostopno. VPO mora na takem območju biti bolj aktiven za doseg ciljev. - Težje pa je dobiti kakšno informacijo, saj se ljudje med sabo slabo poznajo in se menjavajo »prihodi – odhodi«. - Težje je navezovati stike v urbanem okolju, saj je življenjski stil hiter. - Slabša pretočnost informacij, saj se te hitro izgubijo. - Gre za večjo gostoto ljudi. Ljudje v urbano okolje prihajajo večino samo na delo, zato je tudi zbiranje in sodelovanje z njimi težje. Težje je priti v stik z mestnimi ljudmi, ljudje se ne poznajo, prav tako v urbanem okolju policijo v večini vidijo kot represivni organ. Tudi mladi imajo drugačen odnos do policije (več je kriminalnih žarišč, varnostno obremenjenih območij, ...). Več je kriminalitete in odklonskih ravnanj.
------------------------------------	---

Tabela 2: Prednosti in slabosti dela v ruralnem in urbanem okolju

vir: lasten

Iz tabele 2 lahko povzamemo, da so tri ključne prednosti ruralnega okolja za delo VPO: 1) manj varnostne problematike; 2) visoka socialna kohezija, odkritost in pripravljenost sodelovati s policijo in 3) bolj raznoliko, a lažje izvajanje PDS. Med slabosti lahko uvrstimo: 1) velikost območja, ki zahteva več časa za obhod in spoznavanje ljudi; 2) manjšo prisotnost strokovnih služb in NVO in 3) hitro širjenje informacij med domačini.

Med tri ključne prednosti urbanega okolja za delo VPO lahko štejemo: 1) manjša in bolj dostopna območja varnostnih okolišev (VO); 2) veliko dostopnost pomoči strokovnih služb in 3) večje povpraševanje po preventivnih dejavnostih. Med slabosti uvrščamo: 1) ljudje so bolj »zaprti« in nedostopni, zato je sodelovanje med policijo in prebivalstvom oteženo; 2) slabšo pretočnost informacij, saj se te hitro izgubijo, prav tako je težko dobiti informacije od ljudi in 3) večjo gostoto ljudi in posledično več kriminalitete.

Kar nekaj VPO je izpostavilo, da jim pri delu v ruralnem okolju težavo predstavlja priseljevanje novih ljudi, ki jih še ne poznajo. Še posebej, če gre za policijo operativno zanimive osebe.

Med respondenti smo imeli tudi 3 VPO, ki so delali tako v ruralnem kot tudi urbanem območju, zato so obe območji med seboj primerjali. Policisti so poročali, da je osnova policijskega dela enaka, pride pa do razlike pri uporabljenih pristopih k delu in ljudem, glede na ruralno ali urbano okolje. Eden od VPO je povedal: »Občutna je razlika predvsem v sami organizaciji dela. V ruralnem okolju moraš obvladati več različnih področij dela, v urbanih okoljih pa je neprimerljivo več dela na vseh področjih. Pa še ljudje so manj dostopni.« Njegovo misel je nadaljeval kolega iz druge PP: »VPO mora izbrati drugačen pristop do ljudi, kot recimo v ruralnem okolju. Ljudje se toliko ne poznajo med sabo, saj je prebivalstva bistveno več.«

Skrb vzbujajoče pa je opažanje VPO, da se je družba po epidemiji Covid-19 zares spremenila in odtujila: »Na splošno je do policije v zadnjem času čutiti vse večji odpor oz. vse manj informacij si želijo ljudje deliti s policijo.«

4 Zaključna razprava

Pričujoča študija v določeni meri pomeni nadaljevanje študije Pojavne oblike kriminalitete in posebnosti policijskega dela v ruralnih predelih Pomurja (Eman et al., 2019), kjer smo prvič analizirali izvajanje PDS v ruralnih predelih Pomurja. Študiji smo dodali primerjavo dela VPO v ruralnih in urbanih okoljih z namenom ugotovitve, če določene urbanizirane dele Pomurja dejansko lahko uvrstimo med urbana naselja.

Rezultati so podobni ugotovitvam preteklih tujih (Yarwood in Wooff, 2016; Jones et al., 2016) in domačih (Eman in Bulovec, 2021, 2023; Meško in Eman, 2023) raziskovalcev, da majhnost, medsebojno poznavanje in povezanost zmanjšujejo strogost delovanja policije. To, da so policisti del podeželskega okolja, ker v njem živijo, vpliva na izvajanje PDS v lokalni skupnosti. Zaupanje in spoštovanje prebivalcev do policije pomembno vpliva na njihovo pripravljenost sodelovati s policijo. Zaradi zaupanja ljudi policisti lažje prihajajo do potrebnih informacij in podatkov, ki so pomembni pri preiskovanju KD, to pa je nenazadnje smisel oziroma cilj PDS.

Ker je kriminalitete v ruralnih okoljih manj, je manj tudi zaposlenih policistov in posledično je njihovo delo drugačno. Obvladati morajo vsa področja policijskega dela. Praviloma imajo prebivalci v ruralnih skupnostih dober in odprt odnos do policije ter so z njo pripravljeni sodelovati. Velika prednost pri izvajanju PDS v VO je, da VPO živi v tistem ali bližnjem območju, saj se ljudje na podeželju med seboj zelo dobro poznajo in imajo veliko stikov, prav zaradi tega je odnos med prebivalci in policisti še bolj oseben in pristen.

Na podlagi identificiranih prednosti in slabosti dela VPO v ruralnih in urbanih okoljih predlagamo, da vodstvo PP ali PU razmisli o naslednjem:

- dodatno usposabljanje VPO na področju komunikacije in dela z ljudmi;
- delovne skupine oziroma sestanki (1-2x letno), kjer bi se srečali VPO iz celotne PU in se pogovarjali o izkušnjah, težavah pri izvajanju dela ipd.;
- več policistov na posamezno VO v ruralnih in urbanih okoljih;
- spodbujati zaposlitev policistov na mestu VPO za daljše časovno obdobje (navezovanje stikov in poznavanje VO) in
- spodbujati, da VPO živi v VO ali blizu VO, kjer dela.

Na splošno pa je vedno potrebno identificirati slabe in dobre stvari ter slabe odpravljati (zmanjševati), dobre pa izpostaviti in na njih graditi. Moramo pa se zavedati, da je delo z ljudmi izredno raznoliko in zahtevno ter da se dve izredno podobni skupini ljudi iz lokalnih skupnosti lahko na istega VPO popolnoma drugače odzoveta. A vendarle je treba slediti zastavljenim ciljem in vztrajati. Vračati se je potrebno k ljudem, saj za vsakim uspehom organizacije vedno stojijo ljudje. Brez dobrega vodstva, uspešnih zaposlenih, kooperativnih deležnikov, odgovornih za zagotavljanje varnosti v lokalni skupnosti, ter dovezetnih članov lokalne skupnosti, o uspešnem zagotavljanju varnosti v Pomurju ne bi mogli govoriti. »Tomaž Trajbarič je VPO v samem središču Murske Sobotе, ki svoje delo opravlja s srcem,

kar se odraža tudi v lokalni skupnosti. Prebivalci ga poznajo, se ga razveselijo in z veseljem poklepetajo z njim ter ga včasih povprašajo tudi za mnenje ali nasvet. Zelo dobrodošel je tudi na vseh osnovnih šolah in vrtcih, kjer vsako leto znova, a z enakim zanosom, predstavi delo VPO in policije v lokalni skupnosti ter otroke poskusi ozaveščati, kako pomembna dobrina je varnost v 21. stoletju. Prav tako pa ga učitelji in drugi večkrat prosijo za pomoč ali nasvet pri reševanju varnostnih problemov v skupnosti. Imeti takšnega VPO je za policijo neverjetni bonus, saj dejansko prevzema odgovornost in skrbi za svoj policijski okoliš, zato je izvajanje policijskega dela v skupnosti in zagotavljanje varnosti v lokalni skupnosti neizmerno lažje in uspešnejše. Izredno pomembno je, da policisti z veseljem opravljajo svoje delo, saj ga potem opravljajo bolje. Zelo pa je pomembno tudi dobro sodelovanje policije z lokalnimi oblastmi in ljudmi v skupnosti« (Eman et al., 2019, str. 243).

Zavedamo se, da so to skromno začetki preučevanja in raziskovanja izvajanja PDS v ruralnih in urbanih predelih Pomurja, zato predlagamo nadaljnje, bolj podrobne in usmerjene študije.

Viri in literatura

- Adams, E. R. in Serpe, T. R. (2000). Social integration, fear of crime and life satisfaction. *Sociological Perspectives*, 43(4), 605–629.
- Bren, M. in Bagar, D. (2013). Mnenjska raziskava o zadovoljstvu občanov z delom policije, njeni uspešnosti, o zaupanju vanju ter občutku varnosti na območju Policijske uprave Murska Sobota. *Varstvoslovje*, 15(1), 64–82.
- Bunci, E. K., Rono, J. K. in Chessa, S. R. (2014). Crime prevention on farms: The opinion of farmers. *International Journal of Rural Criminology*, 2(2), 209–224.
- Donnermeyer, J. F. in DeKeseredy, W. (2013). *Rural criminology: New directions in critical criminology*. London: Routledge.
- Eman, K. in Bulovec, T. (2021). A case study of rural crime and policing in Pomurje region in Slovenia. *Journal of Rural Studies*, 85(1), 43–51.
- Eman, K. in Bulovec, T. (2023). Community policing in rural parts of Slovenia in the time of COVID-19. *International Journal of Rural Criminology*, 7(2), 174–196.
- Eman, K., Ivančič, D. in Bagari, D. (2019). Pojavne oblike kriminalitete in posebnosti policijskega dela v ruralnih predelih Pomurja. V G. Meško, R. Hacin in K. Eman (ur.), *Uvod v razpravo o varnosti v urbanih in ruralnih okoljih: konferenčni zbornik* (pp. 97–107). Univerzitetna založba Univerze.
- Eman, K., Ivančič, D. in Bagari, D. (2021). Koordinacija policijskega dela v skupnosti na treh ravneh policijske organizacije – državno, regionalno in lokalno. V G. Meško in I. Kokoravec (ur.), *7. nacionalna konferenca o varnosti v lokalnih skupnostih: policijsko delo v skupnosti in zagotavljanje varnosti v lokalnih skupnostih* (pp. 23–37). Univerzitetna založba Univerze.
- Eman, K., Ivančič, D. in Bagari, D. (2022). Uresničevanje ciljev trajnostnega razvoja pri zagotavljanju varnosti v lokalni skupnosti Murske Sobotе: policija in občina z roko v roki = Realization of sustainable development goals in ensuring safety in the local community of Murska Sobota: police and municipality hand in hand. V G. Meško and I. Kokoravec (ur.), *8. nacionalna konferenca o varnosti v lokalnih skupnostih: [konferenčni zbornik]: cilji trajnostnega razvoja in varnost v lokalnih skupnostih: [6. december 2022, Celje]*, (pp. 65–80). Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba: Fakulteta za varnostne vede. DOI: 10.18690/um.fvv.5.2022.5
- Eurostat. (2018). *Urban-rural typology*. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/35209/725063/urb-rural-typ.pdf>
- Glaeser, L. E. in Sacerdote, B. (1999). Why is there more crime in cities? *Journal of Political Economy*, 107(6), 225–258.

- Grote, U. in Neubacher, F. (2016). Rural crime in developing countries: Theoretical framework, empirical findings, research needs. *ZEF Working Paper Series*, 148(1), 28–43.
- Harkness, A. (2017). Crime prevention on farms: Experiences from Victoria, Australia. *International Journal of Rural Criminology*, 3(2), 131–156.
- Jones, N. A., Lithopoulos, S. in Ruddell, R. (2016). Policing rural indigenous communities: An examination of practices in Australia, Canada, New Zealand and the United States. V J. F. Donnermeyer (ur.), *The Routledge international handbook of rural criminology* (str. 355–364). London: Routledge, Taylor and Francis Group.
- Mawby, R. (ur.). (2011). *Rural policing and policing the rural: A constable countryside*. London: Routledge.
- Meško, G. (2020). Rural criminology – A challenge for the future. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 28(1), 3–13.
- Meško, G. in Eman, K. (2022). Slovenia. Case study: Metal rods in corn – When personal resentment exceeds all limits of normal. V V. Cecatto in A. Harkness (ur.), *Rural perspectives on crime and justice*. London: Routledge, Taylor and Francis Group.
- Meško, G. in Eman, K. (2023). Victims of farm crime. V R. Hale in A. Harkness (ur.), *Rural victims of crime: Representations, realities and responses* (str. 132–144). London: Routledge, Taylor and Francis Group.
- Modic, M., Lobnikar, B. in Dvojmoč, M. (2014). Policijska dejavnost v Sloveniji: Analiza procesov transformacije, pluralizacije in privatizacije. *Varstvoslovje*, 16(3), 217–241.
- Nurse, A. (2013). *Rural crime and policing. interpreting rurality: Multidisciplinary approaches*, 13(2), 205–218.
- Petek, A. in Eman, K. (2018). Zagotavljanje varnosti v lokalni skupnosti – študija primera Mestne občine Murska Sobota. *Varstvoslovje*, 20(1), 82–101.
- Policija. (n. d.). *Zgodovina in razvoj policijskega dela v skupnosti*. <https://www.policija.si/nase-naloge/druga-podrocja/policijsko-delo-v-skupnosti/zgodovina-in-razvoj-policijskega-dela-v-skupnosti>
- Rebernik, D. (2008). *Urbana geografija: Geografske značilnosti mest in urbanizacije v svetu*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.
- Smith, R. in McElwee, G. (2013). Confronting social constructions of rural criminality: a case story on 'illegal pluriactivity' in the farming community. *Sociologia Ruralis*, 53(1), 113–118.
- Statistični urad Republike Slovenije (SURS). (2023). *Prebivalstvo*. <https://pxweb.stat.si/sistat/sl/Podrocja/Index/100/prebivalstvo>
- Vlada Republike Slovenije. (2021). *Mesta in urbana območja v Sloveniji*. <https://www.gov.si teme/mesta-in-urbana-obmocja-v-sloveniji/>
- Wirth, L. (1938). Urbanism as a way of life. *The American Journal of Sociology*, 44(1), 1–24.
- Yarwood, R. (2003). A (rural) policeman's lot is not a happy one: issues and efforts to police rural space in the United Kingdom. V G. Higgs (ur.), *Rural service and social exclusion* (str. 174–187). Pion.
- Yarwood, R. in Wooff, A. (2016). Policing the countryside in a devolving United Kingdom. V J. F. Donnermeyer (ur.), *The Routledge international handbook of rural criminology* (pp. 375–386). Routledge, Taylor and Francis Group.
- Žaberl, M. (2004). Vodja policijskega okoliša – slovenski policist za preventivo. V G. Meško (Ed.), *Preprečevanje kriminalitete – teorija, praksa in dileme* (str. 271–284). Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.

